MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA KUUEKÜMNES NUMBER : JAANUAR 2017

HIND 2€

#60 : TULEVIK

JUHTKIRI

OLEVIKUS RINGIRATAST

Mis paneb sind uskuma, et sel aastal õnnestub sul oma uusaastalubadused täita? Miks sa siis juba eelmisel aastal suitsetamist maha ei jätnud? Miks ei lugenud sa rohkem raamatuid ega rullinud vähem sotsiaalmeedias, nagu plaanis oli, ja kuidas juhtus ikkagi nii, et sul ei õnnestunud leida aega oma südame tõelisele kutsumusele? Sina ju tead, et tegelikult oled sa tark ja võimekas, sul on midagi maailmale pakkuda – teised pole sellest lihtsalt veel aru saanud. Oodaku nad ainult, sest kohe varsti muutub kõik! Ainult et peale kahte klaasi veini suitsetad sa hoolimata mitmest suitsuvabast kuust ära kaks pakki suitsu üksteise otsa, jaanuari lõpuks oled sa jõudnud postitada Facebooki viis artiklit välispoliitikast, näitamaks, et sa oled ajudega inimene, kolm pilti iseendast veetmas meeldivalt aega sõprade seltsis, tõestamaks, et sul on lõbus ja sa tunned elust rõõmu, kümme YouTube'i linki paladega erinevatest muusikažanritest, kinnitamaks, et sul on hea maitse, ja tagatipuks ühe pildi hapukurgiga vorstivõileivast, ironiseerimaks nende teiste, jobude hipsterite üle, kes sotsiaalmeedias toidupilte jagavad. Olgugi et sa 3. jaanuari hommikul suure hurraaga jõusaali poole marssisid, on tegelikult ikka nii palju tööd, et vaatab võib-olla kevade poole uuesti seda trenniasja. Ja jaanuari lõpuks oled sa täpselt seesama inimene, kes sa olid eelmisel aastal ja üle-eelmiselgi, ning tegelikult kujunesid su mõtlemis- ja käitumisharjumused välja juba, olgem ausad, ülikooliajal.

Tõenäosus, et sul õnnestub oma uusaastalubadused täita, on väiksem sellest, et midagi ei muutu. Ja sellele on seletus. Nimelt, kui su peas liigub mõte, käib andmevahetus aju närvirakkude vahel elektriliste või keemiliste signaalide kaudu, mida vahendavad sünapsid ja nende vahel olevad tühimikud. Mida rohkem sa mingi asja peale mõtled, seda lähemale liiguvad üksteisele sünapsid, seda tugevam n-ö sild tekib nende vahele ja seda lihtsamini moodustub ka vastav mõte. Nii kujunevad harjumused ja oskused, aga ka sõltuvused ja kinnisideed. Väga lihtsalt öeldes kujundab iga mõte su füüsilist aju ja selle kaudu seda, kuidas sa reaalsust tajud. See käib meie kõigi kohta.

Niisiis oleme me pidevalt oma oleviku küüsis lõksus, kuna meie aju muudab keeruliseks maailma uues valguses nägemise ja muutuste elluviimise. Oleme oma harjumuste ohvrid. Meil on lihtsam leppida sellega, et olemegi sellised, kui võtta pähe, et meie tulevik – ja niisiis ühtaegu peagi saabuv olevik – on puhtalt meie enda mõttetöö vili.

Isegi kui sellest aru saada, sõltuvad meie kollektiivne teadvus ja kollektiivne tulevik peale meie enda veel väga paljudest teistest ja nende mõtlemisest. Seeläbi muutub isegi kõva tahtmise korral keeruliseks oma isikliku tuleviku saavutamine siin, nüüd ja kohe. On tavaline, et hiilgavalt mõtlevad inimesed on olnud tihti n-ö ajast ees ega ole kogenud eluajal oma ideede heakskiitu ühiskonna laiemas mõtteruumis. Mida keerulisem on mõte (ja mida rohkem eelteadmisi see nõuab), seda raskem on seda kommunikeerida, ja iga mõtte omaksvõtmiseks läheb ka aega – ega ütlus, et kordamine on tarkuse ema, pole sündinud tühja koha pealt. Samas on alati keegi kuskil võtnud esimesena pähe kõik need ideed, tänu millele oleme roninud koopast välja ja suudame nüüd üksteisega praktiliselt telepaatiliselt suhelda. Seda hoolimata sellest, et paljusid, kellel on roll selles arengus ja kes on kujutanud ohtu oma oleviku *status quo*'le, on nende mõtete pärast tuleriitadel põletatud või taga kiusatud. Nemad julgesid kõige kiuste kujutleda tulevikku ja kujundada seeläbi takistustest sõltumata meie praeguse oleviku.

Foto: Renee Altrov

Kui need hiilgavad mõtlejad oleksid loobunud oma mõtete jagamisest pelgalt tühiste inimlike eksimuste või komplekside pärast, sest võib-olla nad ei leidnud mõttekaaslasi või neid ei tunnustatud piisavalt, võtnuks meil siiajõudmine ilmselt palju kauem aega või oleksime sootuks kuskil mujal. Nii et iga kord, kui tekib tahtmine tekk üle pea tõmmata ja hädaldada, et maailm ümberringi on kuri ja ebaõiglane, anname me lollustele edumaa inimeste sõltuvuslike mõtete ja kinnisideede küüsi haaramisel. Sest vaadakem enda ümber ja tõdegem, et kommunikatsioonitehnoloogia plahvatusliku arenguga on hakatud näiteks massiliselt uskuma teooriat lapikust maast ja ka igasuguste muude naiivsustega minnakse liigagi varmalt kaasa. Rumalad mõtted levivad nagu karuputk, sest ka faktiliselt alusetud n-ö tõed juurduvad samal põhimõttel nagu kõik muud ideed. Ehk kui piisavalt kaua ühte ja sama mõtet korrutada, hakatakse seda uskuma sõltumata sellest, kas asjal on tõepõhi all või mitte, ja mida lihtsam on mõte, seda kergemini see ka levib. Selleks et mitte minna ajalukku fenomenaalse rumaluse ajastuna ning et inimkond ei peaks kannatama tulevikus meie, olevikuinimeste ignorantsuse ja visioonituse pärast, tuleb tõkestada väsimatult idiootsuse mentaliteedi levimist ja pakkuda sellele samas ka aseainet.

Positiivsemaid tulevikustsenaariume silmas pidades seisneb edu võti heade harjumuste tekitamises. Kui tahad osata klaverit mängida, tuleb seda iga päev harjutada, mitte esimese eksimuse korral kaas pauguga kinni virutada. Endale ja maailmale tuleb muutumiseks aega anda ja väärt ideid lõputult korrutada. See võiks ühtlasi olla tänuavaldus kõigile neile kirjanikele, teadlastele, kunstnikele, filosoofidele jt suurtele mõtlejatele, tänu kellele on mõned asjad maailma ajaloos läinud siiski imekspandavalt hästi. Tuleviku määratu potentsiaal seisneb vankumatus usus, et kõik võib muutuda, ja selle nimel järjekindlalt vaevanägemises. Ja võib kindel olla, et keegi on kunagi kuskil tänulik, et me ei andnud alla ega valinud kergemat teed kõndida ringiratast oma oleviku painavas ettemääratuses; et meil jätkus usku paremasse homsesse.

Helen Tammemäe, peatoimetaja

Esikaane illustratsioon: Andrei Kedrin

TOIMETUS

Helen Tammemäe	peatoimetaja	helen@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	disaini- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Piret Karro	keskkonna- ja kultuuritoimetaja	piret@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja uudistetoimetaja	maia@muurileht.ee
Sille Pihlak	arhitektuuritoimetaja	sille@muurileht.ee
Keiti Kljavin	linnaruumitoimetaja	keiti@linnalabor.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee

Makett/kujundus	Madis Katz
Illustraatorid	Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Lilian Hiob, Vahram Muradyan
Fotograafid	Aleksander Kelpman, Janis Kokk, Priit Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, MARGUS KIIS, AHTO KÜLVET, ELLEN MURULA, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: MTÜ TARTU KULTUURITEHAS

TOETAJAD: EESTI KULTUURKAPITAL, KULTUURIMINISTEERIUM, TARTU LINN, TELLISKIVI LOOMELINNAK, VIRU KESKUS

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Arvustamiseks plaate, raamatuid, veini ja juustu: Müürilehe toimetus, Telliskivi Loomelinnak, A2 hoone II korrus, Linnalabori ühiskontor

Head kraami võib saata/viia Müürilehe nimele ka plaadipoodi Biit (Pikk 9, 10123 Tallinn) või Genialistide Klubi baari Möku (Magasini 5, 51005 Tartu). Samuti võib saata paki Müürilehe postiaadressile Tatari 64, 10134 Tallinn.

Kõigile aadressidele pakke saates või kohale viies palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

Tuleb märkida, et kaasautorlus on vabatahtlik ja kuna Müürilehe väljaandmine on puudulike rahaliste vahenditega ettevõtmine, mis ei teeni kasumit, pole toimetusel tekkinud seni võimalust autoritele kaastööde eest honorari maksta, v.a projektipõhised honorarifondid. Sellest hoolimata ei peegelda honoraride puudumine kuidagi toimetuse suhtumist kaasautorite panusesse.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht 18€ eest aastas: *muurileht.ee/tellimine*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

JÄLGI MEID

· · · @Muurileht

SISUKORD

Kuna 2016. aasta kuulutati šokeerivate poliitiliste otsuste ja jätkuvate terrorirünnakute tõttu üksmeelselt unustamist väärt aastakäiguks, pööra-me Müürilehe jaanuarinumbriga pilgu kiirelt tulevikku, et homse päevaga seotud ebamäärasust mõtestada ning loodetavasti tulevast mõningat lohutust leida. Tulevikunumbri avaloos (**lk 6–8**) me lugejatele allahindlust ei tee – kirjandusteadlaste **Neeme Lopi** ja **Jaak Tombergi** mõttevahetus osutab Ameerika presidendivalimiste, värskete ulmefilmide, neoliberalistliku kultuurimudeli ja tõsielusarjade näitel kujutlusvõime kriisi moodsatele representatsioonivormidele.

Leheküljel 9 analüüsib **Gert Siniloo** kujutlusvõime kidunemist poliitväljal, mis on langetanud globaalselt peavooluparteide populaarsust. **Laur Kanger** kirjeldab oma artiklis (**lk 10–11**), miks pole poliitiline eliit suutnud viimaste aastakümnete tehnoloogilist innovatsiooni üldsuse hüvanguks tööle panna. **Lehekülgedel 12–14** uurib sotsiaaliatoimetaja **Henri Kõiv**, kui suurt ohtu kujutab automatiseerimine meie töökohtadele tulevikus. **Liisi Uder** visandab **leheküljel 15** pildi Müürilehe keskmisest lugejast aastal 2050, kui ta naudib oma tegusat ja jätkuvalt iseseisvat pensionipõlve.

Utoopiliste tulevikuvisioonidega jätkab **Jaana Davidjants** (**lk 16**), kes spekuleerib, milline oleks tulevik, kui valitseks feministlik maailmanägemus. **Leheküljel 17** anname sõna tuleviku kujundajatele – Eesti noorim koolidirektor **Indrek Lillemägi** mõtiskleb, kuhu haridus teel on. **Lehekülgedel 18–19** selgitavad **Piret Tõnurist** ja **Rauno Mäekivi** Eesti energiamajanduse arengukava näitel, kuidas nõrgad visioonidokumendid lukustavad riigi ja ettevõtted pikaks ajaks tagurlikesse stsenaariumitesse. Sellele vastukaaluks pakub visionäär **Kaur Lass** (**lk 20–21**) välja, milline võiks olla Eesti kui energiasõltumatu riigi mudel.

Keskkonnateemadel kirjutab ka **Marko Vainu**, kelle artikkel (**lk 20–21**) tutvustab maailmas kasvavaid joogiveeprobleeme, mis hakkavad järjest rohkem ka kaudselt Eestit mõjutama. **Lehekülgedel 24–25** vaatleb **Andrei Liimets**, millist arengupotentsiaali hakkab kohalikule kinokunstile pakkuma Tallinna filmilinnak. Ühes õiges tulevikunumbris võiks leiduda ka mõni manifest. Värskelt põlvkonnavahetuse läbi teinud **Eesti Kinoliidu manifesti** leiab lugeja **leheküljelt 25**.

Eetilised dilemmad, mida virtuaal- ja liitreaalsus lähitulevikus endaga kaasa toovad, leiavad käsitlemist **Rao Pärnpuu** artiklis (**lk 26–27**). Populaarkultuuris on uute tehnoloogiatega tõstatuvaid eetilisi konflikte kujutatud viimasel ajal kõige viljakamalt seriaalis „Black Mirror", mida arvustab **Jaak Ilomets** (**lk 28**). **Tõnis Hallaste** teritab oma kriitikumeelt (**lk 29**) värskelt Betti Alveri preemia pälvinud Andris Feldmanise postapokalüptilise romaani „Viimased tuhat aastat" kallal, milles kujutatakse inimeste ja masinate omavahelist konflikti. Tulevikutemaatika juhatab välja intervjuu (**lk 30–31**) muusikust kontserdikorraldaja **Aivar Tõnsoga**, kes tunnistab muusikatoimetaja **Mariliis Mõttusele**, et tehnoloogia areng ja infotulvaga toimetulek võib muuta inimese hoopis tehisintellektiga sarnaseks, tuhmistades juba praegu soovi midagi uut kuulata ja avastada.

Muusikakülgedelt (**lk 32–33**) leiab **Abramova** vastused DJ-ankeedile, „Uue eesti biidi" küsimuste risttules on „tööstussümfoonik" **Oudeis** ning arvustamisele tulevad teiste seas **Daniel Avery**, **Metsakutsu** ja **Alexey Volkovi** värsked heliplaadid. Lõpulooks (**lk 35**) on **Aurelia Aasa** intervjuu Setumaalt pärit animaatori **Yyhely Hälviniga**.

Mirjam Parve

Jah, aitäh, nüüd hakkab juba soojem.
Kuigi, kes meid homme tekiga katab?
Niikuinii on kellelgi ikka külm.
Mõni ei oska muud kui muretseda.
Mis siis, kui kõik viltu läheb?
Või pigem otse. Neidsamu sirgeid rööpaid mööda.
Otse läbi väikestest õdusatest eludest
mäludest
turvalisustest.
Rööpad läigivad üsna ükskõikselt. Raske on nõnda tunnistada
inimeksistentsi aladetermineeritust.
Või oota. Tonksa korraks.
Rööbas judistab end, libiseb teelt kõrvale mändide vahele ja vajub vingerdades liiva.
Tal oligi juba kõrini, nii pika mao kõri
on muuseas päris kaugel.
Hääletult sõidab ajalugu kadunud rööbastelt maha
ja jääb sambla sisse lebama.
Seal turnivad varsti lapsed.

***

Üks mu sõber ostis maja,
jaa, maja, lastetoaga.
See oli kuidagi liigutav –
et ta siis ei arvagi, et miski ei saa
enam hästi lõppeda!

Ise pean muidugi tunnistama, et
ma kardan ajalugu
(ja tolmulappisid),
aga unes ütlesin kellelegi:
ja ja ja, tead, ma mõtlesin, et vist on oluline
inimese sisse vaadates
olla valmis
nägema
mitte ainult jälkust.

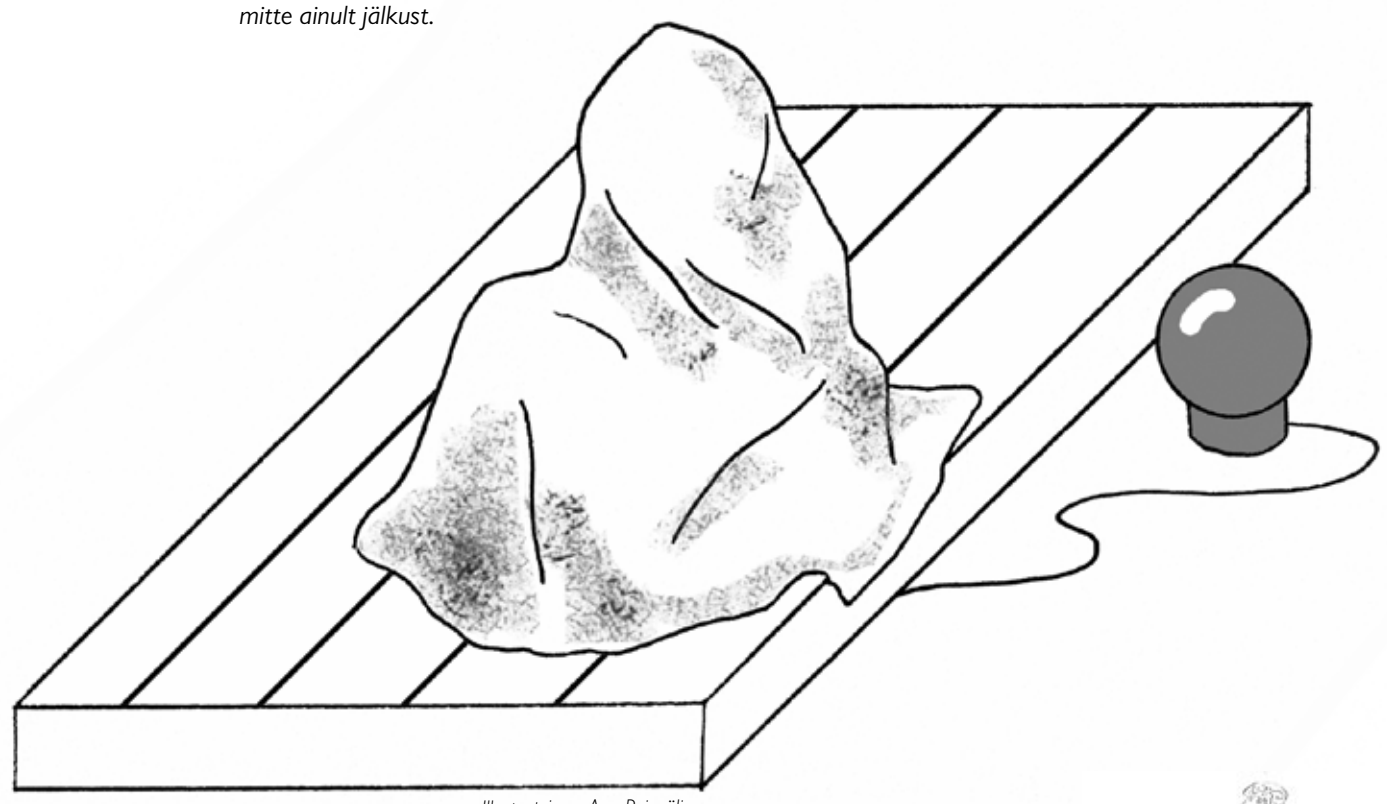

Illustratsioon: Ann Pajuväli

Mirjam Parve tõlgib Woolfi. Kirjutab magistritööd Alverist. Tahaks, et ilu(kirjandus(e tõlkimine)) päästakski maailma.

MÜÜRILEHT

SA MINU AHI, MILLE KÜTE MA OLEN

Telli
Müürileht!

Vaata:
muurileht.ee/tellimine

JAANUAR

AW „Suudlemine", 2017. Autori omand

KOOMIKSINÄITUS „HALL TSOON" Tartmusis tutvustab avangardseimaid suundumusi eesti nüüdisaegses koomiksiloomingus. Laiema publiku jaoks on kõnealune valdkond küllap üsna tundmatu maa, võib ehk isegi öelda, et koomiks vajab kunstilise žanrina rehabilitatsiooni. Selle tühimiku täitmiseks pakubki Mari Laaniste kureeritud väljapanek seninägematu ulatusega avastusretke kodumaise koomiksiloome hämarasse olemusse. Osalevad kunstnikud ja kollektiivid: Edvin Aedma, AW (Liisa Kruusmägi ja Janno Pikkat), Jüri Kask, Liisa Kivimäe, Peeter Krosmann, Ivar Laus, Triinu Lille, Kristel Maamägi, Marko Mäetamm, Ats Nukki, Madis Ots, Darja Rattik, Lilli-Krõõt Repnau, Anna Ring, Stella Salumaa, Elina Sildre, Joonas Sildre, Veiko Tammjärv.

Näitust saadab põhjalik eesti- ja ingliskeelne kataloog.

Näitus on avatud 13. jaanuarist 26. märtsini. „Halli tsooni" raames saavad huvilised osaleda 14. jaanuaril kell 12.00 Liisa Kruusmäe juhtimisel joonistamistöötoas „Must joon" (sissepääs muuseumi piletiga). Lisainfo: *tartmus.ee*

TÄHEVAATLUS

VAATLUSÕHTUD TARTU TÄHETORNIS algavad nüüd torni remondi järel taas (annaks vaid taevas, et Tartu Ülikooli raamatukogu remondi olukord järgiks eeskuju ja avaldaks valmimise märke, et ülikoolilinna tudengid saaksid lõpuks ometi pahurdamisest puhata!)! Jaanuarikuu teisipäevadel ja kolmapäevadel kell 16–18 saavad huvilised läbi väärikalt ajaloolise Zeissi teleskoobi tähti ja muid taevakehi silmitseda. Selge on muidugi see, et pilvede korral on nähtavus häiritud, aga kui kahtled mõne jaanuariõhtupooliku selguses, hoia silma peal Tähetorni Facebooki lehel! Vaatlusõhtud on kõigile astronoomiahuvilistele, romantikutele ja muidu uudishimulikele tasuta! Üldisem teave: *tahetorn.ut.ee*

11.01 – 4.02

ANGELA MAASALU „KODU II" on Vaal Galeriis avatud 11. jaanuarist kuni 4. veebruarini. Tegemist on performatiivse näituseprojektiga, mis, nagu viitab pealkirigi, võtab fookusesse isikliku ruumi. Kodu kui turvaline keskkond *vs.* pinevate lähisuhete õud, avalik *vs.* privaatne, eesmärgid *vs.* reaalsed võimalused on pingeväljad, mille vahel kunstnik töötab. Seekord toimub avamisüritus või Sarikapidu – ehitus on jõudnud lõppfaasi ja see vajab tähistamist – ebatraditsiooniliselt keset näitust ehk 26. jaanuaril kell 18.00–21.00. Kavas on *artist talk* ja muusika. Info: *vaal.ee*

Foto: Angela Maasalu

13.01

13 JA REEDE tuleb sel aastal ainult kaks korda! Selle eksklusiivse päeva kujunemisel on iseenesest mitu võimalust. Esiteks võib juhtuda, et kõik läheb päeva jooksul lihtsalt nihu ja valesti – olukord, mida võib võrrelda musta kassi teeületuse tagajärjel lahtirulluva sündmusteahelaga. Kui läheb veel halvemini, tehakse sel päeval pöördumatud saatuslikud vead, isiku edasine eksistents on n-ö tühi töö ja vaimunärimine jne. Kolmas variant on aga see, et ei juhtu mitte midagi, st kõnealune kalendraalne olukord ei erine põrmugi 12. ega 14. jaanuarist.

16.01 / 17.01

UUED EESTI LÜHIANIMAFILMID linastuvad kino Sõprus suurel ekraanil 16. jaanuaril kell 19–21. Kõik neli esitamisele tulevat linateost on pärjatud erinevate rahvusvaheliste auhindadega. NB! Lisaks filmidele näidatakse ka tegijaid! Kohal on „Linnugripi" režissöör Priit Tender, „Tühja ruumi" režissöör Ülo Pikkov, „Amalimbo" animaator Roland Seer ja produtsent Marianne Ostrat ning „Igaveste jahimaade" peaanimaator Triin Sarapik-Kivi. Kes 16. jaanuaril kinno ei jõua ja/või tegijatega kohtumisest niivõrd ei hooli, saab teoseid vaadata ka järgnevatel päevadel. Kes on aga Lõuna-Eestis, saab vaadata nimetatud nelja linateost 17. jaanuaril kell 19.00 Tartu Elektriteatris (külas on Roland Seer ja Marianne Ostrat). Lisainfo filmide, piletite ja kinokava kohta: *kinosoprus.ee* ja *elektriteater.ee*

21.01

GARAGE48 „TULEVIKU TALLINN" kutsub mõttetalgutele! 21. jaanuaril kell 9.30–14.00 kogunevad töötoalised Lift99-sse Telliskivi Loomelinnakus. *Workshop*'i-seanss on mõeldud kõigile, kel on huvi osaleda linna tuleviku planeerimises ning kes tahavad oma taustast ja oskustest sõltumata panustada lahenduste leidmisel. Oodatud on tallinlased, eksperdid, tudengid, praktikud, teadurid, ettevõtjad, arendajad, insenerid, projektijuhid, turustajad ja kõik teised spetsialistid. Üritus toimub koostöös Sotsiaaldemokraatliku Erakonnaga ning on huvilistele tasuta, piisava hulga istekohtade varumiseks palutakse end aga registreerida. Lähem teave ja registreerimine: *garage48.org/events/idea-garage-tallinn*

RAAMAT / 24.01

„KUNSTNIKE RUUMID. 16 STUUDIOVISIITI" on raamat, mis kujutab endast visuaalset külastust 16 noore eesti kunstniku loomekeskkonda. Silmaga nähtava kõrval avab raamat intervjuude kaudu ka nende loomeprotsesse mõjutavaid tegureid. Kus täpselt valmivad nende surematud (või surelikud) teosed? Kunstnikud: Kris Lemsalu, Laura Põld, Timo Toots, Flo Kasearu, Ivar Veermäe, Karel Koplimets, Kristi Kongi, Tõnis Saadoja, Jaanus Samma, Edith Karlson, Jass Kaselaan, Anu Vahtra, Paul Kuimet, Laura Toots, Mihkel Maripuu, Maarja Tõnisson ja Mihkel Ilus. Koostajad ja intervjueerijad: Annika Toots ja Merilin Talumaa, fotograaf: Kristina Õllek, kujundaja: Jaan Evart. Esitlus toimub 24. jaanuaril kell 19.00 ARSi maja Rundumi projektiruumis (ARSi hoone, Pärnu mnt 154, 3. korrus, ruum 304).

Anu Vahtra stuudio. Foto: Kristina Õllek

25.01

SAAL ESITLEB: „KAPRIISID II" ehk Henri Hütt ja Mihkel Ilus kohtuvad taas, sest viimastest „Kapriisidest" on loetud päevade pärast möödas juba seitse aastat. Seekordne performatiivne installatsioon näitab musta ja valge maagia kokkupõrget. Valgus tardub skulptuuriks, teatrikardin mõraneb. Kerkib vaatenurkade küsimus. „Kuulame pilti, mõtleme heli, kui kael ei paindu, painutame ruumi. Vajadusel ka aega," lubavad autorid. Kapriisid on seiklusjutud ruumidest, situatsioonidest ja isiklikkusest. Esietendus 25. jaanuaril kell 19.30. Lähem informatsioon ja järgnevad etendused: *saal.ee*

26.01

LOENG UNENÄGEMISEST JA ALATEADVUSEST täiendab 26. jaanuaril kell 18 Kumus Paul Delvaux' näitust „Unest ärkaja". Unenägude müsteeriumit ei ole teadupoolest siiani täielikult lahendatud, ehkki mõni vastus mõnele küsimusele on juba leitud. Müsteeriumi lahtimuukimisel on kutsutud abiks Unimed Unekeskuse psühholoog ja unenõustaja Krista Peet. Sissepääs muuseumi piletiga. Vaata lisaks: *kumu.ee*

3.02

„NOVEMBER EHK REHEPAPP" ehk kauaoodatud kaunikene jõuab ligi kaheaastase võtteperioodi järel meie vaatajateni 3. veebruaril. Teose tegevus toimub paganlikus novembrikuises Eesti külas, kus külainimeste peamiseks mureks on, kuidas elada üle külm ja pime talv. Leiab aset fenomenaalne varastamine: varastatakse üksteise, saksa mõisnike, vaimude, kuradi ja Jeesusegi tagant. Selleks et elu sees hoida, antakse hing kratile, kes aitab rohkem varastada. Fantaasiafilm baseerub Andrus Kivirähki ülipopulaarsel romaanil „Rehepapp", režissöör Rainer Sarnet, osades Arvo Kukumägi, Jörgen Liik, Rea Lest, Taavi Eelmaa, Katariina Unt, Meelis Rämmeld, Jaan Tooming jt. Lisainfo: *facebook.com/rehepappfilm*

Foto: Gabriela Liivamägi

4. – 5.02

SIMPLE SESSION ootab 4.–5. veebruarini jällekord kõiki ekstreemspordientusiaste Saku Suurhalli. Sel aastal võtab sessioonist osa ligikaudu 150 rulatajat ning BMX-ratturit umbes 30 riigist, tehes sellest kõige rahvusvahelisema *action*-spordi sündmuse maailmas. Võistluste avapäeval toimuvad terve päeva jooksul nii rula- kui ka BMXi-kvalifikatsioonid ning sõitmas näeb kõiki võistlusele pääsenud eesti sportlasi. Pühapäeval, 5. veebruaril vallutavad pargi juba sõelale jäänud võistlejad, kelle osalusel kulmineerub Simple Session võimsate finaalidega, millele paneb punkti auhinnatseremoonia. Lisaks rulasõidule ja BMX-rataste põhivõistlustele saab selgi aastal näha tõukerattasõitu, sest Tallinna tulevad spetsiaalselt kohale selle üha tõusujoones populaarsust koguva ekstreemspordiala tipud. Info: *session.ee*

„TULEVIK ON TUNNI AJA PÄRAST"

Kirjandusteadlased Jaak Tomberg ja Neeme Lopp vestlesid Müürilehe palvel kujutlusvõime ja tuleviku saatusest. Kas tulevik on juba kohal? Kas meedium ongi sõnum? Kas postfaktil on tõega mingit pistmist? Mööda ei saa mõistagi ka Trumpist ega Houellebecqist, Deleuze'ist ega Guattarist, utoopilisest unistamisest.

Vestlesid **Jaak Tomberg** ja **Neeme Lopp**, pildistas **Priit Mürk**

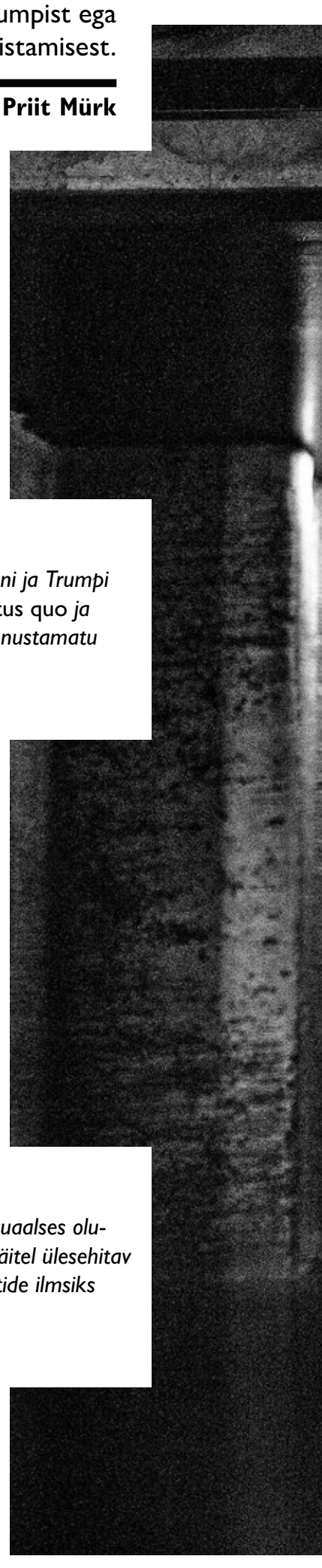

Neeme:
Palju on räägitud praegusele ajale omasest kujutlusvõime kriisist, mis kajab vastu kogu kultuuris ja selle tekstides. Selle all ei peeta silmas olevikulist nõuet fantaseerida („Impossible is nothing. Just do it!"), mis opereerib tegelikult olemasolevate ühiskondlike suhete piires, tekitades neisse uute (kaubanduslike) ihaobjektide kujul lihtsalt uusi vajadusi, mida rahuldada. Viidatakse konkreetsemalt võimetusele kujutada ette mingeid täiesti teistsuguseid ühiskonna- ja majanduskorralduse viise kuni (juba kümmekond aastat tagasi ringelnud) tõdemuseni, et meil näib olevat lihtsam kujutada ette kogu maailma hävimist kui kapitalismi lõppu (**Fredric Jameson**, **Mark Fisher**, **Slavoj Žižek**). **Roland Emmerichi** tüüpi katastroofifilmide laine näib küll olevat veidi raugenud ja andnud teed natuke teist laadi „lüüasaamispoliitikale", mis kutsub meid lahendama oma probleeme käesolevate vahenditega. Ometi ei näi iha utoopilise tulevikuvisiooni järele olevat kuhugi kadunud. Võtame näiteks Ameerika viimased presidendivalimised. Kui uskuda mitmeid poliitikavaatlejaid, ei heidetud **Clintonile** valimiskaotuse järel ette mitte ebapädevaid lahendusi ühel või teisel teemal (nendega võidi sisuliselt isegi nõustuda), vaid suutmatust „sõnastada selget ja usutavat ideoloogilist *visiooni* valijatele, kellel on ilmselgelt praegusest maailmast lõplikult kõrini"[1]. Siin on muu hulgas küsimus just nimelt ka tolles ajastuomases „kujutlusvõime kriisis", mida Clintoni programm ei olevat suutnud piisaval määral kanaliseerida ja kompenseerida – suutmatuses pakkuda selget alternatiivi, et võita rohkem hääli.

Jaak:
Tõdemus, et praegusel ajal näib olevat lihtsam kujutada ette kogu maailma hävimist kui kapitalismi lõppu, ei ole oma aega ära elanud. Kahtlustan, et see on ikka veel nüüdisaegset utoopilist kujutlusvõimet kandev tundestruktuur. Aga seda on korrutatud niivõrd palju, et see on kivistunud inertseks truismiks, mis pole enam üllatav ega provotseeri kuigivõrd alternatiivide peale mõtlema. **McKenzie Wark**, terava keelega kriitik, tabas midagi olulist, kui ütles hiljuti, et praegusel ajal näib olevat lihtsam kujutada ette kogu maailma hävimist kui seda, et sa ei tea selle tsitaadi lõppu. Samasugused on lood kõikvõimalike katastroofiliste ja postapokalüptiliste stsenaariumite vohamisega kinolinal. Need on jätkuvalt Hollywoodi iganädalasel menüükaardil, aga võrdlemisi ühetaolisel, kujutlusvõimevaesel, kergesti kodustataval kujul, pelga dekoratsioonina (eri)efektsete kangelaslugude esitamise taustal. Isegi (post)apokalüptiliste stsenaariumite üliahtake utoopiline potentsiaal – äärmiselt ebatõenäoline võimalus, et väike hulk ellujääjaid saab endise süsteemi kammitsaist vabanenuna võimaluse hakata mõtlema paremate ühiskonna- ja majanduskorralduse viiside peale – on küllaldase veenvuse ja üksikasjalikkusega läbi mängimata.

Mõnevõrra sarnaseid liine järgides saaks vaadelda valikut Clintoni ja **Trumpi** vahel. Valik Clintoni ja Trumpi vahel ei olnud valik *status quo* ja mõne konkreetse, selgelt väljajoonistatud ja üksikasjalikult sõnastatud alternatiivi vahel. See oli valik *status quo* ja millegi suuresti ennustamatu vahel. Ennustamatus kujutab siin endast alternatiivsuse huvitavat „tühja" osahulka: valida *status quo* asemel ennustamatu tähendab valida *alternatiivsus kui niisugune*, mis ometi ei sisalda ühtegi selgepiirilist, konkreetset alternatiivi. Ei saa eitada, et niisugune valik on suurema utoopilise potentsiaaliga – ent samamoodi nagu postapokalüpsis kinolinal, kujutab see endast utoopilisust kõige kokkutõmbunumal kujul.

Neeme:
Jah, sellelesamale *ennustamatuse* veetlusele viitas **Michael Moore** juba enne valimisi, kui ta kuulutas Trumpi võitu mitte põhjusel, et valijad nõustuksid temaga või et ta meeldiks neile, vaid lihtsalt *seetõttu, et nad saavad* teda valida. See on omamoodi absurdne valik, eksistentsiaalne tegu, mis näib pakkuvat ennast välja kui ainus, mida valijal on üldse võimalik teha, et asjade korda sekkuda ja oma iha utoopia järele rahuldada; et tunda ennast ka osalisena selles vaatemängu-ühiskonnas, mida muidu passiivselt jälgitakse. Siin tuleb muidugi eristada, et suur osa Trumpi valijatest ei valinud kindlasti ennustamatu kui sellise poolt, vaid mitmete ebakindluste ja hirmude tõttu just teatud nostalgilise lubaduse poolt (mis koondub loosungis „Make America Great Again!"), isegi kui see kujutas endas nostalgiat asjade vastu, mida pole lubatud kujul kunagi eksisteerinud või kogetud. Kuid utoopilise unistamise seisukohast on kõige „huvitavamad" just need Trumpi valijad, kes sellele profiilile ei vasta; need, kellel pole põhjust tunda end ebakindlalt, kes on haritud, rikkad, elavad linnades jne, kuid kes „sellest hoolimata" valisid Trumpi.

Just siin muutub asjakohaseks üks teine Jamesoni sedastus, et praeguses ajaloolises olukorras ei tuleks hinnata utoopilist teksti või tegevust mitte niivõrd mõne täielikult väljajoonistatud programmi tugevuse või teostatavuse põhjal, vaid võime järgi inspireerida uusi tekste või tegevusi, mis utoopilisele unistamisele üldse mingi kestvuse tagaksid. Samamoodi inspireeris Trump valikuvõimalusena teatud osa just mitte ühe või teise lubaduse, vaid veenvusega, mida see andis utoopilise unistamise kestvusele, mida Clinton sellisel kujul ei taganud või inspireerinud. Tervele hulgale valijatele ei läinud korda realistlikud parendusettepanekud, isegi kui nende sisuga võidi suuresti nõustuda, sest see mõjus liiga praeguse olukorra n-ö peenhäälestusena, kui laenata üks sõna meie kohalikust kontekstist. Ma ei taha loomulikult taandada Trumpi valimist ainuüksi kujutlusvõime kriisi kompenseerimisele, vaid osutada, et seda valikut on võimalik näha muu hulgas selle kriisi ühe sümptomina.

Jaak:
Sellele suurele hulgale, kes ei valinud Trumpi *status quo* ennustamatu muutmise pärast, apelleeris Trump tõepoolest nostalgilise kujutelmaga kaotatud Kuldajastust. Kuid selline nostalgia on läbinisti presentistliku, ajalootunnetuseta ajastu nostalgia – asjade vastu, mida pole kunagi ise kogetud, asjade vastu, mida sünnitab kujutelma enese tekitatud afekt. Sellest vaatenurgast tasub lugeda värske pilguga üle **Marshall McLuhani** kunagine kuulus essee „Meedium ongi sõnum"[2] – pole kahtlust, et Trumpi meeskond suutis arvestada adekvaatsemalt parasjagu dominantse meediumi sotsiaalsete tagajärgedega. Olukorras, kus avalikkus (ning seega ka valimisvõitluse lahingutanner) on kolinud suuresti virtuaalplatvormidele ja sotsiaalmeediasse, osutuvad määravaks nende platvormide ilmsed põhiparameetrid: sõnumi lühidus (mis muundab pikad ja hoolikalt põhjendatud arutluskäigud otsekui otstarbetuks targutamiseks), sõnumite meeletu ületulv (mis viib nende vastuvõtu üha enam afektiivsele tasandile), sõnumi ajutisus ja unustatavus (mis haagib sõnumi funktsiooni lahti selle tõeväärtusest). Vähemalt praegu tundub, et tulevik (isegi kui me räägime piltlikult öeldes järgmisest viiest minutist) toob kaasa nende tendentside süvenemise. Igasuguste vähegi hõlmavamate plaanide teostamiseks tuleb neisse süveneda ja nendel põhinevat afektiivset vooluringi tundma õppida. Teisalt on mul tunne, et need on sedavõrd äsjased nähtused, et pole kindel, kas nende kirjeldamiseks leidub (veel) täienisti adekvaatset keelt.

Jaak: „Valik Clintoni ja Trumpi vahel oli valik status quo *ja millegi suuresti ennustamatu vahel."*

Neeme:
Siin kerkib selgelt esile see, mida tavatsetakse nimetada postfaktuaalseks olukorraks. Postfaktuaalsusest kõneldes leidub alati mingi hulk inimesi, kes väidab, et see on sisutu mõiste, alati on tõde teadlikult moonutatud, valetatud jne, aga sellega juhitakse tähelepanu küsimuse tuumalt eemale. Küsimus ei ole selles, et varem ei oleks valetatud, vaid selles, et postfaktuaalses olukorras ei asetu tõde enam väärtuste hierarhias kõige kõrgemale kohale. Valeväiteid on alati olnud, aga pärast selgete faktide esitamist pole sellel

Neeme: „Postfaktuaalses olukorras säilib valeväitel ülesehitav roll ka pärast faktide ilmsiks tulekut."

valel olnud demokraatlikus ühiskondlikus debatis võimalust. Postfaktuaalses olukorras säilib valeväitel ülesehitav roll aga ka pärast faktide ilmsiks tulekut. Asi ei ole selles, et valeväiteid esitav osapool ei saaks lihtsalt asjast aru või ei usuks fakte. See osapool küll usub fakte, kuid otsustab neid teadlikult mitte arvestada – esitatava positsiooni kestvus, koherentsus ja jätkuvus asetuvad väärtuste hierarhias „tõest" lihtsalt kõrgemale, „tõe" sekkumine tekitaks sellesse ebaökonoomset müra, nii et püha sõnum, mille edastamine on esmane, kaotaks sellega oma funktsionaalsuses. Postfakt ei püüagi tõele pretendeerida või seda simuleerida. Trump säutsub Twitteris, et kliimamuutuse kontseptsioon on hiinlaste vandenõu, ning selle väite relevantsus ei tulene kuidagi faktidest, vaid selle afektiivsest kasutegurist Trumpi majandust kirjeldava narratiivi kontekstis. Eesmärk pühitseb siin igal juhul abinõu.

Jaak:
Nii leiamegi ennast olukorrast, kus suured ja hõlmavad kollektiivsed utoopilised programmid mõjuvad läbinisti teostamatute ja naiivsetena, samas kui individuaalne tajuruum on taandatud keha pelgale afektiivsele olevikule. Narratiivi jätkuvus, millest räägid, pole kujutlusvõime kriisi tõttu kuigi kaugele tulevikku suunatud. Ülekiirendatud kultuuriruumis tahetakse utoopilist energiat kärsitult ellu maandada – paremat sotsiaalmajanduslikku korda tahetakse kauge väljamõeldud saare asemel näha toimimas kohe siin ja praegu, reaalsel, igapäevasel, ajaloolisel mandril. Sestap ei ole üleüldised realismistumise ilmingud, mida võib praeguse aja kunstiloomes (ja iseäranis ühiskonnakriitilisemas teadusulmes) täheldada, ainuüksi utoopilise kujutlusvõime ahenemise sümptom. Parasjagu käesolevate vahendite ja võimaluste põhjalik avastamine on ühtlasi ka ainus viis, kuidas endale laiapõhjalisem ja kaugemale ulatuv tulevik üldse „välja rääkida".

Neeme:
Ma tulen selle juurde veel hiljem tagasi, aga tõepoolest, too realismistumine ärgitab otsima utoopilisi impulsse mujalt kui põhimõtteliselt teistsugusest, soosib nende otsimist igapäevasituatsioonidest. **Michel Houellebecqi** viimane romaan „Alistumine" kui tulevikukirjutus – selle tegevus toimub markeeritult 2022. aastal – võiks olla selle ilmekas näide. Tulevikuline ühiskonnakorraldus ilmneb selles raamatus kaugeleulatuvate, läbivate ja radikaalsete muudatuste (*à la* „Hea uus ilm") asemel täiesti fragmentaarsete, olevikuliste ja praktiliste pisidetailide tasandil. Peategelane märkab neid igapäevastes praktikates: kaubanduskeskuses on suletud mõni pood, pisimuutused kaubavalikus, riietuses jne. Peale dateeringu ei kanna jutustus mingeid eksplitsiitseid näiteid selle kohta, et tegutsetakse tulevikus (enamasti tähistavad seda kõiksugu tehnoloogilised vidinad), siin on üksnes teisendused olemasolevate ühiskondlike suhete raames. Just sellest nüansist tuleneb ka romaani kurikuulsus: osa romaani lugejatest tunneb, et kehtivatesse ühiskondlikesse suhetesse kriitiliselt suhtumise asemel püüab see juba ise muutust kehastada ja ette kuulutada, et tema utoopiline potentsiaal tungib käesolevasse hetke, tuleb liiga lähedale, ärgitab midagi sümboolse tasandi asemel reaalses. Ja see võngub vastu lugeja ühiskondlikus afektikontuuris. Selline lugemine lahterdab teose kiiresti hoiatus- või ähvardusromaaniks, mis tähendab muidugi selle vaesestamist, utoopilise potentsiaali taandamist ja mahalaadimist olevikku.

Jaak: „Ulmekirjandusel on tuleviku „ennustamisel" kurikuulsalt vilets track record."

Jaak:
Houellebecq pakub kujutlusvõimet virgutava visiooni moslemiliidu ja sotsialistide koalitsioonist 2022. aasta Prantsusmaal. Iseäranis huvitav on siin peategelase vaade kujutatavale tulevikuolukorrale ning just too spetsiifiline viis, kuidas tulevik on lugejani toodud, millest sa juba rääkisid. See, kas Houellebecqi tulevikuvisioon on realistlikult usutav, kas see lugejale meeldib või kas see võiks kunagi ka kätte jõuda, on absoluutselt teisejärguline. Ka ulmekirjandusel on tuleviku „ennustamisel" kurikuulsalt vilets *track record*. Ent tuleb tõepoolest tähele panna, et „Alistumine" ei ole ulmekirjandus. See on võib-olla esimene *sedavõrd laia kõlapinnaga* tõend selle kohta, et läbinisti presentistlikul ajastul ei pruugi ulmekirjandus ja tulevikukirjandus olla üks ja seesama asi.

Kui tulevik ei kujuta endast kujutlusvõimes enam radikaalse tähendusliku erinevuse välja (nagu nullindate ulmekirjanduslikes aruteludes tihtipeale tõdeti), siis pole ka hädavajalikku tarvidust seda teaduslik-tehniliselt niisugusena markeerida. Presentistliku ajastu olevik (ja tulevik) on kasutajasõbralik umbes samamoodi, nagu praeguse aja nutitelefonid ja sülearvutid on kasutajasõbralikud, aga kunagised terve toa või angaarisuurused kompuutrid polnud – viimastega töötamiseks tuli nende sisemisi toimemehhanisme, nende „personaalset hingeelu" põhjalikult tunda. Siit ka võib-olla banaalsevõitu moraal: selleks et tulevik kehtestuks taas tähendusliku erinevuse väljana, tuleb „oleviku kasutamise" kõrval kannatlikumalt uurida ka kujutlusvõime olevikulisi võimalusi ja piiranguid.

Neeme:
Need piirangud tulevikku ettehaaravale kujutlusvõimele seab nüüdisaja ühiskondlik, tehnoloogiline ja kultuuriline kontuur. Neoliberaalne majandusmudel soosib mugavat, riskivaba käitumist, millelt oodatakse radikaalse erinevuse asemel paindlikkust (üldiselt kulude kokkuhoiu eesmärgil) ning mis kõige ilmsemalt avaldub näiteks vanade äraproovitud lahenduste taaskasutamises, piisab sellest, kui mõelda siinkohal vanade filmide *remake*'ide plahvatusele või järgede tegemisele edukaks osutunud kassahittidele. Teisenenud tootmis- ja tarbimistingimused, turuloogika ja tarbimisküünika toovad paraku kaasa selle, et kultuuri ohustab tarbekaubastumine, ärilised ja sotsiokultuurilised aspektid muutuvad lahutamatuks.

Paindliku akumulatsiooni maailmale (**David Harvey**

jätkub >

< *eelneb*

mõiste) vastavad digitaalse tehnoloogia eripärad, mis on loonud varasemast hoopis teist laadi võimalused kogemuse tootmiseks ja väljendamiseks. Digitaalne tehnoloogia võimaldab esitada ja moduleerida kujutisi, ilma et peaks pakkuma neile mingit eeleksisteerivat ruumistruktuuri (sellest on tänapäeval kirjutanud näiteks **Steven Shaviro**[3]), mis omakorda ärgitab kogemuse kohesust, selle asemel et seda hoolikalt „arendada", nii nagu ilmutatakse fotot valgustundlikule paberile.

Ja lõpuks, need iseärasused kajastuvad viimase paari aastakümne jooksul toimunud muutustes avaliku ja eraelu olemuses, mida ilmestab hästi tõsielumeelelahutuse puhang alates sajandivahetusest (seda analüüsib tõsielutelevisiooni ja dokumentalistika näitel näiteks **John Corner**[4]). Osaluskultuur on korraga nii sümptomaatiline kui ka produktiivne. Sümptomaatiline selles mõttes, et see esitab afekti tasandil ühiskondlikes protsessides toimuvat, aga produktiivne selles mõttes, et see ei *representeeri* kriitiliselt neid protsesse, vaid neis oma spetsiifilisel moel osaledes alles kujundabki neid. See paradoksaalsus tuletab meelde esimest Terminaatori-filmi, kus John Connor saadab Kyle Reese'i tulevikust olevikku, et too kaitseks tema ema Terminaatori tapamissiooni eest, kuid alles selle kohtumise tulemusel Sarah Connoriga osutub Kyle John Connori isaks. Osaluskultuuri puhul tekib sarnane vooluring, mis ei siruta enesest väljapoole, vaid on eneseküllane.

Kõige selle tulemusel on toimunud nihe kultuuripubliku kognitiivse ja afektiivse pühendumise laiemal tasandil, mille põhjustavad keerulised ümberpaiknemised ühiskondlike teadmiste ja emotsionaalsete kogemuste jõujoontes. Selle uue afektiivse korra tingimustele vastab tundestruktuur, mida iseloomustab väljakujundatud emotsioonide asemel tunnete püsimatus – kogemuse „kohesus", mis tekitab korraga mulje äärmuslikust intiimsusest (tõsielutegelaste pihtimushetked) ja erakordsest, külmast ja esemestavast distantsist („tõsielusituatsioonide" täielik kunstlikkus ja formaadipõhisus).

Jaak:
Muljet selle kohta, et „kogemuse kohesuseni" intensiivistunud kultuuritegelikkus mõjub *ühtaegu* nii läbinisti enesestmõistetavalt kui ka äärmuseni võõritavalt, peegeldab kunstilise väljenduse tasandil ilmekalt realismi ja teadusulme nüüdisaegne lähendatus ja sellega seonduvad teisenemised nüüdisaegsetes žanrisüsteemides. Paljud peavoolu autorid – **Margaret Atwood**, **David Mitchell**, **Don DeLillo** jne – kasutavad oma ühiskonnakriitiliste sõnumite edastamiseks üha enam teadusulmelisi motiive ja troope. Mitmed filmid ja telesarjad, mis veel paar aastakümmet tagasi oleksid suure tunnetusliku kindlusega kuulunud teadusulme pärusmaale (**Spike Jonze'i** „Temake" („Her"), **Alfonso Cuaróni** „Gravitatsioon" („Gravity"), **Sam Esmaili** telesari „Mr. Robot", **Charlie Brookeri** „Black Mirror"), mõjuvad nii temaatilistelt motiividelt kui ka esteetiliselt teostuselt *peaaegu* realistlikult.

Veel enam, mitmed prominentsed ulmekirjanikud (**William Gibson**, **Neal Stephenson**) lõpetasid uue sajandi esimesel kümnendil ajutiselt tulevikuvisioonide esilemanamise ning hakkasid kirjutama täienisti igapäevaseid, olevikulisi, ent ometi otsekui teadusulmeliselt võõritavaid romaane. Ning leidub näiteid, mille puhul seda ei tehtud esmajoones kujutlusvõimelisest surutisest (nagu Gibson kunagi avalikult tunnistas), vaid pigem kiireloomulisest hädavajadusest. Nii kirjeldab **Kim Stanley Robinsoni** „Science in the Capitali" triloogia (2004–2007) väga üksikasjalikult Ameerika Ühendriikide teadusfondi teadlaste kollektiivseid püüdlusi seista silmitsi üha pakilisema globaalse kliimakriisiga. Kokku tuhande viiesaja lehekülje eritlus uurib olukorda, kus teadlaste pikaajalised plaanid satuvad ränka kontrasti lühiajaliste korporatiivsete kasumihuvide ja poliitikute nelja-aastase valimistsükliga. Neid tingimusi kaardistatakse peaaegu tolstoilikes proportsioonides (veel üks osutus realismile): kümneid lehekülgi teadusprojektide eelretsenseerimise kirjeldusi; kümneid lehekülgi õigete teadlaste palkamisega seonduvate läbirääkimiste kirjeldusi; kümneid lehekülgi teadlaste, poliitikute ja lobitöötajate omavaheliste läbirääkimiste kirjeldusi; sadu lehekülgi inimeste igapäevaste tegevuste kirjeldusi mõne konkreetse katastroofi, lokaalsema üleujutuse või väga külma talve tingimustes. Paljud lugejad on (õigustatult) kurtnud, et niisugust eritlust on kirjanduslikus mõttes lihtsalt igav lugeda. Aga Robinson saavutab triloogia jooksul õigupoolest huvitavalt palju.

Esiteks ei kujuta katastroofiolukord siin endast tulevikulist dekoratsiooni, mille põhjalt saab distantsilt jutustada atraktiivseid, maailma päästvaid kangelaslugusid, vaid täiesti igapäevast olukorda, millega tuleb realistlikult rinda pista (ning mida sunnitakse lugemise käigus vahetult „läbi elama"). Teiseks seob Robinson üksikud kliimakatastroofid (üleujutused või rängad külmalained), mida poliitilises retoorikas on lihtne isoleerida kui „juhuslikke intsidente", otsustavalt neid põhistava aeglase ja kõikehõlmava ökokriisiga, mis paljastub ühtlasi kapitalismi toimemehhanismide paratamatu tulemina. Triloogia aeglus ja pikkus on huvitavas vormilises vastavuses kliimakriisi enese aegluse ja hõlmamatusega – kuni piirini, kus tekib kiusatus väita, et võib-olla on romaanivormi representatsiooniline suutlikkus leidnud endale kliimakriisi kujul tõeliselt väärilise proovikivi. Utoopia on valatud selles triloogias ümber ebatõenäoliste edulootustega pragmaatilise protsessi vormi. Utoopilisena mõjub siin realistlik võitlus selle nimel, et meil üleüldse oleks mingisugune tulevik – tulevik pelga ajalise jätkuvuse, mitte mingisuguse spetsiifilise sisu mõttes.

Neeme: „Teisenenud tootmis- ja tarbimistingimused, turuloogika ja tarbimisküünika toovad paraku kaasa selle, et kultuuri ohustab tarbekaubastumine, ärilised ja sotsiokultuurilised aspektid muutuvad lahutamatuks."

Neeme:
Seda me näeme kusjuures väga hästi ka **Denis Villeneuve'i** hiljutises filmis „Saabumine" („Arrival"). Tulevik on esitatud siin pelga ajalise võimalikkuse vormis, mille kohta me ei saa mingisugust sisulist viidet peale selle, et 3000 aasta pärast on tulnukatel meid millegipärast vaja. Ja selleks, et too kujuteldamatu 3000 aasta pärast saabuv tulevik oleks üleüldse võimalik, tuleb meil olevikus maailmas valitsevad erimeelsused ületada – mis selles filmis ületati küll üsna *deus ex machina* stiilis. Tuleviku võimalikkus esineb siin kingituse kujul, mille me tulnukatelt omaenda eksistentsi jätkamiseks saame ja mis kujutab endast lõppeks elementaarset empaatiat, mis on igasuguse inimkommunikatsiooni aluseks. Selle avastuse valguses ütleb „Saabumine" meile, et tulevik ise, või nagu sa ütlesid, tulevik kui jätkuvus, on kingitus, mis on täiesti ennustamatu ning mis isegi siis, kui me teame, mis juhtuma hakkab (nagu seda teab filmi peategelane Louise Banks), säilitab oma saabumises neitsilikkuse ja esmakordsuse.

Seejuures tuleb märkida, et Villeneuve'i järgmine film „Blade Runner 2049" peaks pakkuma meile vastukaaluks just traditsioonilisemat representatsioonilist tulevikukujutlust. Siiski tekib kahtlus, et see kujutlus kannab liigselt seda järgedele suunatud, mugava neoliberalistliku kultuurimudeli pitserit, millest rääkisin eespool ning mis allutab ja taandab selle tuleviku liigselt nostalgiale 1982. aasta originaalfilmis esitatud kujutluste järele (väga mastaapselt lasi sellel nostalgial liugu „Tähtede sõja" („Star Wars") VII osa, mis oli suuresti konstrueeritud sellisele „nagu päris" tundele algse triloogia suhtes).

Jaak:
„Saabumine" värskendab üht teadusulme keskset troopi, milleks on kohtumine võõraga. Lisaks sellele, et läbirääkimine võõraga on praeguses ajaloolises olukorras väga aktuaalne teema, on see troop kandnud alati utoopilist potentsiaali – võõraga kohtumise motiiv on otsekui katselabor, kus testitakse kõige puhastatumal kujul kujutlusvõimelist suutlikkust olemasolevast üldse midagi erinevat ette kujutada. „Saabumine" rõhutab selle kohtumise juures minu arvates kaht momenti. Esiteks võimalust, et võõras ei pruugi tingimata olla midagi negatiivset ja halvaendelist, mille suhtes tuleks kohe asuda kompromissitule kaitsepositsioonile. Ent teise ja olulisemana sisendab film hüpoteesi, et inimkonna teaduslik leidlikkus ei pruugi olla proportsionaalses vastavuses tema sotsiaalse suutlikkusega tolle leidlikkuse tagajärgede ohjamisel. Nii suudavad Lääne teadlased teaduslikult hermeetilises keskkonnas õppida küll paari kuuga selgeks täienisti maaväliste tulnukate keele, ent avastavad samal ajal, et Lääne ühiskond üldiselt pole suutnud juba tükk aega näiteks hiinlastega ühist keelt leida. Tulnukate kingitus inimkonnale on sellest vaatenurgast lihtsalt teadmine, et teadusliku leidlikkuse ja sotsiaaldiplomaatilise võimekuse vahel peaks valitsema suurem tasakaal.

Ent tänapäeval leidub ka mõttesuundi, mis püüavad kujutlusvõime kriisi just teadusliku leidlikkuse intensiivistamise kaudu ületada. Niisugune on näiteks nn aktseleratsionism, mida **Marek Tamm** on kirjeldanud kui „liikumist, mis näeb kapitalismi ületamist selle forsseeritud (tehnoloogilises) arendamises ja kiirendamises". Kui aktseleratsionismi „vasak pool" näeb intensiivistamise ja ülekiirendamise kulminatsioonina eelkõige radikaalset sotsiaalmajanduslikku struktuurimuutust, siis „parema poole" jaoks tähendab see progresseerumist tehnoloogilise singulaarsuse ja tehisintellekti suunas. Mõlema mõttesuuna horisondil on seega teatav radikaalse ennustamatuse perspektiiv ning mõlemad lähtuvad eeldusest, et kui olemasoleva kõrvale pole parasjagu võimalik midagi radikaalselt erinevat tuletada, siis on ainus võimalus juba käimasolevaid tendentse kriitilise massini intensiivistada.

Neeme:
Niisiis võib kokkuvõttes järeldada, et too alguses mainitud kujutlusvõime kriisi mõiste on tegelikult eksitav. Tegu pole kriisiga selles mõttes, et kujutlusvõime oleks maailmast kuidagi otsa saanud. Tuleb õppida nägema, kuhu see praeguses ajas on kanaliseeritud – kus ja mil viisil üritatakse ületada neid takistusi, mis pärsivad kaugeleulatuvaid ühiskondlike muutuste visioone. Ja enim kõlapinda leiab see teatud praeguste ühiskondlike või tehnosotsiaalsete lahenduste laiendamises, süvendamises, perspektiivi kohendamises, kiirendamises (osa nüüdisaegsest aktseleratsionismist võtabki oma lähtepunktiks **Deleuze'i** ja **Guattari** deterritorialiseerimise idee). Seoses paljude teaduslike avastuste jõudmisega argiteadvusse väga mitmel rindel tundub, et juba olevikus on niivõrd paljusse tungimata, et polegi vajalik unistusi tulevikku projitseerida. Tundub, et varem tajuti maailmapilti rohkem tervikuna ja tulevikukirjutus kujutas endast üht viisi sellest tervikust väljapoole astuda. Tänapäeval tajutakse maailma aga sedavõrd killustatu ja paljusena, et utoopilise kire rahuldamiseks piisab „rännakutest" olemasolevate struktuuride piires. Küsimus pole niisiis selles, et utoopilise kujutlemise anum oleks tühjaks jooksnud või taandunud üksnes sedalaadi realistlikke tingimusi mittearvestava ning ajalooliselt enamasti ebakriitilise *fantasy* valda (on selge tunnetuslik erinevus „Tähtedevahelise" („Interstellar") ja „Doktor Strange'i" ussiaukude vahel). See tähendab, et ühiskondlik utoopia väljendub kohtades, kus see praeguses situatsioonis saab üldse olla mõjus, enamasti mikrosotsiaalsetes narratiivides. *The future is now*! Või „tulevik on tunni aja pärast", nagu J.M.K.E. laulis juba 1993. aastal.

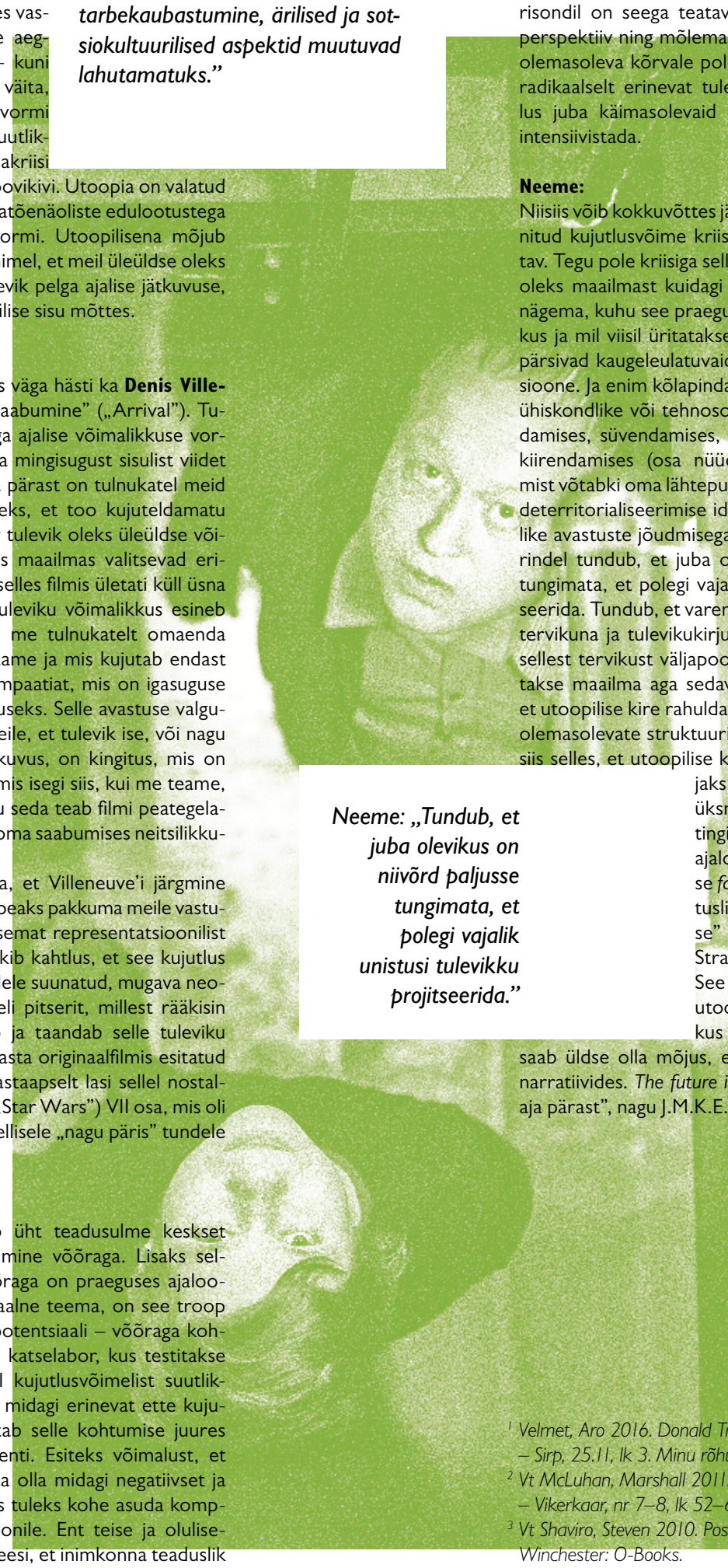

Neeme: „Tundub, et juba olevikus on niivõrd paljusse tungimata, et polegi vajalik unistusi tulevikku projitseerida."

[1] *Velmet, Aro 2016. Donald Trump ja poliitika tagasitulek. – Sirp, 25.11, lk 3. Minu rõhutus – N.L.*
[2] *Vt McLuhan, Marshall 2011. Meedium ongi sõnum. – Vikerkaar, nr 7–8, lk 52–68.*
[3] *Vt Shaviro, Steven 2010. Post Cinematic Affect. Winchester: O-Books.*
[4] *Corner, John 2002. Performing the Real: Documentary Diversions. – Television and New Media, vol. 3 (3), lk 255–269.*

PEAVOOLU-PARTEIDE KÕIGE NAPIM RESSURSS ON JULGUS

Aasta 2016, mis tõi endaga Brexiti, Donald Trumpi valimisvõidu ning äärepealt ka esimese paremäärmusliku riigipea sõjajärgses Euroopas, on pannud paljud arvama, et senine poliitiline *establishment* on end lootusetult maha mänginud. Sellegipoolest on nõndanimetatud peavoolupoliitikutel võimalus end uuesti kehtestada, kuid see sõltub üksnes neist endist.

Gert Siniloo

Kuigi brittide otsus Euroopa Liidust lahkuda, **Trumpi** valimine maailma võimsaima riigi presidendiks ning paljud siseriiklikud arengud mujal maailmas jätavad esmapilgul mulje, nagu just tänavu oleks alanud suurte vapustuste aeg, said peavoolupoliitika probleemid alguse muidugi juba varem. Pisikesed parteid ja poliitilised liikumised, kes on kriitilised võimul oleva eliidi suhtes ning teevad sellest oma kampaaniate keskpunkti, on olnud edukad ka varem. Seda oleme kogenud lainetena Eestiski (viimati kõige selgemalt näiteks Vabaerakonna, varem aga Res Publica näitel). Olgugi et n-ö vanades demokraatiates pole uued tulijad seni eriti suurel määral aastakümneid valitsenud erakondade võimu ohustada suutnud, on nende mõju vanadelt toetuse ja mõnel juhul ka häälte röövimise kaudu olnud ilmne. Näiteks Saksamaal on parempopulistlik AfD löönud arvamusküsitluste järgi kõige rohkem toetajaid üle mitte üksnes paremkonservatiivselt CDUlt, vaid ka vasakpoolselt SPDlt ehk kahelt suurimalt erakonnalt. See muster tuleb küsitlustes selgesti esile, samas kui teiste erakondade toetusnumbrid on jäänud AfD tõusu ajal peaaegu samaks[1].

Nimetatud trend muudab peavooluparteid mõistagi murelikuks, sest pikas perspektiivis on ohus nende võimupositsioon. Samuti eksisteerib teatud parteide puhul poliitilise eliidi, aga ka tavakodanike seas hirm, et seniste peavooluerakondade võimult taandumise järel on ohus liberaaldemokraatlikud väärtused tervikuna (vt Front National ja Prantsusmaa, FPÖ ja Austria, Trump, seesama AfD jpt). Selline suhtumine on aga omakorda põhjus kriitikaks populistide suunal, kes süüdistavad *establishment*'i riigi ja valitsevate parteide vahele võrdusmärgi panemises (meil väga tuttav kriitikana nn kartellierakondade aadressil – vt EKRE, Vabaerakond, „Harta 12" jpm).

Vahemärkusena tuleb aga lisada, et peavooluerakond on juba iseenesest tinglik mõiste. Kas 1972. aastal asutatud Front National, mis on olnud aastaid esindatud Prantsuse parlamendis ja Euroopa Parlamendis ning mille esimees on võistelnud lõppvoorus presidendi ametikoha nimel, on peavooluerakond või paikneb ikkagi ühiskonna äärealal? Arvestades, kui palju saab FN meediakajastust, võiks öelda, et partei on kindel tegija peavoolupoliitikas. Samas pole Prantsuse valimissüsteemist tulenevalt FN kunagi suurele häälte hulgale vaatamata olnud riigi institutsioonides väga rohkearvuliselt esindatud. Viimase lähenemise järgi on FN muidugi täiesti marginaalne nähtus, sest nende kohad Prantsuse parlamendis saab lugeda kokku ühe käe sõrmedel.

Poliitika on niikuinii avalikku sfääri tagasi tulnud. Peavooluparteid peavad arvamusküsitluste tulemustest juhindumise asemel julgema pidada maailmavaatelisi debatte ning olema valmis suurte muutuste elluviimiseks.

On aga neid, kelle arvates on jabur liigitada peavoolupoliitika alt välja erakonnad või poliitikud, kes on tegutsenud valitud rahvaesindajatena juba aastakümneid. Sellist arvamust väljendas USA presidendivalimiste kampaanias ka **Hillary Clinton**, kellega Demokraatliku Partei nominatsiooni nimel võidelnud **Bernie Sandersit** peeti reaktsiooniks tüdimusele *establishment*'ist[2]. Clintoni meelest oli aga just Sanders tõeline *establishment*'i kandidaat, sest ta on märksa kauem poliitilisi ametikohti täitnud[3]. See näitab, kui mitmeti tõlgendatav nn peavool poliitikast rääkides tegelikult on. Selle artikli eesmärk pole aga mõiste selgepiiriline määratlemine; lähtekoht võiks olla hoopis see, et peavooluerakondade all mõistetakse parteisid, mis on tegutsenud rahvaesinduses kauem kui ühe valimisperioodi ning on kandnud valitsusvastutust – viimane tingimus välistab automaatselt terve hulga erakondi nii meil kui ka mujal.

Niisiis, pikalt võimu nautinud erakonnad on rohkem kui kunagi varem tõsise löögi all. Nende retoorika ja valimislubadused ei paista enam väga suurt osa valijatest kõnetavat. Osaliselt tuleneb peavoolupoliitika allakäik konkreetsetest valimisprogrammidest ja -loosungitest, mida end *establishment*'i alternatiivina reklaamivad parteid pakuvad (sellised märksõnad nagu immigratsioonivastasus, islamivastasus, nn traditsioonilise perekonna kaitse jpm), aga suuresti kindlasti ka poliitilise eliidi kriitikast stiilis „nemad-on-räpased-meie-aga-puhtad". Viimane element ehk eliidi ja rahva (sealhulgas iseenda) vastandamine ongi populismi põhitunnus[4].

Positsioonide nõrgenemine on pannud peavooluerakonnad otsima viise, kuidas enda toetust kasvatada ning tugevnevate konkurentidega võidelda. Ka Eestis oleme kogenud viimastel aastatel korduvalt, kuidas valimisvõidu või toetuse tõstmise nimel tullakse välja uute algatustega, mis päästaksid poliitikud neile pikka aega ette heidetud visioonipuudusest. Õieti hakkas uue suure eesmärgi sõnastamine pihta mõni aasta pärast Eesti liitumist ELiga 2004. aastal. ELi ja NATO liikmesus ning integreerumine rahvusvahelistesse organisatsioonidesse laiemalt oli enam kui kümnendi vältel ühendav motiiv, millesarnast pole liitumisele järgnenud aastatel enam tekkinud (omaette küsimus on seegi, kas seda üldse on vaja). Ometi on uut visiooni pidevalt otsitud, paraku pole ükski erakondade pakutud variantidest eriti laia kõlapinda leidnud või on muutunud koguni pilkeobjektiks. Värvikaimad näited on omaaegne Reformierakonna lubadus jõuda 15 aastaga Euroopa viie rikkaima riigi hulka (tähtaeg juba vähem kui kuue aasta pärast), viimasest ajast aga Isamaa 2.0 ehk kahe miljoni eestlase eesmärk või uue Isamaa manifest.

Omaette näide on 2014. aastal peaministriks saanud **Taavi Rõivase** kõne riigikogus, kus ta ütles, et Eesti ei vaja uut suurt narratiivi[5]. Vähem kui aasta hiljem tuli Reformierakond parlamendivalimiste jaoks välja programmiga, mis kandis nime Uus Põhjamaa. Paremini kaitstud, jõukamat ja kasvavat rahvast nimetaski Rõivas Eesti suureks narratiiviks[6]. Eelmise aasta lõpuks oli sellest aga järele jäänud tõdemus, et Eesti vajab hoopis peenhäälestust[7], mille naeruvääristamine jõudis väga ruttu valitsuskriitikute repertuaari.

Nii meil kui ka mujal võib aga samal ajal kohata seda, kuidas häälte kaotamise kartuses võtavad peavooluerakonnad järjest enam üle populistlike erakondade retoorikat. Viimase aja sündmustest on seda olnud näiteks näha uuesti Prantsusmaa riigipeaks pürginud **Nicolas Sarkozy** kampaanias[8] ning ka **Angela Merkeli** soovis keelustada burkade kandmine koolides, kohtutes ja teistes ametiasutustes[9]. Eestis võisime sarnast lähenemist näha näiteks IRLi vastuseisus kooseluseadusele, mille puhul rõhutati ühiskondlike väärtuste ümberkorraldamist[10].

Ent võtta on ka üks väga hiljutine ja kirjeldatule vastupidine näide, mis minu hinnangul peakski saama peavooluerakondade uueks käitumissuuniseks. Detsembri algul valiti selge ülekaaluga Austria uueks presidendiks **Alexander Van der Bellen**, kes oli võitnud eelmise, nurjunuks kuulutatud vooru vaid mõnekümne tuhande häälega FPÖ kandidaadi **Norbert Hoferi** ees. Hoferi võit tähendanuks esimest korda sõjajärgses Euroopas seda, et ühel selle riikidest on paremäärmuslik riigipea. Märkimisväärne on aga Van der Belleni kampaania juures see, et kuigi tema vastas oli immigratsioonivastane ning euroskeptiline kandidaat, ei võtnud Van der Bellen Hoferi retoorikat üle, vaid jäi kindlaks enda väärtustele ning rõhutas väga selgelt oma avatud ning ELi-meelset hoiakut, püüdes samal ajal olla ka rahva ühendaja. Van der Belleni kampaaniaplakateil olid sellised loosungid nagu „Meie president. Austria maine nimel", „Ühiselt tugevamad. Ei Öxitile (*lühend sõnadest* Österreich *ja* exit, *viide Austria võimalikule lahkumisele EList* – toim.)", „Usume enda tugevusse" ning „Kes meie kodumaad armastab, ei lõhesta seda"[11]. Kampaania teine põhielement selge ELi-meelsuse kõrval oli rõhumine Van der Belleni riigimehelikkusele ning mõistuspärasele otsustusvõimele – tugev sõnum ajal, mil valitseb üleüldine usaldus pigem autsaiderite vastu.

Van der Belleni edu ei tõesta ainult tema valimisvõit. Küsitluste järgi jõudsid tema kampaaniasõnumid väga hästi valijateni, sest kahe olulisima motiivina tema poolt hääletamiseks nimetasid austerlased riigi paremat (kui Hofer) esindamist välismaal ning ELi-meelset hoiakut. Neile järgnesid „õige arusaam ametist" ning „kompetentsus"[12].

Van der Belleni edu tõi kaasa juubelduslaine tänavustest sündmustest räsitud Euroopa poliitikute seas, kuid oluline on, et sellest edust ka õpitaks. Austria presidendivalimiste näide toob esile, kuidas peavoolupoliitikul on võimalik edu saavutada ka ajal, mil eliidivastased meeleolud on laes. Märksõna on siinkohal „julgus". Peavooluerakonnad peavad murdma välja ringist, kus nad on üksnes parem- või vasakäärmuslike erakondade provokatiivsetele avaldustele reageerijad, ning hakkama ise taas pakkuma poliitikat, mis sõnastab mänguvälja reeglid, mitte ei ürita pelgalt kehtiva süsteemi piires laveerida. Olemasoleva süsteemi muutmine ei pea ilmtingimata tähendama demokraatlikest väärtustest ja vabadustest loobumist, ent peavooluerakondadel paistab olevat just see hirm – kui nad üritavad muuta praegust poliitilist mänguvälja mingiski suunas, võib sellele järgneda pahameel, mis annab taas kord eelise populistidele. Brexiti ja Trumpi aastal on poliitika niikuinii avalikku sfääri tagasi tulnud[13]. Peavooluparteid peavad arvamusküsitluste tulemustest juhindumise asemel julgema pidada maailmavaatelisi debatte ning olema valmis suurte muutuste elluviimiseks. Vastasel juhul pole poliitilised liidrid enam juhid, vaid üksnes masside meelsuse järgijad.

Ent julgusel on ka teine külg, mida tõestas kujukalt Van der Bellen. Ja see väljendub julguses seista oma tõekspidamiste eest. Kui peavoolupoliitikud muretsevad liberaaldemokraatlike väärtuste löögi alla sattumise pärast, pole lahendus populistliku retoorika ülevõtmine, vaid, vastupidi, selgesõnaline ja jõuline väärtuste kaitsmine.Selgelt ELi pooldavale poliitikule pole kohane sõimata kogu aeg Brüsselit, isegi kui see tundub vahel mugava väljapääsuna. Samamoodi tuleb astuda välja isikuvabaduste kaitseks, isegi kui see läheb vastuollu partei pealiiniga[14].

Niisiis on peavoolupoliitikutel olemas võimalus saada uuesti poliitilisteks liidriteks, kes sõnastavad ideid ning pakuvad visioone. See nõuab aga sisemist julgust, mis tuleb rakendada maailmavaatelise poliitikakujundamise etteotsa.

[1] Opinion polling for the German federal election 2017. – Wikipedia.
[2] Healy, Patrick 2015. Democrats Find That Anti-Establishment Isn't Just a G.O.P. Theme. – The New York Times, 03.10.
[3] Shafer, Jack 2016. What Is the 'Establishment' Now? – Politico, 26.01.
[4] Mudde, Cas 2016. Täiuslik torm: paremradikalism Euroopas. – Vikerkaar, nr 10–11, lk 105–109.
[5] Rõivas, Taavi 2014. Eestil ei ole vaja „suurt narratiivi". – Postimees, 24.03.
[6] Taavi Rõivas: Eesti suur narratiiv on Uus Põhjamaa. – valimised.err.ee, *12.01.2015.*
[7] Raba, Rannar 2015. Peaminister: Eesti on jõudnud peenhäälestuse ajajärku. – Sakala, 15.12.
[8] Brunet, Romain; Dodman, Benjamin 2016. Is France's Nicolas Sarkozy trying to 'Trump' the far right? – France24, 16.09.
[9] Angela Merkel endorses burka ban 'wherever legally possible'. – BBC, 06.12.2016.
[10] Kangro, Karin 2014. IRL ei toeta riigikogus valmivat kooseluseaduse eelnõu. – Postimees, 21.03.
[11] Van der Bellens neue Kampagne: Staatsmann pro EU. – Nachrichten.at, *23.08.2016.*
[12] Gartner, Gerald 2016. Warum Van der Bellen gewählt wurde. – Der Standard, 04.12.
[13] Velmet, Aro 2016. Donald Trump ja poliitika tagasitulek. – Sirp, 25.11.
[14] Mihelson, Helen 2016. Sibul Aunastest: ei ole kindel, et ta peaks IRLis jätkama. – Postimees, 26.11.

TALVEUNNE SUIKUNUD INNOVATSIOON

Ajastul, mil tehnoloogia imbub erinevates elusfäärides järjest sügavamale, pole kummati suudetud seda läänemaailmas hüppeliseks üldise heaolu kasvuks konverteerida. Süüdi on siin kidunev ühiskondlik kujutlusvõime, mis ambitsioonikate tulevikusihtide seadmise asemel üritab korvata oma visioonipuudust intensiivse peenhäälestusega.

Tekst **Laur Kanger,** illustratsioon **Vahram Muradyan**

Nagu enamik õppejõude, naudin oma töös enim hetki, mil saan rääkida väljaheidetest. Nii ei jäta ma kunagi kasutamata võimalust jagada tudengite või laiema avalikkusega[1] vähetuntud fakti, et mitmete 19. sajandi autosõprade arvates pidid sõiduki eelised ilmnema eeskätt linnakeskkonna parandamises[2] – erinevalt hobukaarikutest iseliikurid üldjuhul tänavale ei roojanud. Seetõttu võib vaid ette kujutada minu elevust, kui tutvusin majandusajaloo möödunud aasta hittraamatuga[3], mis väidab üldjoontes, et inimkonna loomesaavutuste hierarhias trumpab hästi ehitatud peldik üle nutitelefoni.

Robert Gordoni enam kui 700-leheküljeline analüüs Ameerika majanduskasvust ajavahemikul 1870–2010 keskendub kolmele väitele[4]. Esiteks, sajand, mis lahutas Ameerika kodusõda 1970ndatest, oli revolutsiooniline rea leiutiste poolest. Elektriseadmete kasutuselevõtt majapidamistes, enneolematud võimalused reisimiseks, torustikud, kanalisatsioon ja vesikäimlad, raadio ja televisioon, rida läbimurdeid meditsiinis – kõik need kokku kasvatasid elanikkonna heaolu hüppeliselt ning enneolematus ulatuses. Ja mis põhiline – kõik need olid ühekordsed saavutused, mille täiustamise võimalused on üha enam piiratud. Näiteks ei aita paremad ravimid inimese eluea bioloogilist ülempiiri nihutada ning mõningase edenemise lennukiiruses on nullinud edukalt pikem lennujaamades veedetud aeg.

Vastuolulisel moel on tarvidus tehnoloogilise võluvitsa järele suurim ajal, mil kahtlused selle lahenduse jätkusuutlikkuses üha enam süvenevad.

Teiseks tuleb eriliselt märkimisväärseks pidada ajavahemikku 1920–1970, mil USA majanduse tootlikkus (toodang tunnis) kasvas igal aastal keskmiselt 2,82%. Võrdluseks oli sama näitaja aastatel 1890–1920 1,5% ning aastatel 1970–2014 1,62%. Viimastel aastakümnetel olid erandiks vaid 1996–2004, mil tootlikkus korraks endistesse kõrgustesse kerkis, et siis taas hääbuda. Viimast seostab Gordon infotehnoloogilise revolutsiooni ühekordse mõjuga. Põhjuseks peab ta asjaolu, et IT puudutab peamiselt infotöötluse, sidepidamise ja meelelahutusega seotud valdkondi. Varasemad läbimurded mõjutasid seevastu lisaks eespool nimetatutele veel toitumist, riietumist, majutusvõimalusi, tervishoidu, transporti ja töötingimusi. Ma ei tea täpselt, kuidas teiega on, ent mõte elada esivanematest aastakümneid kauem vaid selleks, et jälgida nutitelerist **Marko Reikopit** naadisalatit vitsutamas – nüüd HD-kvaliteediga! –, tekitab minus isiklikult küll pigem õudu…

Kolmandaks, USA edenemist aeglustavad lisaks suurenev ebavõrdsus, rahvastiku vananemine, kasvav võlakoormus ning kõrgharitud inimeste juurdevoolu peatumine. Seega tuleks Gordoni sõnul hakata end harjutama mõttega, et tootlikkuse ja seega ka majanduse kasv jääb tulevikus seni oodatust märgatavalt tagasihoidlikumaks. Siinkohal on oluline rõhutada, et nimetatud mured ei piirdu üksnes USAga – üleilmse majanduskasvu tempo on teise maailmasõja järgse ajaga võrreldes juba mõnda aega nigelavõitu ning ebavõrdsuse kasv iseloomustab teisigi arenenud riike[5]. Nimekirja võib lisada veel asjaolu, et mõningastele edusammudele vaatamata seisab suurte keskkonnaprobleemide lahendamine endiselt üsna kättesaamatus kauguses. Vastuolulisel moel on seega tarvidus tehnoloogilise võluvitsa järele suurim ajal, mil kahtlused selle lahenduse jätkusuutlikkuses üha enam süvenevad.

TEHNOPESSIMISM JA TEHNOOPTIMISM

Tehnoloogilise progressi võimalik aeglustumine on Müürilehes ka varem käsitlust leidnud[6]. **Ott Pärna** toob innovatsioonipiduritena välja teadus- ja arendustegevuse lühiajalisele kasule suunatuse, turukonkurentsi kasvu, standardiseerunud massikõrghariduse ja ettearvamatu tööturu. Kuid Gordon keerab kõigele sellele vindi peale: arenguseisaku põhjused ei seisne mitte niivõrd ühiskondlikes suhetes, mis tehnoheeroste kangelaslikku maailmavallutamist üha enam takistavad, vaid tehnoloogias endas. „Mõned leiutised on teistest tähtsamad," kõlab Gordoni moto. Nõnda peabki ta sisepõlemismootorit ja elektrit ühiskondliku mõju poolest infotehnoloogiast lihtsalt olulisemaks.

Viimased 15 aastat peegeldavad riikide suutmatust üleilmset kasiinokapitalismi ohjeldada ning innovatsioonile üldist heaolu kasvatavat arengusuunda anda.

Arusaadavalt ei kõla kõik see muusikana nende kõrvadele, kelle meelest tähistab infoühiskonda jõudmist iga kodaniku võimalus miinimumpalgast väiksema summa ja riigi tagatud puhkusevõimaluseta 60 tundi nädalas taksot sõita[7]. Kuid kriitikud juhivad õigustatult tähelepanu sellele, et Gordon võib uute tehnoloogiate potentsiaali olulisel määral alahinnata. Juhita autod, 3D-printimine, liitreaalsus, tehisintelligents, geneetiliselt muundatud organismid ning toit, antidepressandid, mis ei tekita sõltuvust[8,9] – neist ühegi mõju ei piirdu vaid meelelahutusega ning kõik neist on praegu alles lapsekingades. Seega näib, et maailma muutvad tehnoloogiad pole kuhugi kadunud, kuid erinevalt minevikust ei taha nende olemasolu viimastel kümnenditel kuidagi üldise heaolu kasvuks muunduda.

Selles valguses ei veena ei tehnooptimistide ega tehnopessimistide järeldused. Esimeste meelest tuleks pumbata rohkem raha baasteaduse ja -tehnoloogia arendamisse ning suurendada riskikapitali osakaalu, loitsides seejuures kõva ja selge häälega: „Turg, turg, turg!" Nüüd võib vommile magama keerata ning loota, et hommikuks on mitmesugused probleemid innovatsiooni toel imeväel lahenduse leidnud. Mispärast see retsept näiteks keskkonna säästmisel minevikus kuigivõrd hästi ei toiminud, nüüd aga peaks, jääb samas suuresti mõistatuseks. Teiste meelest peituvad kitsaskohad aga tehnoloogia enda olemuses. See tähendab, et infotehnoloogia kasutuselevõtuga kaasnevad tagajärjed, nagu teatud töökohtade kadu, paindlikum tööaeg, tööturu lõhestumine keerulisi ja lihtsaid oskusi nõudvateks ametiteks keskmiku arvelt ning sellega kaasnev sissetulekute ebavõrdsus, on lihtsalt paratamatud[10,11]. Kui metsa raiutakse, siis laastud lendavad. Pealegi, progressi rongist mahajäämise hind on ju veelgi kõrgem.

TEHNOLOOGIALE TULEB ANDA ARENGUSUUND

Nagu tihti juhtub, hakkavad nüüdisaegsed kitsaskohad minetama oma uudsust niipea, kui heita pilk ajalukku. Nii väidab **Carlota Perez**[12], et tehnoloogiline progress toimub üpris korrapäraste sööstudena. Viimase 250 aasta jooksul on maailm saanud osa viiest seesugusest lainest, mille keskmes asuvad 1) puuvillatööstuse mehhaniseerimine; 2) aurujõud ja raudteed; 3) teras, elekter ja rasketööstus; 4) nafta, autod ja masstootmine; 5) info ja telekommunikatsioon. Iga laine kujutab endast rida omavahel seotud tehnoloogilisi uuendusi ning parimaid viise nende rakendamiseks. Selle tulemusel hakkavad teatud arengud üksteist võimendama. Näiteks andis autode olemasolu võimaluse USA eeslinnade kasvuks, viimaste rajamine ühistranspordivõimaluseta süvendas aga omakorda elanike vajadust autode järele. Kuna tegu on pikaaegse ühiskondliku õppimisprotsessiga, kestab iga laine keskeltläbi 40–60 aastat. Ent kõige sellega kaasnevad muutused on üüratud: kasvab tootlikkus, paraneb toodete kvaliteet, tekivad uued tööstused ja

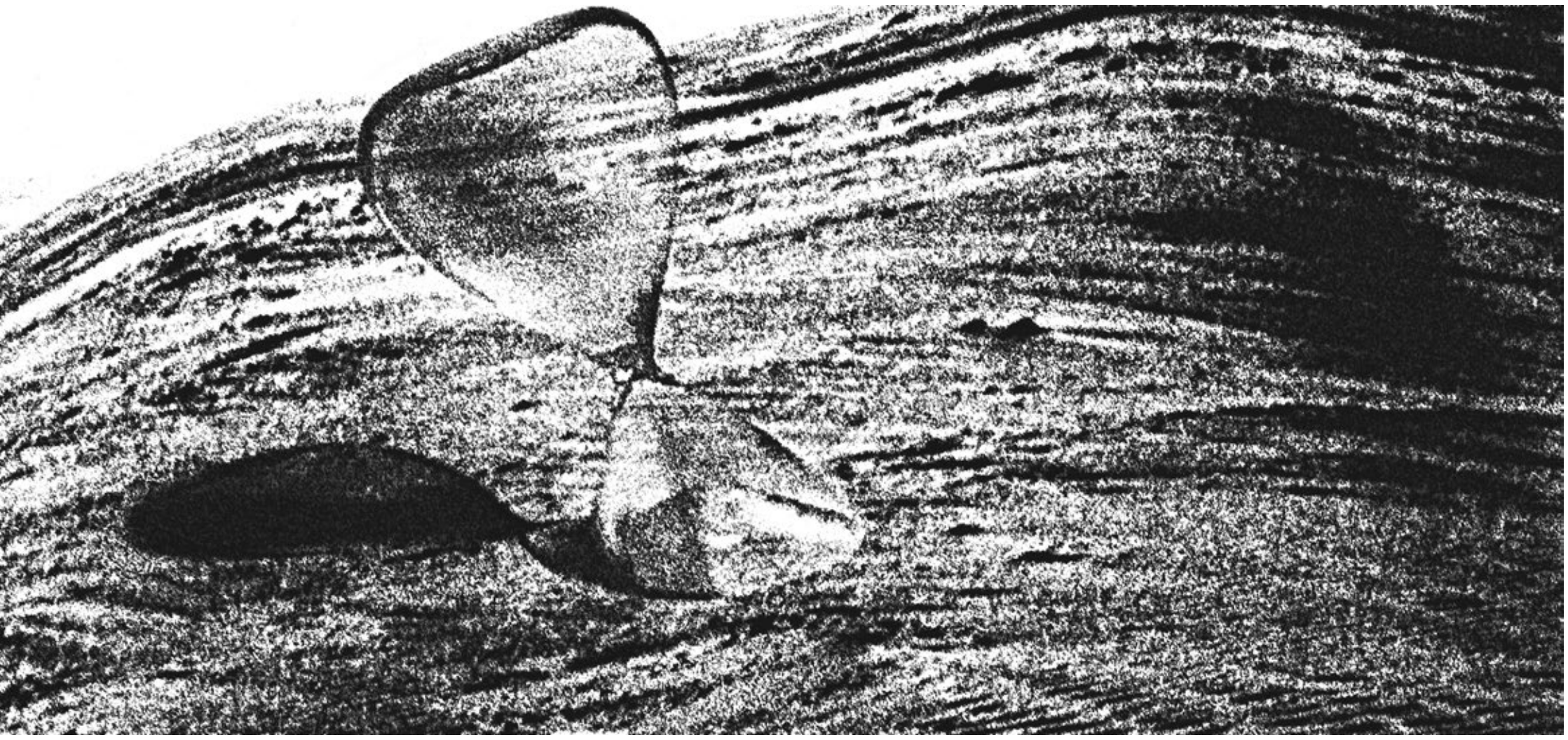

kaovad vanad. Uued võimalused mõjutavad oluliselt ka poliitikat ja kultuuri – nõnda avas raudtee täiesti uudsed võimalused sõjapidamiseks ja muutis pöördeliselt inimeste liikumistaju.

Iga laine saab tõuke eelneva ammendumisest – turgude küllastudes ning kasumi vähenedes hakkavad investorid otsima uusi viise raha paigutamiseks. Osa suunatakse mitmesugustesse finantsskeemidesse, osa uue tehnoloogia arendamisse. Mõned õnneseened teenivad esialgselt rahapaigutuselt hiidtulu, mis omakorda äratab huvi teistes. Perez näitab, et see olukord viib ikka ja jälle spekulatiivse mulli tekkeni, olgu selle keskmes siis kanalid 18. sajandi lõpus, raudteed 19. sajandil või *dotcom*'i-buum aastatuhande vahetusel. Niisugust olukorda iseloomustab finantskapitalistide üüratu enesekindlus, keskendumine lühiajalisele kasule, äärmiselt ebarealistlikud tuluootused, ühiskondliku ebavõrdsuse suurenemine ning tekkinud olukorra õigustamine („targad võitjad" *vs.* „teised"). Mulli lõhkemine viib börsikrahhi ja üldise majanduslanguseni. Kuna nüüd aga ei soovi investorid riske enam võtta, sekkub tavaliselt just sel hetkel riik. Mitmesuguste meetmete abiga tasakaalustab see olukorra ning tekitab tingimused, milles tööstuse arengust võivad võita kõik. Nii näiteks põhines teise maailmasõja järgne tarbimispidu suuresti ringkäendusel ehk ettevõtete suhteliselt kõrge maksustamine võimaldas riigil tulu kodanikele laiali jagada, kes seejärel nendesamade ettevõtete tooteid ostsid. Investorid said tulu, tööstused kasumit, riik makse, kodanikud kõrge palga, sotsiaalsed garantiid ning ühiskondliku turvavõrgu. Pole siis ime, et paljudel ajaloolastel ja ühiskonnateadlastel pelgalt toonase ajajärgu nimetamise peale silmad niiskeks tõmbuvad.

RUMALATE MÕTETE KIITUSEKS

Perezi analüüsi kohaselt peegeldavad viimased 15 aastat riikide suutmatust üleilmset kasiinokapitalismi ohjeldada ning innovatsioonile üldist heaolu kasvatavat arengusuunda anda[13]. IKT-mull ja üleilmne finantskriis on sellest vaatepunktist sama haiguse eri sümptomid. Teisisõnu ei ole meil puudus mitte läbimurdelisest tehnoloogiast või uudsetest ärimudelitest, vaid eeskätt ühiskondlikust kujutlusvõimest ja poliitilisest teotahtest. Nägemust, mis võrduks haardelt ja sügavuselt kas või ligilähedaselt **John Maynard Keynesi** omaga 1930ndatel, pole hord analüütikuid, konsultante, visionääre ja poliitikuid suutnud korrata, ületamisest rääkimata. Kuid Keynesi juurde tagasi pöörduda samuti ei saa, sest olid ju 1970ndate neoliberaalsed majandusreformid vastuseks just nimelt keinsianismi ammendumisele.

Milles võiks siis leiduda väljapääs? Perezi arvates peitub see infotehnoloogilise revolutsiooni rakendamises rohelise majanduskasvu ning üleilmse inimarengu teenistusse[14]. See hõlmaks ajaloolist pööret, mille käigus harutataks majanduskasv ressursside tarbimisest lahti, tekitades samas üleilmse nõudluse keskkonnasäästlike toodete ja teenuste järele. Vahendeid selle nihke teostamiseks pakub Perez välja arvukalt: maksustada tööjõu asemel energiat ja materjale, soodustada regulatsiooni teel toodete kestvust ning nende pidevat hooldamist, nii et normiks muutuks asjade omamise asemel nende rentimine ja täiustamine (näiteks 3D-printerite abiga), edendada jagamismajandust, korvata tööturu paindlikkust ja haprust üldise kodanikupalga kehtestamisega, kasutada *online*-massikursusi arengumaade tööjõu oskuste kasvatamiseks, töötada välja „Marshalli plaan" arengumaade aitamiseks, maksustada finantssektoris kõrgemalt lühiajalisi tehinguid, et soodustada pikaajalisi investeeringuid, töötada välja uued riikidevahelise koostöö vormid, et maksuparadiisidesse raha peitvaid ning riike maksusoodustuste pärast üksteise vastu välja mängivaid suurettevõtteid paremini ohjeldada…

Väljapääs peituks ajaloolises pöördes, mille käigus harutataks majanduskasv ressursside tarbimisest lahti, tekitades samas üleilmse nõudluse keskkonnasäästlike toodete ja teenuste järele.

Siinkohal on aeg väikeseks testiks. Hea lugeja, palun sul heita pilk järgmistele väidetele ning teha linnuke iga mõtte taha, mis sul eelnevaid soovitusi lugedes tekkis.

- „See on mingi järjekordse eluvõõra punasotsi roosa udu."
- „Üleilmsele vabaturumajandusele pole alternatiivi."
- „Heaoluriik on surnud."
- „Ei tea, mis oleks eesli siiliga korrutamise tulemus?"
- „Maksudega ei mängita."
- „Need kõik on valusalt rumalad mõtted."

Kui panid linnukese neljanda väite taha, siis palju õnne! Viibid heas seltskonnas. Kuid kõigi ülejäänud väidete puudujääk seisneb asjaolus, et need välistavad igasuguse arutelu võimalike tulevikuväljavaadete üle juba eos. Huvitaval moel oleme harjunud ühiskonnas nüüdseks mõttega, et nii insener kui ka ettevõtja võivad katsetada ja eksida. Poliitikult seevastu ootaksime küll suure pildi nägemist ja paeluva tulevikunägemuse sõnastamist, ent ühtlasi võimet seejärel tegutsema hakates eksimatult eesmärgini jõuda. Paraku on see pettekujutelm, millest lähtuvad ootused annavad meile vaid tuntud, turvalisi ja mittetoimivaid lahendusi kordavad peenhäälestajad. Kodanikena saame siin teha järgmist. Me peame andma ruumi uute, julgete ja rumalate mõtete esitamiseks. Me peame andma ruumi nendega katsetamiseks. Ja mis kõige olulisem – me peame olema valmis andestama nii mõnedki läbikukkumised. Vaid siis on lootust, et mõnele neist rumalatest mõtetest on tuleviku ajalooõpikutes pühendatud enam kui irooniline ääremärkus.

Laur Kanger on Sussexi Ülikooli teadur siirdeuuringutes ning Tartu Ülikooli tehnoloogiauuringute lektor. Igal aastal kurdavad tudengid tagasisides tema ebaakadeemilise kõnepruugi, maotute kehakatete ning lodevate elukommete pärast. Tema Sirbi artikli tarvis kirjutatud iseloomustust keeldus Valle-Sten Maiste avaldamast.

[1] *Opermann, Signe 2016. Tehnoloogiasiirde uurijad: aktiivsed kasutajad muudavad maailma. – Novaator, 19.05.*
[2] *Flink, James J. 1990. The Automobile Age. Cambridge: The MIT Press.*
[3] *Gordon, Robert J. 2016. The Rise and Fall of American Growth: The U.S. Standard of Living since the Civil War. Princeton: Princeton University Press.*
[4] *Gordon, Robert J. 2016. Perspectives on* The Rise and Fall of American Growth. *– American Economic Review, nr 106 (5), lk 72–76.*
[5] *Cassidy, John 2014. Piketty's Inequality Story in Six Charts. – New Yorker, 26.03.*
[6] *Pärna, Ott 2015. Maailm Suure Leiutaja reinkarnatsiooni ootuses. – Müürileht, 09.11.*
[7] *Reed, Jim 2015. Uber Drivers Consider Legal Action. – BBC News, 06.11.*
[8] *Has the Ideas Machine Broken Down. – The Economist, 12.01.2013.*
[9] *Cowen, Tyler 2016. Is Innovation Over? The Case Against Pessimism. – Foreign Affairs, nr 3–4.*
[10] *Autor, David H.; Dorn, David 2013. The Growth of Low-Skill Service Jobs and the Polarization of the US Labor Market. – American Economic Review, nr 103 (5), lk 1553–1597.*
[11] *Brynjolfsson, Erik; McAfee, Andrew 2014. The Second Machine Age: Work, Progress and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. New York: W. W. Norton & Company.*
[12] *Perez, Carlota 2002. Technological Revolutions and Financial Capital: The Dynamics of Bubbles and Golden Ages. Cheltenham: Edward Elgar.*
[13] *Perez, Carlota 2013. Unleashing the golden age after the financial collapse: Drawing lessons from history. – Environmental Innovation and Societal Transitions, nr 6, lk 9–23.*
[14] *Perez, Carlota 2015. Capitalism, Technology and a Green Global Golden Age: The Role of History in Helping to Shape the Future. – Political Quarterly, nr 86 (S1), lk 191–217.*

MINU MASINATEST KOLLEEGID JA KONKURENDID

Ajal, mil vihane ja pettunud valge töölisklass näitab poliitilisel areenil vastuseisu immigrantidest ametivendadele, peaksid nad tegelikult kaaluma ühiskoalitsiooni järjest targemate robotite vastu, kes prognooside kohaselt võivad asendada inimtööjõudu varsti ligi pooltel praegustest töökohtadest.

Henri Kõiv

2013. aasta sügisel lõi maailma uudismeedias laineid Oxfordi teadlaste **Carl Benedikt Frey** ja **Michael A. Osborne'i** uuring[1], mille kohaselt on 47% Ameerika töökohtadest tehnoloogilise arengu tõttu ohus. Kurjakuulutav ennustus ületas korraks isegi Eestis meediakünnise. Populaarseks said kalkulaatorid, mis arvutasid välja ühe või teise ametikoha kadumise tõenäosuse. Teadusmaailmas vallandas see aga teiste sarnaste uuringute buumi, mis üritasid Frey ja Osborne'i meetodit ühe või teise piirkonna, riigi või sektori konteksti asetada. Näiteks arvutati välja[2], et Euroopa Liidu liikmesriikides on vastav näitaja 54%, Soomes on ohus 35% töökohtadest[3] ja Saksamaal küündib[4] see number suisa 59%-ni. Robotid tulevad ja võtavad meie töö, kõlas ähvardav ettekuulutus teadusringkondadest!

Iseenesest pole automatiseerimishirm avalikkuse seas mingi uudne nähtus – see on alates esimesest tööstusrevolutsioonist tehnoloogiliste uuendustega kaasas käinud, kui töö ja sissetuleku kaotanud kangrud tormasid ketrusvabrikutesse masinaid seiskama ja lõhkuma. Hiljem on tehnoloogilise tööpuuduse eest hoiatanud näiteks **John Maynard Keynes**, **David Ricardo** ja **Kurt Vonnegut** oma esikromaanis „Isemängiv klaver". Nüüd on utoopilised fantaasiad väidetavalt aga teoks saamas, sest alanud neljas tööstusrevolutsioon võib päädida pessimistide meelest tehnoloogilise singulaarsusega, mis mõjub ühtemoodi laastavalt nii sinikraedele tehastes kui ka valgekraedele kontorikuubikutes. Kardetakse, et inimesele langeb osaks hobuste saatus, kes olid sunnitud varasema tööstusrevolutsiooni lainega oma ametist taanduma. Küsimus on lihtsalt selles, millal saabub *peak human*? Tehnoutopistid seevastu visandavad pildi paremast uuest homsest, kus tooted ja teenused on tarbijatele kättesaadavad võileivahinnaga, sest inimkonna robotitest alamad teevad tööd tasuta ning lihast ja luust ekstöölised saavad nautida kuningatele ja paavstidele omast elustandardit[5]. Lokkava tööpuuduse asemel sarnaneks inimkonna tulevik pigem Vana-Kreeka linnriikidega, kus vabad linnakodanikud said pühenduda suurtele filosoofilistele küsimustele vastuste otsimisele. Kaks tulevikustsenaariumit erinevad teineteisest kardinaalselt, kuigi mõlemad üritavad nüüdseid fakte ja varasemaid ajalooteadmisi tulevikku ekstrapoleerida.

KESKKLASS, HOIA ALT!

Kirjeldatud arenguid tõukavad tagant ennekõike edusammud masinõppes, robootikas, nanotehnoloogias ja tehisintellekti vallas. Moodsad robotid suudavad suurte andmehulkade varal üha enam ise õppida, mis on teinud muuhulgas võimalikuks kõnetuvastuse ja -analüüsi, masinnägemise ning andmekaeve. Samal ajal on nad muutunud suurtest ja monotoonselt liikuvatest raudkolakatest osavateks ning nõtketeks abilisteks, kes on suutelised inimesega kõrvuti ühte ruumi jagama nende tervist ja heaolu ohtu seadmata. Kui eelmise põlvkonna tööstusrobotite seadistamiseks ning rikete kõrvaldamiseks tuli kutsuda kohale kõrgharitud inseneride ja programmeerijate brigaad, siis moodsate robotite puhul piisab töötajate loomulikust intuitsioonist, nagu tõestab kõigest 25 000 dollarit maksev robot nimega **Baxter**. Baxteri seadistamiseks tuleb talle vastav tegevus lihtsalt ette näidata, täpselt nagu inimesest töölisele. Ainus vahe on see, et Baxter õpib kiiremini ega unusta omandatut. Tõsi küll, Baxter pole nii täpne ja jõuline kui tema eelkäijad, kuid temasarnaste robotite jõudmist kasutajateni on võrreldud juba sellega, kui suurarvutid asendusid personaalarvutitega[6]. Kõik me teame, millise innovatsioonibuumi see toona kodugaraažides ja ühikatubades vallandas. Vajalikud tööriistad koduse tootmisliini püstipanekuks on juba varsti kõigile huvilistele taskukohase hinnaga kättesaadavad. McKinsey instituut on tulnud välja arvutustega, mille kohaselt on tehaste automatiseerimise hind 90ndatega võrreldes poole võrra langenud, ja see trend jätkub[7].

Kui musklis rammumeest meenutav Baxter esindab üsnagi klassikalist ettekujutust robotist, kes teeb rutiinseid mehaanilisi liigutusi, siis „Kuldvillaku" mängust tuntud **Watsoni** arendamisel on IBM liikunud vastassuunas. Inimajule väljakutset esitava Watsoni peamisteks kasutusvaldkondadeks on hoopis meditsiin, finantsteenused ja klienditeenindus. Näiteks annab Watson endistele sõjaveteranidele nõu, milline kindlustus endale valida, aitab arstidel haigusi diagnoosida ning kokkadel uusi retsepte koostada. Viimati tegelesid IBMi programmeerijad Watsonile emotsionaalse intelligentsuse õpetamisega. Watsoni juhtimisel trügivad robotid järjest uutele elualadele. Näiteks andmekaeverobotid võimaldavad juristidel töötada läbi suuri dokumendihulkasid ning neid kategoriseerida, talletada, arhiveerida ja hiljem kiiresti välja otsida. Kui varasemad automatiseerimislained ohustasid eelkõige töötajaid tootmisliinide taga, siis Osborne'i ja Frey uuringu kohaselt peaksid praegu oma ametikoha pärast kõige rohkem muret tundma hoopis raamatupidajad, telefonimüüjad ja kinnisvaraagendid ehk peamiselt oma kognitiivsetele oskustele toetuv keskklass. Samas kui madalama sissetulekuga inimesi kaitseb robotite pealetungi eest jätkuvalt Moraveci paradoks, mille kohaselt suudavad masinad lahendada küll ülimalt keerulisi probleeme ja alistada näiteks male suurmeistreid, kuid kõige lihtsamate ülesannetega jäävad nad reeglina hätta. See paradoks on senini lihttöölistele suureks õnnistuseks.

Alanud neljas tööstusrevolutsioon võib päädida pessimistide meelest tehnoloogilise singulaarsusega, mis mõjub ühtemoodi laastavalt nii sinikraedele tehastes kui ka valgekraedele kontorikuubikutes.

Eelneva jutu peale küsiksid kriitikud loomulikult, kas siin on midagi olemuslikult uut? Automatiseerimine on kestnud sajandeid ning töö otsalõppemise asemel on reageeritud sellele tööjõu liikumisega erinevate sektorite vahel – kui 19. sajandil oli põllumajanduses hõivatuid üle 90%, siis nüüdseks jääb see number arenenud riikides ühe ja viie protsendi vahele. Kui lääneriikides hakati tootmist tööjõukulude langetamiseks Aasiasse *outsource*'ima, leidsid endised sinikraed peagi töö õitsele puhkenud teenindussektoris. Valitsuse infotehnoloogia nõuniku **Siim Sikkuti** sõnutsi erineb neljas tööstusrevolutsioon varasematest ühe olulise aspekti poolest: see pole ühe sektori ega valdkonna põhine, vaid robootika trügib esile kogu spektri ulatuses, mis omakorda tähendab, et töölistel on ühelt poolt raskem oma oskusi ühest valdkonnast teise ümber konverteerida, teisalt langeb tööhõive korraga mitmes suures sektoris.

Nii avaneb keskklassi ees digitaalne lõhe: need, kes täiendavad oma oskusi infotehnoloogia vallas ning õpivad masinatega koostööd tegema, jäävad tõenäoliselt ühele poole lõhet, kohanedes uue töökoha profiiliga ja omandades spetsialisti staatuse, teisele poole jäävad need, kes uuendustega kaasa minna ei suuda või ei oska – nemad langevad kas töötute või lihttööliste sekka. Seegi tundub igati arusaadav järeldus, mille ajalooliseks analoogiks on nende kangrute edulugu, kes lõpuks masinad kasutusele võtsid, neid tundma õppisid ja elektri enda kasuks tööle panid. Paraku pole tänapäevaste „automatiseerimise ohvrite" valikud enam niisama lihtsad. Tuleviku töö uurijate seas on saanud populaarseks USA endise haridusministri **Richard Riley** ennustus, et 2010. aasta kõige enam nõutud töökohti kuus aastat varem ei eksisteerinud, mis ennustusena lasi küll märgist mööda, kuid ometi annab aimu laiematest trendidest tööjõuturul. Isegi kui ametinimetused on säilinud formaalselt muutumatuna juba aastakümneid, teeb nende ametite sisu läbi üha kiiremaid arenguid. Lisaks napib ennustusi selle kohta, millistes sektorites ja kui palju töökohti tulevikus juurde tekib.

21. SAJANDI TÖÖTAJA OSKUSTEPAGAS

Arusaam, et ülikool annab ameti kogu eluks, on asendunud juba ammu elukestva õppe mantraga, mis pole Eestis küll paraku piisavalt tulemusi andnud. Möödunud aastal osales täiskasvanutest elukestvas õppes 12,2%[8] ning viimased viis aastat on see näitaja püsinud stabiilsena. Ametiühingute Keskliidu ambitsioonikas eesmärk on tuua 60–70% tööealisest elanikkonnast tulevikus täiendõppesse, kuid selleks on vaja tekitada vastav harjumus ja luua hulk uusi õppekohti, mis sellist nõudlust täita suudaksid. Senine kogemus pilootidega näitab, et ennekõike haaravad enesetäiendamisvõimalusest kinni nooremad töötajad, kes tajuvad paremini koolitustega kaasnevat potentsiaalset kohanemiseelist tulevikus.

Sikkut tõdebki, et praegu on meie probleemiks liiga hiline sekkumine, st ümberõppesse jõuavad reeglina need inimesed, kes on töökoha juba kaotanud. Kui riik suudaks automatiseerimisohus töötajatele varem koolitusi pakkuda, oleks neil võimalik samas valdkonnas või samas ettevõttes uuele ametikohale asuda ehk varakult muutusteks valmistuda. Samamoodi võib visata kivi ettevõtjate kapsaaeda, kes pakuvad töötajatele liiga vähe ettevaatavaid koolitusi, kuhu kipuvad pealegi jõudma juba vajalikke oskusi evivad spetsialistid ja juhid, mitte need kontoritöötajad, kellele seda digitaalse lõhe ületamiseks kõige enam tarvis oleks.

„Sedasorti teadlikkust ja investeerimistaiplikkust on äris väga vähe. Riik peaks seda omalt poolt stimuleerima," nendib Sikkut. Seda enam, et Sikkuti tehtud „ümbrikutagaselja arvutused"[9] näitavad, et automatiseerimise tõttu on Eestis ohus ligi 70% töökohtadest ehk 431 000 inimese leib. Ennekõike kuuluvad riskigruppi sekretärid, arveametnikud, kassapidajad ja lihtsamate koosteliinide taga seisvad töölised.

Päris käed rüpes ja distantsilt Eesti riik nii fundamentaalseid muutusi siiski ei jälgi. Majanduskriisi järellainetuse tulemusena leppisid neli ministeeriumi kokku, et tööturu probleemide lahendamiseks tuleb osata koostada paremaid tulevikuprognoose. Nii loodi 2015. aastal Sihtasutuse Kutsekoda alla OSKA töörühm, mille ülesandeks on analüüsida Eesti majanduse arenguks tarvilike oskuste ja tööjõu vajadust lähema kümne aasta jooksul. Nüüdseks on OSKA võtnud järjest ette valdkondi – IKT, puidutööstus, metsandus, sotsiaaltöö – ja arvutanud välja, kui palju on seal 2025. aastaks töökäsi üle või puudu. Näiteks OSKA arvestusala uuring[10], milles vaadeldi raamatupidajate, audiitorite ja finantsjuhtide vajadust – kellele Frey ja Osborne hingekella lõid! –, ei olnud sugugi ametile tervikuna nii kurjakuulutav. Jah, nutikad arvestussüsteemid teevad raamatupidajate eest ära rutiinse ja lihtsa töö, kuid see üksnes defineerib arvestusametniku rolli ümber, mitte ei kaota seda põhimõtteliselt ära. OSKA peaanalüütik **Yngve Rosenblad** toob moodsa raamatupidaja kutseoskustena välja hoopis andmete selgitamise, visualiseerimise, riskihindamise, juhi veenmise ja suhtlemisoskuse, millele lisanduvad loomulikult valdkonnaspetsiifilised IKT-oskused. 21. sajandi töötaja oskuste pakett ongi T-kujuline ehk ühes valdkonnas sügavuti minev, kuid samas peab suutma mõista ja siduda oma süvateadmisi teiste distsipliinidega, mis eeldab senisest mitmekülgsemat ettevalmistust, ideaalis olulistes lõikudes kattuvat väljaõpet näiteks insenerile, disainerile, turundajale ja ärijuhile.

VÄÄRTUSTADES INIMLIKKUST

Eelnevast koorus välja ka kõige tõsiseltvõetavam kriitika Frey ja Osborne'i düstoopilistele ennustustele, mis seisneb kasutatud metoodikas. Selle asemel et vaadelda konkreetseid oskusi, mida on võimalik automatiseerida, võtsid nad oma ülesannet lihtsustades aluseks terved ametite grupid, mille puhul on nõutav oskuste palett reeglina hoopis kirjum. Associated Press võib ju delegeerida kvartaliaruannetest ja sporditulemustest nupukeste kirjutamise tarkadele masinatele, kuid see annab ajakirjanikele võimaluse tegeleda aeganõudva uuriva ajakirjandusega, millega robotid lähitulevikus kindlasti hakkama ei saa. Mõelge, kui vabastav see oleks meediaettevõtetele, kui konveierilindilt tulevaid paarisajatähemärgilisi *online*-uudiseid vorbiksid reporterite asemel algoritmid. Sellega saaksid nad hakkama, kuid intervjuud allikatega, hommikused toimetuse koosolekud, lehemaketi koostamine, pikkade ja sisukate tekstide kirjutamine on tööd, mis pole nii lihtsalt automatiseeritavad. Tõenäoliselt toimub paljudes valdkondades automatiseerimise tõttu ülesannete ümberstruktureerimine viisil, mis võimendab tänu robotitele inimeste tööviljakust ja täiendab nende oskusi. Seepärast on näiteks OECD analüütikud oma hinnangutes[11] palju reserveeritumad, prognoosides, et ainult 9% töökohtadest jääb lähitulevikus masinatele jalgu.

Osalt on selline hinnang tingitud ka murrangulise tehnoloogia kasutamisega kaasnevatest takistustest. Isesõitvad autod on läbinud Californias testide käigus juba tuhandeid kilomeetreid, kuid enne kui need päriselt liiklusesse jõuavad, tuleb ületada mitmeid seadusandlikke barjääre, rääkimata sellest, et keegi ei oska täpselt ennustada, millal ja kuidas maandatakse tarbijate umbusk selliste masinate vastu. Kuigi 44% ameeriklastest kaaluks praegu isesõitva auto soetamist, moodustavad need ennustuste kohaselt[12] 2035. aastal tänavatel liiklevatest sõidukitest kõigest 10%. Juba praegu on lendamine 95% ulatuses[13] automaatika kontrolli all, kuid sellest hoolimata pole ükski lennufirma täielikult pilootidest loobuda otsustanud, kuigi nende palgafond on suur ning lisaks sellele on vähemalt Euroopas lendurid ka väga usinad streikijad.

Sikkuti tehtud „ümbrikutagaselja arvutused" näitavad, et automatiseerimise tõttu on Eestis ohus ligi 70% töökohtadest.

Just inimlikkus ja sellega kaasnev usaldus annab meile masinate ees kõige suurema eelise. Enim kaitstud on need töökohad, mis eeldavad loovust, empaatiat, ebastandardsete probleemide või olukordade lahendamist, argumenteerimist, otsustusvõimet ja näost näkku suhtlemist. Kui McDonald's või mõni supermarket, milles teenindus on niigi maksimaalselt impersonaalne, asendab oma müüja iseteeninduskassaga, võtame tarbijatena selle kiirelt omaks, sest see võimaldab meil vältida ebameeldivaid järjekordi. Kui meid aga teenindaks mõnes traditsioonilisemas söögikohas monotoonse häälega robot, oleks midagi valesti ja mitte seepärast, et robot ei oskaks kohvimasinat käsitleda või meile veini soovitada, vaid inimliku soovi tõttu väärtustada neis olukordades suhtlussituatsiooni ennast. Seetõttu ei pruugi ka inimtaksojuhid isesõitvate autode tõttu kuskile kaduda, kuigi KITTisarnastel isesõitvatel ja rääkivatel masinatel võib olla tihedas konkurentsis oma veetlus. Mäletatavasti ehitas **Joseph Weizenbaum** pool sajandit tagasi väga algelise loomuliku keele töötlusprogrammi **ELIZA**, mis simuleeris teraapiaprotsessi. ELIZA voorusteks olid kannatlikkus ja lakkamatu huvi inimvestluskaaslase probleemide vastu, mis muutsid ta ääretult populaarseks. Seega võib-olla saab ka empaatiat ja sotsiaalset intelligentsust teatud tüüpi algoritmidega kompenseerida.

SUUR LAHTISIDUMINE

Põhjus, miks ettevõtjad ja majandusanalüütikud automatiseerimist soosivad ja tagant utsitavad, tuleneb ajaloos mitmeid kordi varem kinnitust saanud veendumusest, et pikemas perspektiivis kasvavad tänu sellele nii sissetulekud kui ka riigi majandus tervikuna. Innovaatilised ettevõtted on turul konkurentsivõimelisemad ning iga tehnoloogiline uuendus kasvatab kokkuvõttes firma tootlikkust, mis omakorda tirib toodete ja teenuste hinnad alla. Kõik see kokku suurendab nõudlust ja avaldab survet erinevatesse sektoritesse lisatööjõu palkamiseks. Pikka aega kasvasidki tootlikkus, sissetulekud ja tööhõive käsikäes, kuid kaheksakümnendatest algas Ameerikas nn „suur lahtisidumine"[14], mille käigus hakkas esmalt langema reaalpalga suhe tootlikkusse ning nullindatel (sh enne majanduskriisi) tõmbus kängu ka tööhõive kõver, samas kui tootlikkus tõusis üha uutesse kõrgustesse.

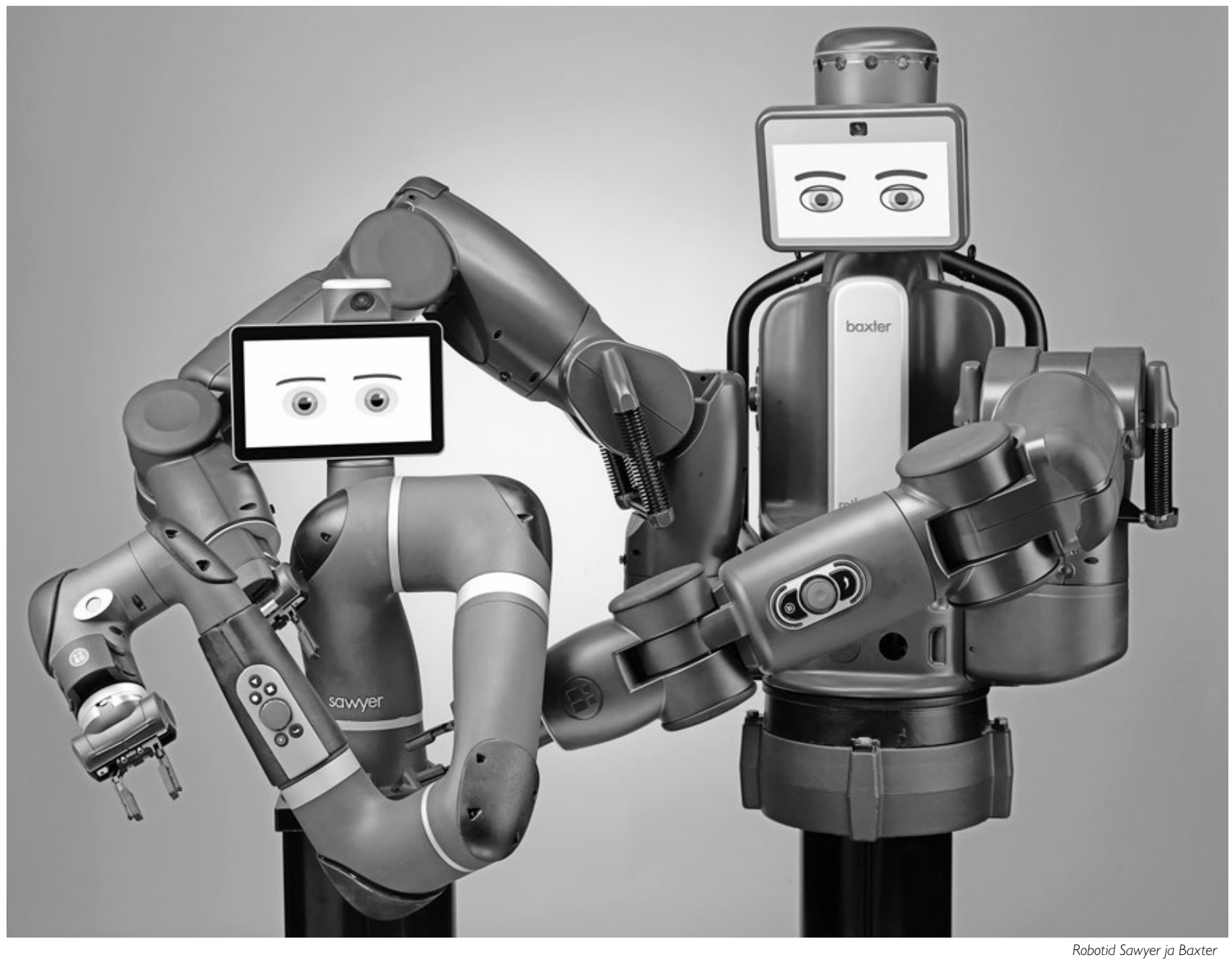

Robotid Sawyer ja Baxter

Rusikareegli kohaselt oleks nullindate esimeses pooles kogetud SKT kasv pidanud tooma endaga kaasa täistööhõive, kuid selle asemel loodi uusi töökohti üksnes vahetult enne majanduse ülekuumenemist. Seda olukorda hakati kirjeldama mõistega „töökohtadeta majanduskasv". Tõusev vesi ei tõstnud enam kõiki paate korraga ja ühtemoodi – tekkisid võitjad ja kaotajad ning kasvas drastiliselt majanduslik ebavõrdsus. Kui veel 1979. aastal teenis 56% Ameerika kodumajapidamistest mediaanpalgast rohkem, siis 2012. aastaks oli see number pidevalt langedes jõudnud 45%-ni. Põhjus võib peituda selles, et ettevõtete jaoks on efektiivsem

jätkub >

< eelneb

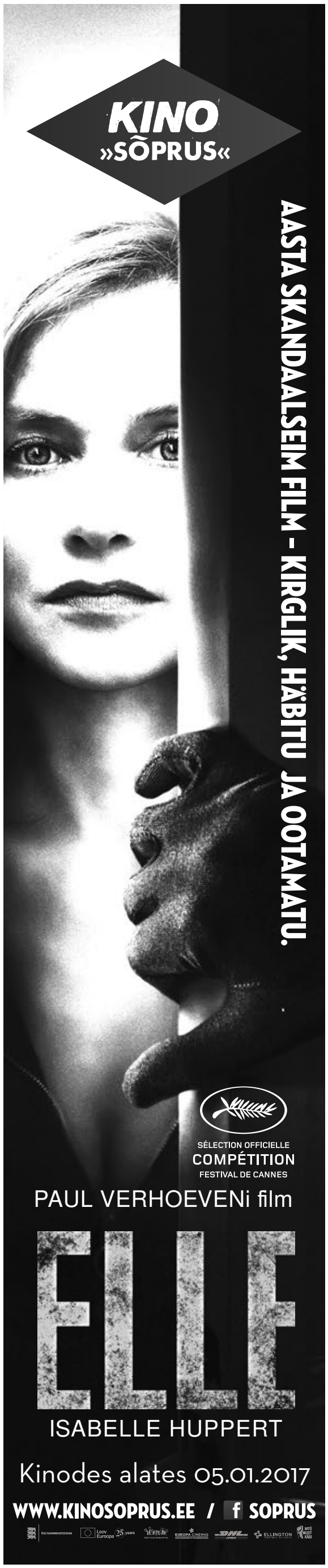

investeerida tööjõu asemel uude tehnoloogiasse, patentidesse või jagada kasum dividendidena laiali, rääkimata siis sellest, et kõige väärtuslikumad ettevõtted, nagu Facebook, Google ja Amazon, vajavadki oma ärimudelist tulenevalt vähem töötajaid, kui neid oli tarvis näiteks varasemaid tööstusrevolutsioone vedanud manufaktuuridel või autotootjatel.

Veel üks oluline näitaja, mis automatiseerimise negatiivseid kõrvalmõjusid ilmestab, on töövõtjate lisandväärtus sisemajanduse kogutoodangust, kuhu alla kuuluvad lisaks palkadele veel pensionid, kindlustusmaksed ja preemiad. Seegi on globaalselt viimastel aastatel järjepidevalt langenud[15], samas kui ettevõtlustulude kasv oleks traditsiooniliselt ennustanud vastupidist. Praeguseks on Ameerikas tööjõu osa SKTst protsentuaalselt samal tasemel, kui see oli möödunud sajandi kolmekümnendatel. Kuigi analüütikutel on tahtmine tõlgendada seda kõike lühiajalise šokina, mis reeglina järgneb produktiivsust suurendavatele tehnoloogilistele uuendustele, on vähikäik võtmenäitajates kestnud piisavalt kaua ning hakanud avalduma ka väljaspool majandussfääri. Näiteks on keskealiste valgete Ameerika meeste seas kasvanud nii suremus kui ka riskikäitumine[16], mida uurijad seostavad varasematele uuringutele toetudes[17] eelkõige majanduslikku ebavõrdsusega. Möödunud aastal poliitikamaailma šokeerinud Brexiti ja **Donald Trumpi** presidendiks valimise puhul on osutatud samuti kaudselt näpuga robotite suunas. Muuseas, töökohad tulevad tänu automatiseerimisele Aasiast tagasi ka ilma Trumpita, küll mitte soovitud mahus.

KODANIKUPALK KUI VÕLUVITS?

Enesetapud, alkohol, narkootikumid ja populistlike poliitikute poolt hääletamine näitavad, et automatiseerimise tõttu prekariaadi staatusesse taandunud töölised eelistavad järjest enam toimetulekustrateegiaid, mis on neile endale ja ühiskonnale tervikuna kahjulikud. Klassikaliselt on alternatiivi pakkunud haridus, tagades edaspidiseks eluks suurema sotsiaalse mobiilsuse. Paraku aeguvad meie oskused kiiremini kui kunagi varem. Ametiühingute Keskliidu esimehe **Peep Petersoni** sõnadega öeldes tuleb järjest enam õppida lihtsalt selleks, et olla tulevasteks muutusteks valmis. Kuniks aga haridussüsteem uute õppijate massi vastuvõtuks valmistub, mis kindlasti ei juhtu üleöö, tuleb riikidel panustada senisest tugevama sotsiaalse turvavõrgu loomisesse, mis aitab heitunutel vee peal püsida. Suurem ümberjagamine on digitaalse lõhe kokkutraageldamiseks ja ühiskonna polariseerumise vältimiseks paratamatu. Üha reaalsema alternatiivina, mida tulevikuvisionäärid propageerivad ja mitmed riigid piloteerivad, on käidud välja kodanikupalga idee, s.o tingimusteta sissetulek kõigile kodanikele sõltumata sellest, kas nad käivad tööl või mitte.

Austraalias tuleviku-uuringute erialal magistrikraadi omandanud **Guido Viik** on üks peamisi kodanikupalga eestkõnelejaid Eestis. Ise nimetab ta seda küll rahvastipendiumiks, mis vihjab sellele, et igakuine rahasumma peaks motiveerima inimesi õppima ja ennast arendama, tehes seda paremini kui kasutusel olev killustunud sotsiaalabisüsteem, kus toetuste kadumise hirmus pigem istutakse kodus, kui võetakse vastu mõni töö- või haridusalane väljakutse. Pealegi kulub peamine ressurss abivajajate asemel abistajate administreerimiseks. „Me oleme andnud abivajajale õnge, aidates seeläbi kõige rohkem õngetootjat," kirjeldab Viik praeguse süsteemi põhiprobleemi. Tema arvutuste kohaselt võiks Eestis kehtida juba nüüd 300 euro suurune rahvastipendium, kui kaotada ära kõikvõimalikud toetused ja ametid, mis nende toetuste jagamisega tegelevad. See jääb paraku allapoole vanaduspensioni taset. Ideaalis võiks rahvastipendium küündida Viigi nägemuses 1000 euroni, kuid ainuüksi selleks kuluks kahe riigieelarve jagu raha. Kodanikupalka peetaksegi rikaste riikide luksuseks, millele isegi šveitslased rahvahääletusel käe ette panid. Ometi on ideega väiksemas mahus eksperimenteerimas nii soomlased, prantslased kui ka hollandlased. Teisel pool ookeani on erinevad tehnoloogiaettevõtete juhid seljad kokku pannud ning käivitanud kodanikupalga uurimiseks ja rakendamiseks eraldi pilootprojekti[18].

Kiibitsejate jaoks on kodanikupalk järjekordne sotsialistide helesinine unistus, mida on lihtne kritiseerida. Miks peaksid inimesed siis üldse tööl käima? Kes hakkavad uusi ettevõtteid ja tehnoloogiaid looma? Kas tasuta raha ei suurenda sedasama riskikäitumist, mis töötust varjuna saadab? Kui aga Moore'i seadus püsib vankumatuna ka järgneva kahe kümnendi jooksul, siis on tehnoloogiline singulaarsus tõepoolest käeulatuses ning ühes sellega ka tulevik, kus on järjest raskem leida inimestele ametialaselt väljundit. Sellisel juhul kasvabki vajadus ettevõtjate järele, kes julgeksid olla loovad ja uute ideedega katsetada. Kergem on seda teha neil, kes ei pea muretsema, kas nende loodud firma pankrot lõpeb isikliku laostumisega või mitte. Samamoodi on ettevaatavaid kannapöördeid karjääris teha lihtsam, kui baassissetulek garanteerib võimaluse uuesti kooliteed alustada. Muutused tulevad nii või teisiti, olgu nendeks siis kodanikupalk, Keynesi ennustatud töönädala lühenemine, negatiivne tulumaks või sootuks midagi muud. Töösuhetes on mitmed muutused juba kohal, kuigi suuresti riiklikult reguleerimata: kaarikumajandus, vabakutseliste kasvav hulk, null-tunni lepingud, renditöö, töötaja jagamine, masspalkamine. Küsimus ongi pigem selles, kas oma kodanikelt korraga paindlikku ning ettevaatavat karjääri ja haridustee planeerimist ootav riik suudab oma poliitikates samasugust ettenägelikkust ilmutada ehk haridus- ja maksusüsteemi reformide ning tööturu regulatsioonidega automatiseerimise negatiivseid kõrvalmõjusid pehmendada?

Ettevaatavaid kannapöördeid on karjääris teha lihtsam, kui baassissetulek garanteerib võimaluse uuesti kooliteed alustada.

[1] *Frey, Carl Benedikt; Osborne, Michael 2013. The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation. – Oxford Martin School Working Papers.*
[2] *Bowles, Jeremy 2014. Chart of the Week: 54% of the EU jobs at risk of computerisation. – Bruegel.org, 24.07.*
[3] *Pajarinen, Mika; Rouvinen, Petri 2014. Computerization Threatens One Third of Finnish Employment. – ETLA Brief No 22.*
[4] *Brzeski, Carsten; Burk, Inga 2015. Die Roboter kommen. – ING-DiBa.*
[5] *Andreessen, Marc 2014. This is Probably a Good Time to Say That I Don't Believe Robots Will Eat All the Jobs… – blog.pmarca.com, 13.06.*
[6] *Kelly, Kevin 2012. Better Than Human: Why Robots Will – And Must – Take Our Jobs. – Wired, 24.12.*
[7] *Schulz, Thomas 2013. Are Any Jobs Safe from Innovation. – Spiegel Online, 03.05.*
[8] *Reinhold, Mart 2016. Täiskasvanute osalus elukestvas õppes. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.*
[9] *Sikkut, Siim 2015. 70% Eesti töökohtadest võib kaduda. – poliitika.guru, 02.04.*
[10] *Sõmer, Kaire; Rosenblad, Yngve 2016. Tulevikuvaade tööjõu ja oskuste vajadusele: arvestusala. Tallinn: SA Kutsekoda.*
[11] *Arntz, Melanie; Gregory, Terry; Zierahn, Ulrich 2016. The Risk of Automation for Jobs in OECD Countries: A Comparative Analysis. – OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 189. Paris: OECD Publishing.*
[12] *Lienert, Paul 2015. 12 million driverless cars to be on road by 2035. – Reuters, 08.01.*
[13] *Reiner, Arnold 2016. Towards the End of Pilots. – The Atlantic, 03.03.*
[14] *Bernstein, Amy; Reman, Anand 2015. The Great Decoupling: An Interview with Erik Brynjolfssen and Andrew McAfee. – Harvard Business Review, Issue no 6.*
[15] *The Labour Share in G20 Economies. – International Labour Organization, Organisation for Economic Co-operation and Development, 2015.*
[16] *Case, Anne; Deaton, Angus 2015. Rising morbidity and mortality in midlife among white non-Hispanic Americans in the 21st century. – PNAS, vol. 112, no. 49.*
[17] *Sullivan, Daniel; von Wachter, Till 2009. Job Displacement and Mortality: An Analysis Using Administrative Data. – The Quarterly Journal of Economics 124 (3), lk 1265–1306.*
[18] *Coren, Michael J. 2016. Y Combinator is running a basic income experiment with 100 Oakland families. – Quartz, 01.06.*

#SELFI2050 EHK TEADLIKULT PLANEERITUD VANADUSPÕLV

Ühes tööga muutub ka ühiskondlik arusaam pensionipõlvest, mis baseerub tulevikus senisest enam isiklikul vastutusel, eneseteostusvajadusel ning elukestval õppe- ja karjäärimudelil.

Liisi Uder

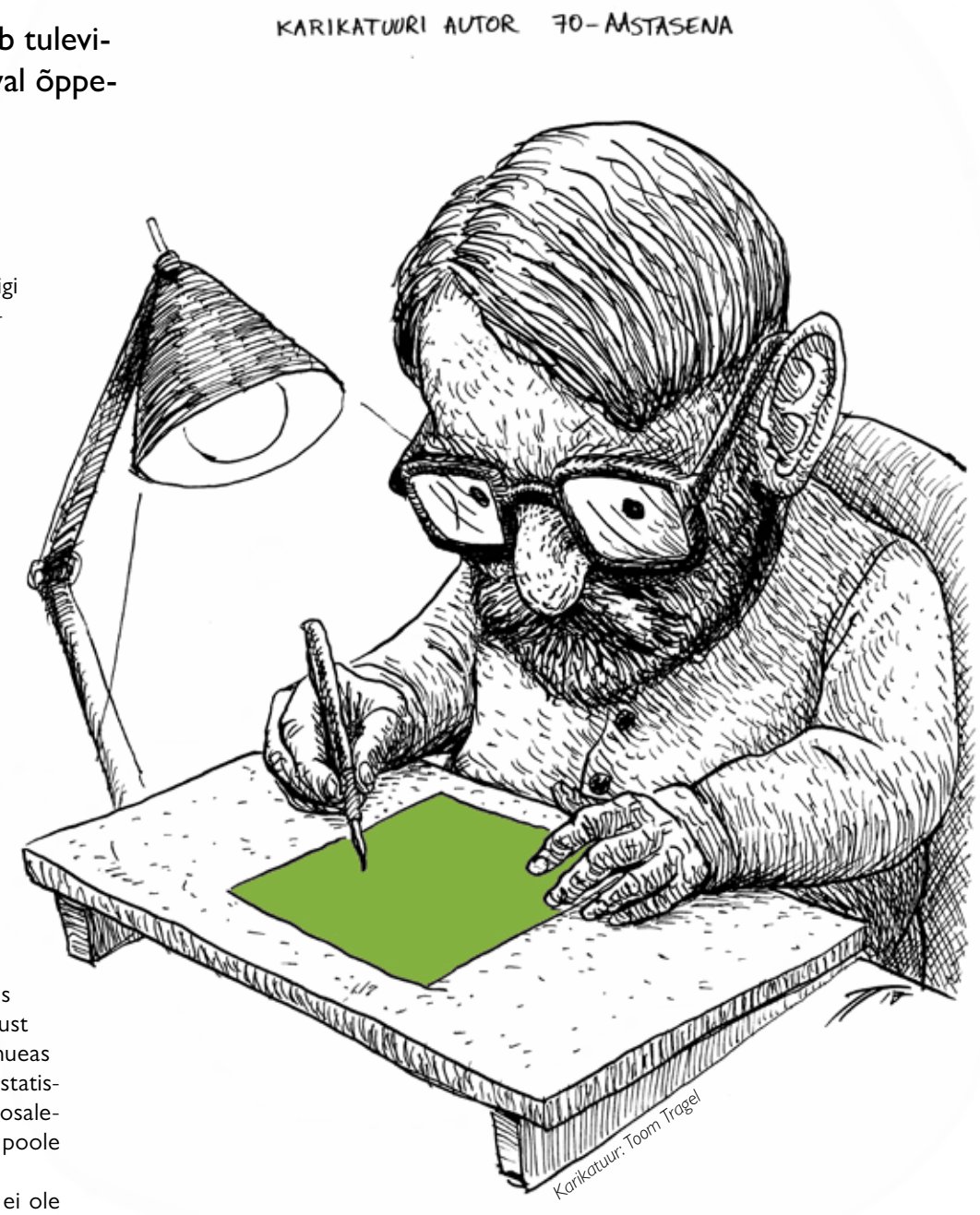

Karikatuur: Toom Tragel

Kammin seitli sirgu, see hall värv juustes täitsa sobib mulle. Huulepulk, haaran käekoti ja torman. Tänase päeva esimeses pooles on mul kohtumised klientidega, õhtul paar kokkusaamist noorte juhtidega, kellele olen *coach*'iks. Homme on vaba päev, mis tähendab, et ma tööd ei tee – käin koeraga metsas ja lähme sõbrannadega Toidupangale appi, nagu ikka teisipäeviti.

See on minu autoportree tulevikust, kui ma olen 73-aastane. Tänapäevases mõttes siis pensionär. Aga selleks ajaks on mõiste „pensionär" kadunud, sest pole enam ühte kindlalt sätestatud iga, millal inimene saab minna pensionile või puhkusele, nii nagu praegu paljud vanemat iga näevad. See ei tähenda pensionisüsteemi kaotamist, vaid seda, et suureneb inimese otsustusõigus ja vastutus oma eakapõlve ees.

Riiklik pensionisüsteem ei suuda pakkuda kunagi sellist vanaduspõlve, millest me unistame. Sotsiaalministeeriumi ja rahandusministeeriumi arvutused näitavad, et kui me riiklikus pensionisüsteemis muutusi ei tee, on aastal 2040 keskmine pension nüüdses vääringus 280 eurot. Praegu on see umbes 400. Valitsus plaanib küll reforme, kuid nende elluviimine tagab vaid riikliku pensioni jäämise senisele tasemele. On igaühe enda otsus, kas see sobib talle või mitte. Siinkohal aga ei tohi unustada seda, et edaspidi sõltub igaühe pension üha rohkem elu jooksul teenitud palgast, mis tähendab, et väga suur hulk inimesi hakkab saama praeguses mõttes väga väikest pensioni.

Rohkemat ei suuda riik pakkuda olukorras, kus vanemaealisi on üha enam ja noori samas vähem. On selge, et sel juhul peavad inimesed saama eluks raha mujalt ning selleks on suuresti kaks võimalust: kas töötada kauem ja/või panna vanemaks eaks raha kõrvale.

Karjäärinõustaja **Tiina Saar-Veelmaa** on kirjutanud: „Kuna eluiga pikeneb ja meil kõigil tuleb olla valmis selleks, et tahame ja suudame ka 90-aastaselt „möllu panna" (tean, mida räägin, sest olen olnud kolm aastat eakate inimeste nõustaja), pikeneb ka aktiivne eluiga. See omakorda tähendab, et meie ellu mahub rohkem eneseteostust."[1]

Kui praegustele vanemaealistele tundub tööea pikenemine pigem ebameeldiva kohustusena, siis eluea pikenemist võib võtta ka võimalusena. Aga loomulikult vaid juhul, kui suudame ennast n-ö vormis hoida. Praegu minnakse Eestis pensionile tihti enne ametlikku vanaduspensioniiga, sest inimestel on tervis läbi või nende teadmised/oskused on vananenud, st neile pole tööturul rakendust. Riigi ja iga kodaniku üks suurimaid väljakutseid on see, kuidas elada nii, et meie eneseteostusel ei oleks enam selliseid takistusi. Osaliselt annab muutuv maailm meile ise lahendused kätte, aga mitte alati.

Uuringud[2] ja visionäärid ütlevad, et töötame varasemaga võrreldes edaspidi hoopis teistmoodi. Kindlasti suureneb osaajaga töö, vabakutselisus, ühe tööandja juures või ühel erialal ei viitsi terve elu keegi töötada. Need muutused ei toimu ehk kümne aasta jooksul, aga 30–40 aastaga kindlasti. Kasvamas on peale põlvkonnad, kes tahavad teha ägedaid asju, ja tihti juhtub nii, et nende tegemise eest ka makstakse. Praegu kutsutakse seda tööks. Võrreldes tööga on ägedate asjade tegemisel aga see eelis, et neid tahaks kogu aeg teha, ka vanaduspõlves. Tegelikult kuni surmani.

Ehk on uute põlvkondade suhe eneseteostusse see, mis meid tulevikus pensioniaruteludest säästab, sest kui pole tööd, pole ka aega/perioodi pärast tööd. Sellele on viidanud teiste hulgas Eesti Vabariigi president **Kersti Kaljulaid**: „Me saame tulevikus edu saavutada vaid siis, kui valdav osa rahvast, olgu tööandjad või töövõtjad, poliitikud või ametnikud, juuniorid või seeniorid, hakkavadki tervise, õppetöö ja pensionil oleku temaatikat traditsioonilisega võrreldes hoopis teistmoodi nägema. Ei ole enam lineaarset järgnevust, on üksteisega läbipõimunud ja sageli paralleelsed etapid."[3]

Seega ei tee pealekasvavad põlvkonnad enam tööd, vaid seda, mis neile meeldib. Kas see on piisav selleks, et tagada neile aktiivne elu kõrge eani? Nii ja naa. Loomulikult paneb nende asjade tegemine, mis sulle meeldivad, sind üha juurde õppima ning sel moel ei saa ka teadmised/oskused vananeda, misläbi on varajase tööturult langemise üks risk maandatud. „Teadmiste värskena hoidmine" on 21. sajandi märksõna, sest mitte kunagi pole teadmised vananenud nii kiiresti kui käesoleval sajandil. Teisalt on Eestis endiselt (ja siin pole põlvkondlikke erinevusi) kolmandik täiskasvanutest ilma erialase hariduseta, mis tähendab, et neil pole kujunenud õpiharjumust ning noorena kujunemata jäänut on täiskasvanueas keeruline kompenseerida. Ka elukestva õppe statistika näitab seda, et vanemad kui 45-aastased osalevad elukestvas õppes noorematega võrreldes poole vähem.

Teine pika tööelu eeldus on hea tervis, mis ei ole tõenäoliselt iselahenev probleem. Hoolimata sellest kui palju me meditsiini tulevikku ka ei usuks, sõltub 50% tervisest isiklikest valikutest (meditsiinist 10%, geenidest ja keskkonnast mõlemast 20%). Loomulikult on pika ja väärtusliku elu üks komponente tervislike valikute tegemine, kuid samal ajal ei tohi unustada, et eneseteostus tervise arvelt pole jätkusuutlik, mistõttu tuleb oma töötingimuste suhtes samuti nõudlik olla.

Eaka (nagu tegelikult iga inimese) väärikus ja elurõõm baseeruvad kahel n-ö sambal: eneseteostus ja kindlustatus. Nagu eespool öeldud, ei suuda riiklik pensionisüsteem pakkuda edaspidigi suuremat sissetulekut kui praegu. SEB korraldab vähemalt korra aastas pensionivalmiduse uuringut, millest selgub, et inimesed loodavad, et pensioniaegne sissetulek moodustaks *ca* 90% viimasest palgast. Riiklik pension suudab sellest katta kuni 40%, kuid ülejäänu eest tuleks sel juhul hoolitseda kõigil ise.

Olen teinud lihtsustatud arvutusi selle kohta, kui palju peaks säästma keskmist palka teeniv 25-aastane noor igas kuus, kui ta soovib loobuda tööst 65-aastasena ning kulutada siis elu lõpuni 90% keskmisest palgast. Mehed peaks säästma 148 eurot ja naised 188 eurot kuus. Kui hakata säästma viis aastat hiljem ehk kolmekümneselt, on igakuine summa juba vastavalt 216 ja 174 eurot. Need on suured summad, mille kogumine on utoopiline. Seega tuleks tõmmata tagasi oma ootusi pensioniea sissetulekute suhtes, unustamata seejuures ka säästmist. Kui asendame 90% valemis 50%-ga, peaks mehed hakkama 25-aastaselt kõrvale panema 46 ja naised 33 eurot (*aluseks on võetud 25- ja 30-aastaste keskmise oodatava eluea ja keskmise palga andmed sugude kaupa* – toim.). Tehtav? Ma arvan küll, kuid…

Liisi Uder töötab Eesti Koostöö Kogus ning on Pension 2050 programmijuht, mille eesmärk on uue eakuse teemalise avaliku arutelu algatamine ja juhtimine. Varem töötas ta riigikontrollis, olles üle kümne aasta sotsiaalministeeriumi valitsemisala teemasid auditeerinud meeskonna eesotsas.

Tartu Ülikooli rahatarkuse lektor **Leonore Riitsalu** kirjutab Pension 2050 blogis: „Käitumisökonoomika uurijad on selgitanud, et inimestel on raskusi pikaajalises plaanis arukate otsuste tegemisega. Kerge on mõista käegakatsutavat tulu, mida saame oma rahast täna, hoopis raskem on aga hinnata, mida täna kõrvale pandud 100 euro eest 20 aasta pärast saab. Otsused, mis ei anna kiiret tagasisidet, on mugavam tegemata jätta. /…/ Samuti on leitud, et me ei pruugi suuta ennast vanana ette kujutada. Kui ma ei näe seda inimest, kes paarikümne aasta pärast minu nime kannab, iseendana, siis ei ole mul motivatsiooni tema heaolu nimel täna millestki loobuda."

Sellepärast ma endast #selfi2050 tegingi. Mõistmaks, et fotol olev tegus daam saab selline olla ainult seetõttu, et ta arvutas juba praegu välja, kui palju ta peab säästma, et elada hästi, ta õpib praegu uusi asju, nii et uue õppimine oleks lihtsam ka 30 aasta pärast, ja ta analüüsib läbi kõik oma kogemused, et neid edaspidi teistega jagada.

Klõpsake endast ka mõtteline selfi. Te ei näe sellel vana, haiget ega vaest inimest, vaid rõõmsat eneseteostajat. Talletage see foto omale mällu ning tehke kõik, et pildilolijaga tulevikus kohtuda.

[1] *Saar-Veelmaa, Tiina 2016. Kuidas armastada Z-põlvkonda? – Õpetajate Leht, 04.03.*

[2] *Pärna, Ott 2016. Trendiülevaade „Töö ja oskused 2025". Tallinn: Sihtasutus Kutsekoda.*

[3] *President Kersti Kaljulaidi kõne visioonikonverentsil „Pension 2050" 4. novembril 2016 Tallinna Ülikoolis.* – president.ee.

VÕRDSETE VÕIMALUSTE UTOOPIA

Vaatamata paljudele raamatutele ja filmidele matriarhaadi võimalikest rõõmudest ning õudustest oleks nii naistel kui ka meestel põhjust loota, et tulevik on võrdõiguslik.

Jaana Davidjants

Mis siin salata – feministliku tuleviku kujutamises ei ole midagi uut. Eriti on sel teemal meelisklenud kaunid kunstid, vastavaid stsenaariume on loodud nii filmides kui ka pakutud välja kirjanduses. Tõsi, tihtilugu kaldutakse sellistes tulevikuvisioonides eeldama matriarhaalsuse võidukäiku, võrdõiguslikkuse võimalikkusele eriti ei panustata. Võimu on haaranud naised ning mehed on parimal juhul kööki pekstud. Halvemal on nad haiguse või katastroofi tõttu üldse otsa leidnud.

SURMAV SPERMATOOTLIKKUS

Üks selline näide on raamat „Sultana's Dream" (1905), mis ilmus sajandi eest india feministi Roquia Sakhawat Hussaini sulest. Hussaini raamatus on naised rajanud oma riigi Ladyland, kus kuritegevust ei eksisteeri ning tööpäevad on vaid kaks tundi pikad, sest varem kulutasid mehed ülejäänud kuus tundi tööpäevast suitsetamisele. Meeste valdkonnaks on raamatus jäetud kodutööd. Võib vaid spekuleerida, milliseks kujuneb selle tööjaotusega meeste tööpäeva pikkus.

Ei ole midagi uut siin ilma peal, sest sarnast stsenaariumi järgib laias laastus sada aastat hiljem kirjutatud **Wen Spenceri** „A Brother's Price" (2005). Jällegi on pukis naised, meeslapsed peavad aga kodus süüa vaaritama ja lapsi kantseldama, kuni nad lõpuks naisele pannakse. Robert Merle'i 1974. aasta novellis „Les hommes protégés" viib tappev haigus suurema osa spermatootlikest meestest teise ilma ning võimu haaravad jällegi naised.

Eks tõsimeelsete linateoste kõrvale mahub ka üksjagu satiiri. Näiteks **Mark Sawersi** *mockumentary*'s „No Men Beyond This Point" (2015) seisab meessugu oma lõpu eel, sest naised ei sünnita enam poisslapsi ning viimane elav meesterahvas on 37-aastane. Loomulikult tekitas film YouTube'is parasjagu pahameelt. „Feminatsid igal pool," õiendas YouTube'is keegi meesterahvas. „Miks need koledad feministid mehi vihkavad, *fucking* lesbid!" kommenteeris filmi teine, jättes märkamata, et režissöör on mees.

UTOOPIATEST DÜSTOOPIATENI

Kantuna hirmust feministide ees on kirjutatud ka mitmeid düstoopiaid. Üks kuulsaimaid on „The Feminists" aastast 1971, autoriks Parley J. Cooper. Raamatu tegevus toimub aastal 1992 ning nagu te ilmselt õigesti aimasite, juhivad maailma jällegi naised. Meestelt oodatakse allaheitlikkust ning seks ilma feministide loata võib tuua kaasa surmanuhtluse – sest nagu me kõik teame, feministid ju ei seksi! Raamatu peategelane, vänge heteromees Keith Montalvo ei suuda sellisest hirmsast reeglist kinni pidada ning teeb ühe kolleegiga vanainimeste asja. Selle tagajärjel peab Montalvo pagema põranda alla, kus ta liitub teiste sarnaselt meelestatud kodanikega, et feministid kukutada.

Poola filmist „Seksmisja" aastast 1984 on saanud nüüdseks kultusfilm. Peategelased Max ja Albert võtavad osa kunstliku uinutamise eksperimendist. Eksikombel ärkavad nad aga mitte planeeritud kolme aasta pärast, vaid aastal 2044, tuumakatastroofijärgses maailmas. Seal on mehed radiatsiooni tõttu välja surnud ning naised paljunevad aseksuaalselt. Ühiskonna hüvanguks mehed hukatakse või peavad läbima soovahetusoperatsiooni. Max ja Albert eelistavad pigem vabaduses surra. Põgenedes avastavad nad aga kohutava tõe: radiatsioon oli vaid võimu säilitamiseks välja mõeldud feministide vale! Ja tagatipuks on feministide boss hoopis parukaga mees.

„LAS MINA KÄRISTAN JOOGID!"

Kui düstoopia roll on hoiatada, siis utoopia võiks inspireerida. Ja selleks et muuta maailma paremaks ja võrdsemaks, tulebki alul kujutleda kõikvõimalikke tulevikualternatiive. Ent jätame korra need täiesti jaburad stsenaariumid kõrvale ning keskendume positiivsele plaanile. Sellisele, kus mehed jäävad kenasti ellu, tootku nad spermat või mitte. Kuidas näeks välja üks võrdõiguslik maailm? Selline, kus erinevusi tunnustatakse, aga võimalused on sellegipoolest samad. Milline oleks maailm, kus naised on sotsiaalselt ja majanduslikult meestega võrdsed? Kui võimupositsioonidel oleksid naised ja mehed võrdselt esindatud ning palgalõhet ei eksisteeriks.

On käibetõde, et võrdsema ühiskonna tekkeks peavad alul muutuma hoiakud, ja seda nii naiste kui ka meeste suhtes. Ja oi, kuidas need muutuma peavad! „Naised peaksid tegema naiselikke töid, olema medõed või töötama lillepoes," rääkis mulle kunagi entusiastlikult üks meestuttav. Olin sellist juttu varemgi kuulnud. Sama hästi olin kursis jutuga, mille kohaselt ei saa naistest kunagi tippjuhte. „Sest nad on ju nii emotsionaalsed!" Sealjuures oli sama meesterahvas kõva solvuja, kippudes haavudes karjuma ja kätega vehkima.

Võrdõiguslikus tulevikus on stereotüübid kauge minevik. Mehest lasteaiaõpetaja, lillemüüja või maniküürija peale ei kergita keegi enam kulmu ega pea teda tingimata homoks.

Ja nii ei saagi neid emotsionaalseid naisi otsustajate positsioonidele lubada – keeravad veel PMSi ajal riigieelarvesse mõne käki. Las teevad parem „ohutumaid" ja vähem tasustatud töid, nagu tulevaste kodanike kasvatamine, mis on ju nii lihtne.

Võrdõiguslikus tulevikus oleksid need stereotüübid kauge minevik. Mehest lasteaiaõpetaja, lillemüüja või maniküürija peale ei kergitaks keegi enam kulmu ega peaks teda tingimata homoks. Samuti ei üllataks kedagi naissoost poliitik või tippjuht. Või näiteks täiskohaga isa. „Lapsega kodus? Lahe!" Isapuhkus muutuks sama tavaliseks kui emapuhkus. Avalikult lapse mähkmeid vahetav isa oleks igapäevane nähtus. Kodutöödki jaguneksid võrdselt. Olgugi et söögi valmistaks siis nagunii 3D-printer, kodu koristaks nunnu manga-näoga jaapani robot ning lapse viskaks kooli isesõitev automobiil.

Ning mitte ainult tööd poleks jagatud võrdselt, ka palk oleks sama töö eest võrdne, mis omakorda tähendaks, et naised ei oleks enam meestest rahaliselt sõltuvad. „Las mina käristan joogid välja," tüütaksid nad baarides mehi. Ning iseseisvus ei jääks vaid baariseinte vahele. Naised saaksid teha vabamalt iseseisvaid otsuseid. Näiteks suudaksid nad lahkuda vägivaldsest suhtest, sest ei sõltuks majanduslikult vägivallatsejast. Muide, feministlikus utoopias poleks vägivallal üldse kohta, soost sõltumata.

Võrdsemate ühiskondlike positsioonide korral muutuks ka naiste kujutamine meedias normaalsemaks. Naisi näidataks nagu mehigi küll tippjuhtide, teadlaste või matemaatikutena. Enesekindlate, võimekate ja tugevatena. Ning küsimused, nagu „Kust me oma kleidi ostsime?", „Millist parfüümi me täna kasutame?", „Nii kaunis ja habras, aga ise poliitik!", ajaksid inimesi naeru kihistama. Filmides ja seriaalides toimetaksid asjalikud ja huvitavad naiskarakterid. Ja Bechdeli test oleks ammu unustusse vajunud (*Bechdeli testi läbib linateos siis, kui filmis räägivad vähemalt kaks nimelist naiskarakterit millestki muust kui meestest* – toim.).

Kõik need muutused kanduksid edasi ka keelde, mis peegeldaks teisenenud ühiskondlikke väärtushinnanguid. Kaoks ära eesliide „nais-", sest naislenduris, naistippjuhis ja naispoliitikus ei oleks enam midagi erilist. Halvustavad ütlused, nagu „Ära nuta nagu eit!", tekitaksid inimestes segadust. Mitte ainult naised ei nuta ju. Omadussõnad ei taastoodaks enam soostereotüüpe ning sama hästi võiks sõnadega „julge", „riskialdis", „nutikas", „otsekohene" ja „osav" kirjeldada Martat või Mariat. Ning Jüri ja Toomas võivad vabalt olla veetlevad, võluvad, tundelised, kirglikud, seksikad ja kergemeelsed. Sõnad ei annaks enam ühele võimu ega teeks teist maha.

ELUMEESTEST ELUNAISTENI

Muutused toimuksid ka magamistoas. Naiste sugutungi peetaks normaalseks ja selles ei nähtaks midagi taunitavat. „See Liina laseb ikka palju ringi, vaat kus tšikk!" Seksil ei oleks naiste jaoks ka võimalikke soovimatuid tagajärgi, sest rasestumisvastased vahendid oleksid vabalt kättesaadavad. Rasestamisvastaseid tablette võtaksid ka mehed. Ning abiellu heidetaks lihtsalt retro mõttes, sest abielu poleks enam seotud sotsiaalsete tagatistega, mis praegu inimesi abielluma sunnivad. See-eest oleksid aga kaitstud kõik erinevad pere- ja suhtemudelid, alustades samasoolistest paaridest ning lõpetades polüamoorsete kooslustega.

Tänu suuremale sõltumatusele ei võistleks naised enam meeste tähelepanu nimel. Kaoks vajadus kanda üliebamugavaid kingi ja kleite. Iseasi, kui naised seda ise tõesti teha soovivad. Või äkki kannaksid selleks ajaks mehed neid kleite? Või kannaksime kõik ühtset halli kostüümi (okei, see kõlab nagu võimalik Strugatskite stsenaarium)? Või muudaksid meie riided tulevikus ise värvi vastavalt meie soovile? See oleks ju äge! Arvestades, kuidas mood pidevalt kordub, võime olla 30 aasta pärast vabalt jälle tagasi aastas 2016 ning New Balance'i tossudes ringi jalutada. Võrdõiguslikus tulevikus kaoks ka tänaval ahistamine. Või, vastupidi, kõik ahistaksid kõiki võrdselt.

Kindlasti leidub nüüd nii mõnigi, kes sellise stsenaariumi peale õhku ahmib. „Aga, naised, kes siis teile uksi avab? Kes aitab jaki selga? Kes avab purke? Aga šampanjapudeleid?" Äkki oleks viimane aeg normaalselt avatavad purgid disainida. Ning šampanjapudeli paugutamine ei nõua just erilist jõusaalis pumpamist. Igatahes võiksid need härrasmehed mõelda, et vahest polegi nii halb, kui neilt ei eeldata pidevat töötegemist, kuni südamerabandus neljakümneselt hauda viib. Kui lapsehooldusõigused laienevad ka mehele. Kui isapuhkuse väljavõtmise peale ei vaadata viltu. Sest just nii teeb seksism meestelegi kurja.

Muide, ma ei pea vist ütlema, et kõik eelnevad mõtted on vaid killud, sest kõikehõlmava utoopia prognoosimine ei ole sama kui ilma ennustamine. Oma utoopiat luues tugineme jõuliselt enda olevikule ja väärtushinnangutele ning lähtume läänekesksest mõtteviisist. Aga kusagilt peab ju alustama. Sammhaaval. Ning ega see võrdõiguslik maailm ei oleks vaid üks suur lillepidu. Küllap maadleksime ka siis erinevate jamadega. Mõni päev läheks tööl halvasti ning vahel käiksid äi ja ämm närvidele. Me armuksime ja saaksime haiget, oleksime eufoorilised või kaotsis. Probleemid ei haihtuks kuhugi. Aga need ei oleks enam seotud meie sooga.

Jaana Davidjants on Berliinis elav vabakutseline graafiline disainer. Aastad 2012–2014 veetis ta magistriõppes Londonis Goldsmithsi ülikoolis, kus ta uuris digitaalsete petitsioonide ühiskondlikku mõju.

MUST PUUDEL OOTAB KÜLLA!
MÜÜRIVAHE 20 | TALLINN

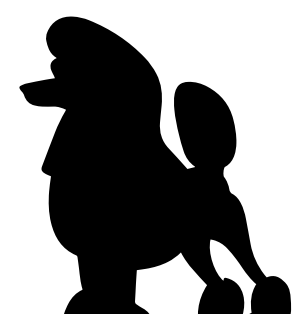

RAPPAMINEK EHK MÕTTEID HARIDUSE TULEVIKUST

Küll tõdedes, et hariduse tulevikust rääkimine viib alati rappa, võttis noor koolidirektor aja, et mõtiskleda selle üle, mida sõna „haridus" üleüldse võib hõlmata, mis on seda muutnud varem ning mis võiks muuta seda tulevikus.

Indrek Lillemägi

Kujutlegem üht vestlusringi. Olgu tegevuskohaks Paide, ajaks mõnus päikesepaisteline suvepäev. Kogunenud on kohalikke õpetajaid, mõned noored lastevanemad, kogukonnakoolide aktivistid, paar Tallinnast-Tartust saabunud teadurit, näpuotsaga juhuslikke kuulajaid. Algatuseks jutustab **Moderaator**, missugune oli tema esimene koolipäev 30 aastat tagasi ja missugune tema tütre oma läinud sügisel. Osa rahvast kuulab mõnuga, osa kerib telefonis Delfit, üks otsustab avasõnade järel kohvi ostma minna.

Väike tutvumisring ja ongi aeg esimeseks küsimuseks: „Missugune on teie arvates hariduse tulevik? Kuhu me liigume?" Esimesena antakse mikrofon **Õpilasele**, kes vastab veidi avalikku esinemist peljates: „Tulevikus ei õpita ainult nelja seina vahel. Kõik tahavad õppida ja kellelegi ei öelda, et temast ei või saada see või teine. Igas lapses nähakse tema tugevaid külgi ja koolis on palju rohkem valikaineid. Õpetaja ja õpilane on võrdsed, õpetaja on rohkem nagu mentor."

Seejärel saab sõna **Haridusfilosoof**, kes sõnab kulmu krimpsutades: „Küsimus viitab dünaamikale, liikumisele. Seega peame määratlema teadvuse, kellegi, kes seda dünaamikat kogeb. Peame küsima, kes on hariduse subjekt ja mis on tema eesmärk suhtes teiste subjektidega. Niisiis, enne kui midagi hurraa-vaimustusega reformida või muutuste peale mõelda, peaks kõige olulisemas kokku leppima. Paraku pole meil aga diskussiooni hariduse kui sellise eesmärgi üle üldse olnud."

Nüüd sekkub vestlusesse kohaliku kogukonnakooli **Direktor**, kes on ammu kõnelema kibelenud: „Tulevikuharidus on juba kohal. Nii mujal maailmas kui ka Eestis on koole ja õpetajaid, kes teevad juba praegu metsikult ägedaid asju. Olulised on kolm teemat: kogukonna kaasamine, avatud klassiruum ja 21. sajandi oskused ehk kriitiline mõtlemine, suhtlemisoskused, koostööoskus ja loovus. Unustada ei saa ka tehnoloogia mõju. Kohe-kohe asendavad meid suuremal osal töökohtadest masinad. Kool peab andma inimesele masina ees eelise, st õpetama eelkõige loovust ja suhtlemisoskuseid – seda, mida tehisintellekt veel niipea ei asenda."

Publikus on juba üks käsi püsti, aga Moderaatorit on hoiatatud, et See hakkab heietama. Seega saab neljandana sõna **Lapsevanem**, kes ütleb: „Kindel on, et midagi peab muutuma. Neid jutte, kus lapsed juba esimeses klassis stressis on või nuttes koju tulevad, on liiga palju. Kuskil on piir, peame liikuma selle poole, et laps oleks rõõmus ja õpitu reaalse eluga seotud."

Nüüd võtab **Moderaator** jutu kokku: „Niisiis, meil on üks küsimus ja neli erinevat vaatepunkti. Nagu elus ikka – asjad pole mustvalged ja tõde on keeruline, aga nagu näha, paistis kõigist vastustest rahulolematust praeguse kombinaatkooliga ja kõik olid nõus, et midagi peab muutuma või on juba muutumas."

PIIRITLEMATA MÕISTE

Niisiis sõltub vastus meie küsimusele ja paljudele teistele küsimustele sellest, kuidas olulisi nähtusi määratleda, aga lisaks ka vastaja kogemustest, teadmistest, hoiakutest, ideoloogilisest platvormist, eesmärgist. Arutelu haridusest pole kunagi pelgalt abstraktne, igaühel on oma kogemus ja sellest tulenevalt ka õigus midagi arvata.

Sellest, miks nähtuste määratlemine on oluline, kirjutab täpsemalt näiteks **Aaro Toomela** oma värskes monograafias „Kultuur, kõne ja minu ise"[1]. Samas määratleb ta ka määratluse kui asja või nähtuse tunnused, mis eristavad vastavat asja või nähtust teistest asjadest-nähtustest. St praegu oleks oluline selgitada, mille poolest erineb haridus sellest, mis ei ole haridus, ja tulevik sellest, mis pole tulevik. Põhjalik arutelu neil teemadel viiks meid rappa, aga küsimus on oluline püstitada.

Kui viimati hariduse tulevikust kirjutasin[2], lõpetasin oma essee tõdemusega, et suurteks muutusteks on tarvis kriisi. Lisaks märkisin, et liigutakse avatuma ja koostöisema hariduse suunas, kuid vastupidi püüdlustele kipub haridus üha rohkem kihistuma. Mis on oluline – seni, kuni säilib hariduse pühadus, jääb ka igatsus millegi enama järele.

Õpetaja Laur ja Toots. Kaader filmist „Kevade"

Ma ei määratlenud tol korral täpselt, millest räägin, kui räägin haridusest ja tulevikust, aga mainisin, et haridusest kõneledes peetakse tavaliselt silmas institutsionaalse kooliharidust formaalset osa, seda, mis toimub klassiruumis ja on õppekavades või õpetajatel eesmärgiks seatud. Selle käsituse järgi on haridus õppimisest kitsam mõiste, sest on selge, et inimesed õpivad kogu aeg sõltumata sellest, kas nad on koolikohuslased, kas nad teevad poppi või mitte. Nad ei suudaks lõpetada õppimist ka siis, kui tahaksid. Teine võimalus on määratleda haridus ühena inimese püüdlustest, mis erineb ülejäänud inimtegevusest selle poolest, et seda tajutakse väärtuslikuna, see viib kõrgemate teadmiste ja mõistmiseni ning on vähemalt osaliselt teadlik protsess (vrd nt ajupesuga, mis võib ju samuti olla väärtuslik ning viia teadmisteni).

Mänguruumi on muidugi ka esimese määratluse korral. Tulevikuharidusest kõneledes võiks jutustada koolimajadest või koolikorraldusest, õppekavadest, -vahenditest, -meetoditest, -sisust, õpetaja rollist, koolide organisatsioonikultuurist jne. Teine määratlus hõlmaks endas rohkemat kui institutsionaalne kooliharidus. Saaks jutustada nn varjatud õppekavast, neist väärtustest, uskumustest ja hoiakutest, mis kujunevad juhuslikult, üheski õppekavas või õpetaja tööplaanis kirjeldumata. Lisaks võiks haridust laiemalt määratledes käsitleda kõike, mis seostub kodu või kogukonna mõjuga, kultuuritraditsioonidega, rääkimata kitsamalt iseõppimisest (YouTube'i-haridus, MOOCid jm).

Nagu märkasite, hoidun ma ütlemast, missugune on minu arvates haridus kümne või kahekümne aasta pärast. Siiski tahaksin markeerida kaht trendi. Esiteks mõistetakse haridust üha laiemalt ja seetõttu institutsionaliseeritakse üha rohkem seda, mis oli varem teadvustamata või kodu kanda. Kodu vastutuse institutsionaliseerimist toetab muidugi ka egalitaarsuspüüe, soov sotsiaalmajanduslikust taustast tulenevaid erinevusi vähendada. Seda, mida nii hariduse kui ka ülejäänud sotsiaalse reaalsuse institutsionaliseerumine kaasa toob, on kirjeldanud suurepäraselt austria-juudi filosoof Ivan Illich[3]. Teise optimistliku trendina määratleksingi tihedama koostöö kodu ja kooli vahel, milleni on viinud küsimus vastutajast. Selle trendi pessimistlik kaksikvend, jätkuv kodu mõju vähenemine, oleks üsna orwellilik stsenaarium.

Nagu ehk samuti märkasite, pole ma veel jõudnud ka tuleviku määratlemiseni. Mis aga loodetavasti on saanud selgeks: arutelu hariduse tuleviku üle viib rappa. Ja isegi kui kõik nähtused korralikult piiritleda, on enamik teisi rabas ja arutleja üksi kuival. Seetõttu on hoopis huvitavam küsida, mis on hariduses varem muutusi põhjustanud? Kuigi sellest, mis toimus minevikus, ei saa järeldada midagi kindlat tuleviku kohta, võib olnu põhjal siiski veidi julgemalt ennustada.

Tihti on lihtsam kirjeldada seda, mis ei ole muutusi kaasa toonud. Kui praegu on moes rääkida aktiivõppest, enesejuhitud õppest, vastutusest ja vabadusest, siis haridusluugu tundvad inimesed teavad, et säärased püüdlused olid paljudel koolidel ja õpetajatel ka näiteks eelmise sajandi kahekümnendatel või kuuekümnendatel. Kuigi traditsiooni tundmine aitaks palju energiat kokku hoida, on praegusel uuenduslainel üks oluline uus kvaliteet: me teame palju rohkem sellest, mis toimub ajus, kuidas inimene õpib või mis mõjutab motivatsiooni. Väljakutse on neid teadmisi kasutada ja ühendada neid hariduse selle osaga, mida ei saa mõõta või mudeldada.

Muutused on ikka olnud kahesuunalised: uued ideed hariduse seest ning keskkonna mõju. Innovaatilised mõtted on seejuures samuti tihti reageeringud välistele muutustele, olgu siis selleks, et kriisi lahendada, kohaneda või muutustele vastu seista. Kahjuks või õnneks on aga peamiste muutuste taga nn mustad luiged – sündmused, mida ei saa ennustada, kuid millel on olulised tagajärjed. Haridusuuendajate tahe ja mõttelend sõrgivad tihti ümbritseva sabas või on piiratud ressursside ja bürokraatia kammitsetud.

Võiks ju loota, et uus ja parem haridus sünnib teadustöö tulemusel, kuid kahjuks on suurem osa akadeemikutest samuti nendesamade ressursside ja bürokraatia mängukanniks. Ühelt poolt ei lase projektipõhine teadusrahastus tegeleda tervikuga, teisalt suunab pragmatismitaotlus käsitlema haridust tööjõuturukeskselt. 21. sajandi oskused, elukestev õpe, kriitiline mõtlemine – kõike seda on tarvis, et tööturul hakkama saada! Hariduse humanistlikust mõõtmest, haridusest kui eneseloomisest või eneseaktualisatsioonist rääkijaid suunatakse kohvikusse unistama.

Niisiis muudab haridust ilmselt see, mis tuleb. Ja ilmselt jääb haridus alati muust elust-olust põlvkonna või paari jagu maha. Ja seetõttu jääb alati soov millegi enama järele ja tunne, et haridus on kriisis ning piisab suurest soovist ja usust ning parem maailm ongi võimalik. Jääb vaid üle oodata, mida toovad kaasa isesõitvad autod, meie metsade puupõllustumine, maavanaemade hääbumine, Brexit, Õnnepalu uus romaan või suurepäraste PISA testi tulemuste ajel Eestit külastavate haridusteadlaste ja -ametnike tagasiside. On igatahes, mida oodata!

Indrek Lillemägi on endine eesti keele ja kirjanduse ning filosoofiaõpetaja. Nüüd juhib ta Eesti kõige värskemat kooli. Liigub jala, loeb ja kirjutab.

[1] *Toomela, Aaro 2016. Kultuur, kõne ja minu ise. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.*

[2] *Lillemägi, Indrek 2015. Tudengid eriala tulevikust: mustad luiged vabrikus ehk mõtteid hariduse tulevikust. – novaator.err.ee, 28.12.*

[3] *Enamik Illichi tekste, nt „Deschooling society", on veebis tasuta ja legaalselt loetavad.*

PÕLEVKIVIMAA VISIOONITU TULEVIK

Samal ajal kui taanlased on võtnud sihiks kahekümne aastaga täielikult taastuvenergia peale üle minna, on Eesti pikaajalise energiamajanduse arengukava eesmärgid tagasihoidlikud. Julguse ja ambitsiooni asemel ollakse tuleviku suhtes äraootaval seisukohal.

Piret Tõnurist ja **Rauno Mäekivi**

Kas jääme põlevkivimaaks või saab meist hoopis tuule ja päikese riik? Pikka aega käisid Eestis Energiatalgud ehk uue Eesti energiamajanduse arengukava aastani 2030 (ENMAK 2030+) arutelud ning dokument sai hiljuti ka Vabariigi Valitsuse heakskiidu. Tegemist oli ühe suurima arengukava koostamise protsessiga, mida vedas Arengufond, Eesti innovatsiooni ja tulevikuvisioonide kants. Oleme jälginud seda arutelu juba 2012. aasta lõpust ja justkui peaksime nendele küsimustele vastust teadma, kuid kahjuks sellist kindlustunnet ei ole.

Samas peaksid 111 lehekülge (koos seletuskirja ja keskkonnamõju hindamise aruandega kokku 258 lk) kirjeldama Eesti energiamajanduse sihte ja tegevusi aastani 2030 ning andma visiooni lausa aastani 2050. Tõepoolest, ENMAK kirjeldab, kuidas taastuvenergia osakaal tõuseb 28 protsendini primaarenergia (*looduslikust allikast saadud energia, mida tarbitakse teisteks energialiikideks muundamata* – toim.) sisemaisest tarbimisest ja 45 protsendini energia lõpptarbimisest (*energia, mis on saadud ja tarbitud pärast kõiki vahepealseid muundamisi teisteks energialiikideks (elektrienergia, soojus, kütus)* – toim.), kuid olulist uut strateegilist suunda arengukava energiamajandusele ei anna – põlevkivi on ja jääb, samal ajal kui taastuvenergia otseseid toetusi vähendatakse ja viimased peavad sõltuma turumehhanismidest. Sama mantra nagu varem. Miks jõudis selline põhjalik protsess nagu Energiatalgud sellise leige tulemuseni? Kas meil on sellist arengukava üldse vaja?

JÄRGMINE KORD PAREMINI!

Võiks ju väita, et mis kehvasti, see uuesti. Traditsiooniliselt vaadatakse ENMAK üle iga 5–6 aasta järel (eelmine kinnitati riigikogus seitse aastat tagasi juunis 2009) ja kui seekord ei tehtud energiasektoris olulisi strateegilisi otsuseid, siis võime ju viie aasta pärast neid vigu korrigeerida. Selline venitamiskunst on tegelikult illustreerinud Eesti energiapoliitikat ka varem. Mõelge tagasi kas või hetkeks lahvatanud tuumaenergiadebatile 2007.–2011. aasta vahel, mis küll kogus alguses võimsalt hoogu, kuid lõpuks hääbus. Riigi põhiliseks seisukohaks jäi, et tuumaenergia kaalumine nõuab täiendavaid uuringuid (geoloogilisi, tasuvus- ja kestvusuuringuid jne). Mõningad hindamised Suur-Pakri saarel ka tehti, kuid nüüdseks pole ei teema ega uuringud enam ammu päevakorras. Kas tuumaenergia võinuks olla üks alternatiiv põlevkivile? Ei tea.

Kus siis seekord vanker kiiva hakkas kiskuma? Juba Energiatalgute eesmärgid, millega ametnikke ja eksperte arengukava koostama saadeti, olid üldsõnalised ja mitte kuigi ambitsioonikad: tagada energiavarustus, suurendada energiajulgeolekut ja vähendada majanduse energiamahukust. See lõi ka eelduse selleks, et ENMAKist sai dokument, mis lubab palju, aga samas jätab jõulised valikud tegemata. Sellel on omad tagajärjed, sest ka nõrkade arengukavade varjus sünnib põhimõttelisi otsuseid, mis sisuliselt lukustavad Eesti teatud stsenaariumitesse. Selle väite valguses võib mõelda, kas koalitsioonipartnerid, kes otsustasid investeerida 640 miljonit Auvere elektrijaama ehitusse, on praegu tegelikult valmis rääkima radikaalsemast põlevkivisõltuvuse vähendamisest? Vaevalt.

MILLEKS ÜLDSE ARENGUKAVAD?

Siinkohal on vaja täpsustada, et arengukavad ei pea tegema väga konkreetseid otsuseid, vaid andma suuna valdkonna pikemaajaliseks arenguks. Arengukava ei ole mitte ainult pikaajalise visiooni loomise vahend, vaid ka kommunikatsioonitööriist, millega riik ütleb, mis suunas ta järgmiste aastate (ENMAKi puhul 15 aasta) jooksul liikuma hakkab. Sedasi saavad nii tavakodanikud kui ka sektoriga seotud ettevõtted signaali, kuidas nemad võiksid oma tegevuses riigi eesmärkidega joonduda ning kuidas ja kuhu planeerida investeeringuid. Tasub rõhutada, et energeetikas tehakse investeeringuid vähemalt 15 aasta peale ning paljuski sõltub otsuste tegemine riigi tegevusest sektoris, mille põhitegija on ju siiski riigi omandis olev ettevõte – sisuliselt riigi käepikendus.

Oleme juba varem kirjutanud[1], kuidas Eesti riik on maganud maha võimaluse Eesti Energia kaudu sektoris innovatsioonivõimekust kujundada, kuid ENMAKi lugu on isegi tõsisem. Kuna arengukava ei sõnasta selget suunda, ei loo see ka ettevõtetes kindlust investeeringutega jätkamiseks või tehnoloogiaarenduste planeerimiseks. Kuigi arengukava ütleb poolisõnu, et tehnoloogia arengut sektoris siiski toetatakse turubarjääride ületamiseks, on teadus- ja arendusvajaduste sõnastamisel seatud rõhk pigem kiire tulemiga rakenduslikele projektidele, mistõttu see ei anna endiselt ettevõtjatele pikaajalist signaali seoses energiatehnoloogia tulevikuga. Ja vaatamata sellele on tegemist ühe kõige tootlikuma sektoriga Eestis. Energiasektor on küll paaril eelneval aastal naftahinna tõttu suure löögi alla sattunud, kuid see annab koos toetava tööstusega tänini tööd kümnetele tuhandetele inimestele. Seega ei sõltu energiasektori olukorrast mitte ainult varustuskindlus ja keskkonna seisukord, vaid ka regionaalne sotsiaalmajanduslik olukord ja Eesti majandusareng. Energiasektori tulevik peaks olema praeguses majandusruumis üks võtmeküsimusi.

Diskussioon, mida oleksime ENMAK 2030+ koostamisel oodanud, oleks keskendunud energiasektori avalikule hüvele. Eriti sellele, millist rolli põlevkivienergeetika ja ka energiatehnoloogia laiemalt Eestis mängivad ning millises suunas on plaanis süsteemi järgmised 15+ aastat arendada. ENMAK 2030+ keskendus aga erinevatele stsenaariumitele keskkonnamõjude, varustuskindluse jms ümber. See on samuti oluline, kuid poliitiliseks visiooniks ja konkreetseteks suunisteks viimased ei koondunud.

Võime julgelt väita, et peamine avalik hüve, mis domineerib, on varustuskindlus ja energiasõltuvusmäär. On tõsi, et kohaliku kütuse ehk põlevkivi abiga oleme selle näitajaga Euroopa Liidus positiivses võtmes esikohal (2014. aastal 8,9%). Kuid puhas õhk? Majandusareng? Innovatsioon? Vaatamata leigetele otsustele Pariisis mõjutavad kliimamuutused edaspidi rahvusvaheliselt energiapoliitikaid ning vaevalt Eestis keegi otseselt mõtleb, et jätkame põlevkivist / Eesti metsast pikemas perspektiivis elektri tootmist. Seda demonstreeris ilmekalt[2] nii ekspertide kui ka Eesti Energia enda juhatuse reaktsioon Auvere elektrijaama ehitamise poliitilisele otsusele. See ei tähenda, et põlevkivi kui Eesti olulist maavara ei peaks edasi realiseerima ja väärtustama. Seda saab kasutada nii innovatsiooni ja tehnoloogiaarengu edendamiseks kui ka erinevate tööstussektorite arendamiseks. Põlevkivi väärtusahel on väga pikk ning hõlmab keemiasektori (näiteks kosmeetika tootmine), õlitööstuse (mootorikütused), tsemendi, ehitusmaterjalide ja teedeehituse tarvete tootmist ning koksigaasi veeldamist (LNG). Enamik väärtusahela võimalustest koos seonduva teadus- ja arendustegevusega on kahjuks kasutamata. Praegu tarbitakse valdav osa põlevkivist elektrijaamades ja põlevkiviõli toorainena.

Ka nõrkade arengukavade varjus sünnib põhimõttelisi otsuseid, mis sisuliselt lukustavad Eesti teatud stsenaariumitesse.

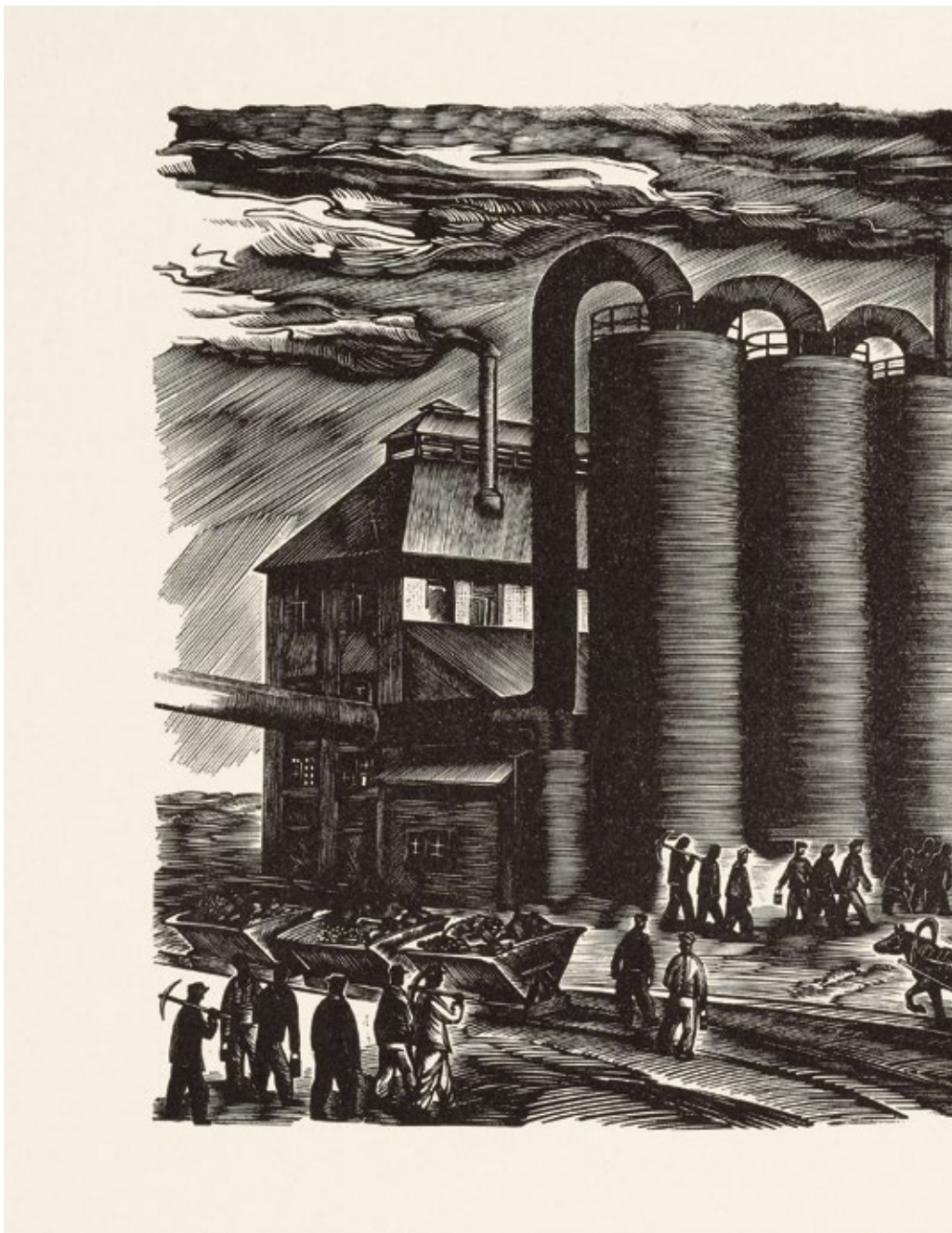

Energiapoliitika peaks olema osa Eesti tööstuspoliitikast[3]. Kui aga selge on see, et põlevkivil ei ole vähemalt elektri tootmisel pikka iga, siis miks on ametnikel, ekspertidel ja poliitikutel ikkagi nii raske otsuseid vastu võtta?

SILOD JA TEADMATUS

Viimasele küsimusele on tõenäoliselt mitu seletust. Esiteks iseloomustab Eesti ministeeriume ja avalikku sektorit laiemalt (sarnaselt teiste riikidega) suur silostumine. Mõnevõrra utreeritult võib väita, et me näeme endiselt ühte probleemi ja siis ühte ministeeriumit/arengukava, mis peaks selle probleemiga tegelema. Isegi kui erinevad planeerijad peaksid saama ühise laua taga kokku, siis seda tihtipeale sihiga oma eesmärke (näiteks keskkonnasäästlikkus, energiaturvalisus, teadus- ja arendustegevus) kaitsta. Igaüks vaatab asja oma mätta otsast. Viimast näitlikustab pahandus ENMAKi koostamisaegse majandus- ja taristuministri **Urve Palo** ja riigikantselei vahel, kui viimane väitis, et elamumajandus ei sobi energiamajanduse arengukavasse, kuna see pole teemakohane. Samas on energiamajandusega seotud probleemid väga kompleksed – strateegilised valikud energeetikas mõjutavad keskkonda, majandusarengut, töökohti, inimeste sotsiaalmajanduslikku olukorda, rääkimata akadeemikutest ja kohalikust teadus- ja arendustegevuse võimekusest. Otsus panna horisontaalsema vaatega Arengufond Energiatalguid juhtima võis paista paberil justkui õige mõte, kuid asutus pole olnud kunagi kuigi jõuline (ega ka tõenäoliselt legitiimne) vastane ministeeriumite huvidele. Kuid see on vaid kõrvaltvaataja hinnang.

Teiseks iseloomustab praegust energiamajandust suur hulk teadmatust – enamik futuriste ja teadlasi on ühel nõul, et oleme suure tehnoloogilise läbimurde lävel nii kütuste kui ka elektri tootmises, kuid me ei tea täpselt, milline tehnoloogia selle läbimurde lõpuks teeb. Teisisõnu, milline hobustest on hipodroomil võiduhobune ning mille peale peaksime oma panuseid tegema? Olukorras, mis esmapilgul nõuab tuleviku ennustamist, võib paista kõige targem mõte oodata, kuni tulevik muutub ise selgemaks. Samas on see libe tee, sest vaatamata kõrgetele riskidele on mitmed riigid juba oma valikud teinud. Taani riigi näidet teavad paljud, kuid näiteks Lõuna-Ameerikas on teinud energiatarbimises kiire pöörde taastuvenergia suunas Uruguay. Viimased uudised Hiinast väidavad[4], et suurriik planeerib investeerida 2050. aastaks 50 triljonit dollarit globaalsesse tuule- ja päikeseenergia elektrivõrku. Võib loomulikult küsida, et kuidas saab Eesti siin oma väheste miljonitega võistelda. Samas ei pea seda vaatama ilmtingimata võistlusena, aga valikutega venitamine võib meile järgnevatel aastatel hoopis kalliks maksma minna, kui meil jäävad energiasektoris õigeaegsed suurinvesteeringud tegemata ja maailm läheb meist mööda.

Kuna arengukava ei sõnasta selget suunda, ei loo see ka ettevõtetes kindlust investeeringutega jätkamiseks või tehnoloogiaarenduste planeerimiseks.

Võimalustest tuleks kinni haarata, seda mitte ainult energiaturvalisuse nimel, vaid ka Eesti tööstuse ja ettevõtluse arendamiseks. Selleks on aga vaja selgeid ja jõulisi meetmeid energiamajanduse edendamiseks. Kui küsida, kuidas teadmatust vähendada, siis võimalusi on mitu. Abi oleks eksperimenteerimisest (tarkade võrkude, keskkonnasäästlikuma tehnoloogiaga) ja valikute mitmekesistamisest, teisisõnu reaalsete alternatiivide arendamisest põlevkivil põhineva tehnoloogia kõrvale, mis omakorda tekitavad siia ka uusi tööstusharusid. Kuid esmalt tuleb anda tugev signaal, et seda kõike on vaja.

Arkadio Laigo puugravüür „Tööleminek kaevandusse", leht mapist „Põlevkivitööstus", 1944, Eesti Kunstimuuseumi graafikakogu

ESIMENE SAMM ON KÕIGE RASKEM

Mida teha, et minna edasi paigalseisust Eesti energeetikas? Tõenäoliselt tuleks arutleda selle üle, missuguseid avalikke hüvesid sektor peaks tagama; tõusma kõrgemale spetsiifilistest huvidest energiaturvalisuse, keskkonna ja majandusarengu ümber. Kuid arutelust üksi ei piisa, tuleb ka jõuda otsuseni, kuhu meie energiamajandus võiks suunduda ning mis eesmärke see peaks saavutama. ENMAK 2030+ oleks võinud seda rolli täita, kuid kahjuks selleni ei jõutud. Eesti riigil ega ka Eesti Energial ei paista olevat ühtset ja selget strateegiat, kuidas meie energiasektorit ja selle innovatsioonisüsteemi pikas perspektiivis arendada.

Pikaajaliste poliitiliste valikute tegemine on kahtlemata raske ja valus, isegi kui sul on palju eksperte kõrval kinnitamas, et valikuid tuleb teha (mis Energiatalgute puhul oli nii). Kuid, veel kord, arengukava roll on ikkagi anda pikaajaline visioon, mitte teha konkreetseid valikuid, kirjeldada kõiki samme ning meetmeid, mida poliitikakujundajad peaksid rakendama. Kui ühendada eksperimenteerimine energiasektoris (tehnoloogia, targad võrgud jms) nutika spetsialiseerumise protsessiga (poliitikaid itereeritakse ettevõtluses majandusest tuleneva tagasiside pinnalt), siis piisaks ühest suurest valulikust valikust – näiteks energiamajanduses üleminek fossiilkütustelt enne 2030. aastat – ning kõik järgnevad hakkavad sõltuma viimasest. Erineva tehnoloogia testimine toodab juba edaspidi küllaldast tagasisidet, mis teeb järgmised valikud selgemaks, ning nii valusaid otsuseid enam tegema ei pea. Siiski tuleb kõigepealt astuda esimene samm.

Piret Tõnurist on TTÜ Ragnar Nurkse innovatsiooni ja valitsemise instituudi teadur. Piret kirjutas oma doktoritöö energiatehnoloogia innovatsioonisüsteemidest ja töötab praegu välja mudelit, kuidas süsteemselt avaliku sektori poliitikaid muuta.

Rauno Mäekivi on TTÜ Ragnar Nurkse innovatsiooni ja valitsemise instituudi doktorant, kelle uurimisvaldkonda kuuluvad teadus-, arendus- ja innovatsioonipoliitikad ning sektoraalsed tööstuspoliitikad.

[1] *Tõnurist, Piret; Karo, Erkki 2014. Kas Eesti Energia oskab olla innovaatiline. – Äripäev, 28.11.*

[2] *Vedler, Sulev 2012. Kelle huvides lasi Parts kulutada sadu miljoneid eurosid? – Eesti Ekspress, 11.10.*

[3] *Lember, Veiko; Karo, Erkki; Kärg, Mihkel; Tõnurist, Piret 2016. Kuidas soodustada uute tööstuste teket energiasektori näitel. Lühianalüüs. TTÜ Ragnar Nurkse innovatsiooni ja valitsemise instituut Maailma Energeetikanõukogu Eesti Rahvuskomiteele.*

[4] *Gallego, Jelor 2016. China Wants to Build a $50 Trillion Global Wind & Solar Power Grid by 2050. – Futurism, 04.04.*

EESTILE ANNAB TÕELISE ISESEISVUSE ENERGIASÕLTUMATUS

Visionäär Kaur Lass visandab tulevikku, kus Eesti majandus ja ressursijaotus on korraldatud keskkonnasäästlikult ning teistest riikidest sõltumatuna.

Kaur Lass

Maailmamajandus on muutumas, sest raha juurdetrükk ja negatiivsed intressid on tekitanud palju anomaaliaid. Sisuliselt ei ole olemas vabaturumajandusel baseeruvat kapitalismi. Rahandus ja maailmamajandus, mis on poliitiliselt manipuleeritavad, on ettearvamatud ning Eesti-sugusel avatud majandusega väikeriigil on suures poliitikas vähe sõnaõigust. Kuna turgu manipuleeritakse lisaks rahandusele ka energia- ja toormehindade kaudu, peaksime muutma Eesti sõltumatuks välistest energiaallikatest.

Tänu väiksele rahvaarvule ja suurele hulgale maale ühe kodaniku kohta saaksime kasvatada Eestis ise kogu vajaliku toidu ja energiavõsa, kasutada erinevaid biokütuseid ning jätta ruumi inimasustuseks ja hoida looduslikke alasid. Meie trump on see, et eestlased on loomult alal- ja kokkuhoidlikud. Enamik meist ei poolda krediidil põhinevat majandusmudelit, millel baseerub nüüdisaegne rahandus, vaid elab n-ö jalad maas. Me teame, et laenud ja võlad võivad maksta meile iseseisvuse.

Suurim probleem on olnud seni meie võimetus defineerida olevikus seda, mida me soovime rahva ja riigina Eesti tulevikult. Me vajame oskust lahendada paljusid detaile senisest süsteemsemalt ja haakuvamalt, aga seda ei saa teha, kuni me ei ole saavutanud kokkulepet selles, kuhu soovime suunduda.

Meie trump on see, et eestlased on loomult alal- ja kokkuhoidlikud. Enamik meist ei poolda krediidil põhinevat majandusmudelit, millel baseerub nüüdisaegne rahandus, vaid elab n-ö jalad maas.

Paradigmamuutuse perioodil, mis on praegu pooleli mitmes valdkonnas, on võitjad need, kes teevad muutuse esimesena. Näiteks negatiivsest keskkonnamõjust eemaldus esimesena Bhutan, mis on kogunud tuntust maailma esimese ökoriigina. Meil on võimalik olla selles kategoorias kolmas, sest ka Taanis on 100% orgaanilise riigi idee juba elluviimisel.

Taani suudab kasutada taastuvenergiat 50% ulatuses kogu oma elektritoodangust. Nende eesmärk on aga saavutada taastuvenergeetika osakaaluks 100%, seega saame seda teha ka meie. Tehnoloogia on selleks olemas. Vaja on vaid muuta oma lähenemist ja loobuda taastuvenergeetika vallas sohitegemisest ehk põlevkiviahjudes korraliku puidu põletamisest. Seda korralikku puitu võiksime ikka palkmaja, mööbli või pelletina nii ise kasutada kui ka eksportida. Nii oleks palju energiatõhusam ja majanduslikult kasulikum.

SÜSTEEMNE LÄHENEMINE

Kui vähendame energiatarbevajadust ja vedelkütuste sisseostu, on meil võimalik muuta oma väliskaubanduse senine negatiivne bilanss positiivseks. Kui impordime vähe ja leiame viise nutikate lahenduste ekspordiks, siis saame tagada nii majanduse kui ka sissetulekute kasvu. Me ei tohi muutuda kindlasti Venemaa-laadseks toormeeksportijaks, hakates müüma fosforiiti vm, vaid peame minema kaasa energeetikas, transpordikorralduses ja tootmises toimuva paradigmamuutusega.

Meie maapõuevarude kättesaamine on keskkonnale koormav ja lisaks saab iga maavara kord otsa. Vähenevas mahus võiks meil kaevandada vaid ehituseks vajalikku (liiv, paas, savi jms) ning põlevkivi. Ilmselt vajame Ida-Virumaa kaevandusi siiski veel mõnda aega, sest kui need kohe sulgeda, sõltuksime naaberriikidest. Vanu kaevandusalasid saame juba praegu edukalt tuule- ja päikeseparkide rajamiseks taaskasutada. Tuulikuid on võimalik paigaldada ka soistele aladele, territoriaalmerre ja mujale, kus inimene aktiivselt ei tegutse. Päikesepaneele saame panna hoonete katustele (muide, Eesti oma firma SolarStone jõudis päikesepaneelidest katusekividega turule enne kui Tesla), bussipeatuste ja autoparklate kohale jne. Taastuvenergeetika miinus on olnud tootmisühtluse puudus, kuid nt Harju Elekter on toomas turule vajalikke salvestusseadmeid, mis on analoogsed Tesla tööstuslike energiasalvestuslahendustega ja sobivad suurtootjatele. Peaksime kirjutama ka piisavalt nutika tarkvara, mis suudaks meie energiatarbevajaduse ja tootmise optimaalsel kujul kokku viia.

ENERGIASÕLTUMATUS

Energiasõltumatuse saavutamiseks on mitu võimalust.
1) **Tarbimise vähendamine** – seda aitab saavutada hoonete (nn nullenergiahooned), tööstuse ja masinate (sh kodumasinad ja valgustid) senisest suurem energiatõhusus, elektriautode kasutuselevõtt ja tarbimisharjumuste teadlik ümberkujundamine.
2) **Tehnoloogia muutmine** – kui keskendume taastuvenergeetikale, vajame teistsugust tehnoloogiat nii selle tootmiseks kui ka kasutamiseks ja talletamiseks.
3) **Inimeste harjumuste ümberkujundamine** – näiteks ühistranspordi ja jalgrattaga liikumine hoiab rohkem energiat kokku kui eraauto kasutamine; elektriauto eelistamine võimaldab kasutada kodumaist energiat, vedelkütuse toel liikuv automootor eeldab meilt aga kütuseimpordi jätkamist; Eestis toodetud toidu tarbimine pakub meile võimalust kriisi korral toime tulla jne.
4) **Maapiirkondades elu säilitamine** – erinevalt linnadesse koondunud inimestest suudab maal elav kodanik end suures ulatuses ise energiaga varustada, kasvatades toitu ja küttepuid (mis on samuti taastuvenergia).

Energiasõltumatust ongi kõige lihtsam saavutada mainitud võimaluste süsteemse kombineerimisega.

TEHNOLOOGIA MUUTUMINE SOOSIB MEID

Suur paradigmamuutus on toimumas eratranspordis. Klassikalised autotootjad on Tesla innovatsioonist palju pikema sammu võrra maas, kui nad ise aduvad, sest Tesla on korraga nii salvestustehnoloogia ja taastuvenergialahenduste pakkuja kui ka autotootja. Elektriauto + kodune akupank ei eelda enam teistelt energia ostmist.

Taristu elektriautodele üleminekuks on meil juba algkujul olemas. Soosida tuleks pika läbisõiduga (min 500 km laadimiskorra kohta *à la* Tesla Model S ja uus Opel Ampera) elektriautode kasutamist, mis kaotaks päevase laadimisvajaduse, v.a pikkade maanteesõitude puhul. Selleks võiksime anda suure läbisõiduga elektriautodele nende ostmisel käibemaksuvabastuse, nagu teeb Norra. Isegi kui riik ei soovi autoostu toetada, võiksime püüda teha kodanikualgatuse korras hulgioste, et neid soodsamalt maale tuua. Lisaks on saanud viimaste aastatega turuküpseks ka elektribussid ja -veokid, mida liigutab elektrimootor isegi siis, kui need tarbivad kütteks vesinikku (mis sobib suurveokitele paremini kui eraautodele). Ehitusturul oleks kindlasti ruumi päikesepaneelidega kaetud katusealuste ja garaažide rajamiseks, et kodus oleks odav autot laadida.

Muutunud on ka arusaam ehitiste kasutamisest. Rajatakse pigem energiatõhusaid kui varem kombeks olnud odavaid hooneid, mis raiskavad energiat. Eestlased on siinkohal väga eesrindlikud, luues passiiv- ja nutikaid maju ning viimaste jaoks ka tarkvara. Nutikas maja võiks elektrit saada Tesla kodumajapidamises kasutatavatest akupankadest või ülalmainitud Harju Elektri salvestusseadmetest.

Peame ühtlasi leidma viise, kuidas taaskasutada lammutatud hooneid ja rajatisi, mitte käsitlema neid jäätmetena.

Aseriaru tuulepark Aseri vallas. Foto: Aleksander Kaasik (CC BY-SA 4.0)

Julgeoleku seisukohast on parim hajus energiatootmine, kuna nii ei saa kõiki energiaallikaid ühe rünnakuga halvata. Nii ei saa ühtlasi kogu riiki elamiskõlbmatuks muuta, nagu võib tuumajaama olemasolu korral juhtuda – tuumajaama evakuatsioonitsoon võib olla kuni 250 km, st suurõnnetuse korral ei oleks Eestis võimalik elada. See üksi on piisav argument tuumajaama vastu Eestis.

MIDA EKSPORTIDA?

Uue põlvkonna – Eleon-tüüpi – tuulikute (või suisa nendega rajatud tuuleparkide), Skeleton Technologiesi ja Harju Elektri energiasalvestite, TTÜs väljatöötatavate uute päikesepaneelide ja SolarStone'i katusekivide, IT-lahenduste ning ökotoiduainete eksport elavdaks meie majandust ning looks koos päikese- ja tuuleenergia ning biogaasi kohapeal tootmisega meile sissetuleku, mis võimaldaks osta neid tarbekaupu, mida me ise ei tooda. Mitte et me ei suudaks Eestis ise telereid või mobiiltelefone valmistada, aga mingist punktist on mõistlikum kaupu vahetada. Eksportida saaksime veel ka pelleteid, palkmaju jt ökoehitusmaterjale, tarkade majade juhtimissüsteeme jms, mille osakaal maailma ehitusturul kasvab. Loomulikult sobivad ekspordiks ka kõiksugused teadmised ja IT-lahendused.

Taani suudab kasutada taastuvenergiat 50% ulatuses kogu oma elektritoodangust. Nende eesmärk on aga saavutada taastuvenergeetika osakaaluks 100%, seega saame seda teha ka meie. Tehnoloogia on selleks olemas.

Energiasõltumatud saame me Eestis olla ka endale toidu tagamises. Meie toiduainete – ehk inimese energiatoorme – eksport saab ületada importi. Selline olukord oli meil nõukogude ajal ja vaba põllumaad on meil piisavalt. Kui toodame baastoiduained ise, siis isegi sõja vms kriisi korral jääme ilma vaid banaanist ja mandariinist, aga saame omaette hakkama. Toidutootmise jääkidest põhust jms taimepealsetest saab omakorda toota ehitusmaterjale või biogaasi. Kui korraldaksime asju hästi, ei tekiks meil prügimäe jaoks üldse jäätmeid. Nagu Ajujaht on näidanud, saaks ehitusmaterjalide tootmiseks kasutada ära isegi maha langenud männiokkaid!

KUIDAS PIHTA HAKATA?

Energiasõltumatuse tagamine on ennekõike kinnisenise paradigma muutmises. Energiasõltumatuseni jõudmiseks tuleb kirjeldada teed selleni kui visiooni, seejärel mõtestada lahti selle saavutamise alaeesmärgid, seada paika konkreetne plaan ja tegevuskava ning erinevad majandussektorid, kodanikud ja riik selle nimel ühiselt tööle rakendada. See nõuab koostööpõhist evolutsiooni meie ühiskonnakorralduses. Nii saaksime olla nutikas väikeriik, kus kodanik hindab oma vabadust! Kas või määral, et suudab leppida kaaskodanikega kokku muutused, mida ta soovib näha, kasutamata selleks riigi abi.

Ettevõtlikkus, uuendusmeelsus ja leidlikkus võivad viia meid tõeliselt sõltumatu Eesti ülesehitamiseni. Siis pole meid võimalik survestada ei kütuse-, toiduega ka energiakraanide kinnikeeramisega.

Kaur Lass on ettevõtja ja planeerija. Ta on OÜ Head planeeringuekspert, kes aitas koostada kehtivat üleriigilist planeeringut „Eesti 2030+" ning on osalenud kokku enam kui 400 planeeringu koostamisel üle Eesti. Kaur Lass korraldab OÜ Conscious Initiative kaudu ka teadliku ettevõtluse konverentse ja on käivitamas koos psühhiaatrist abikaasa Helenaga uut globaalset videopõhist ja innovaatilist ingliskeelset e-koolituste portaali *wellnessorbit.com*.

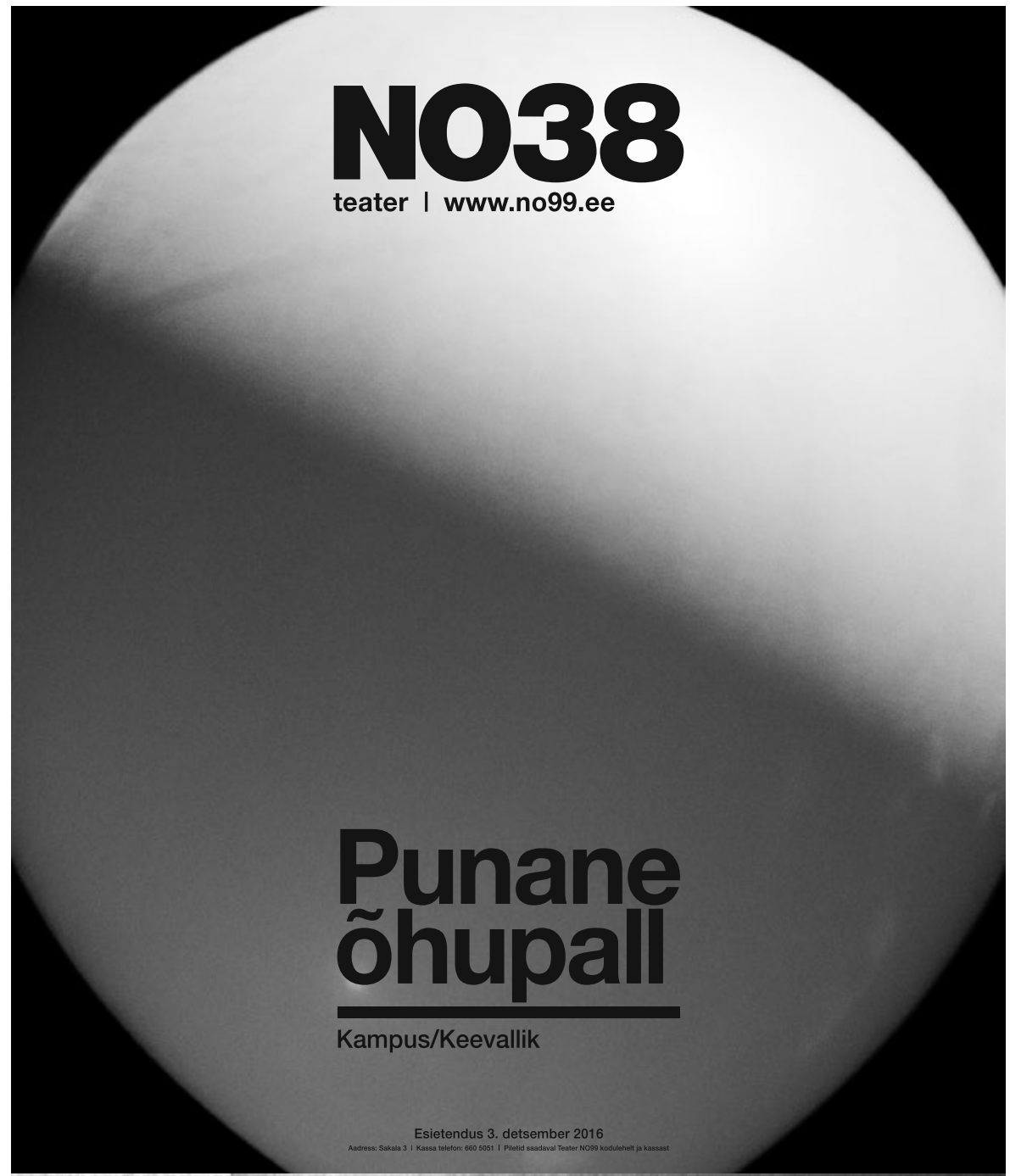

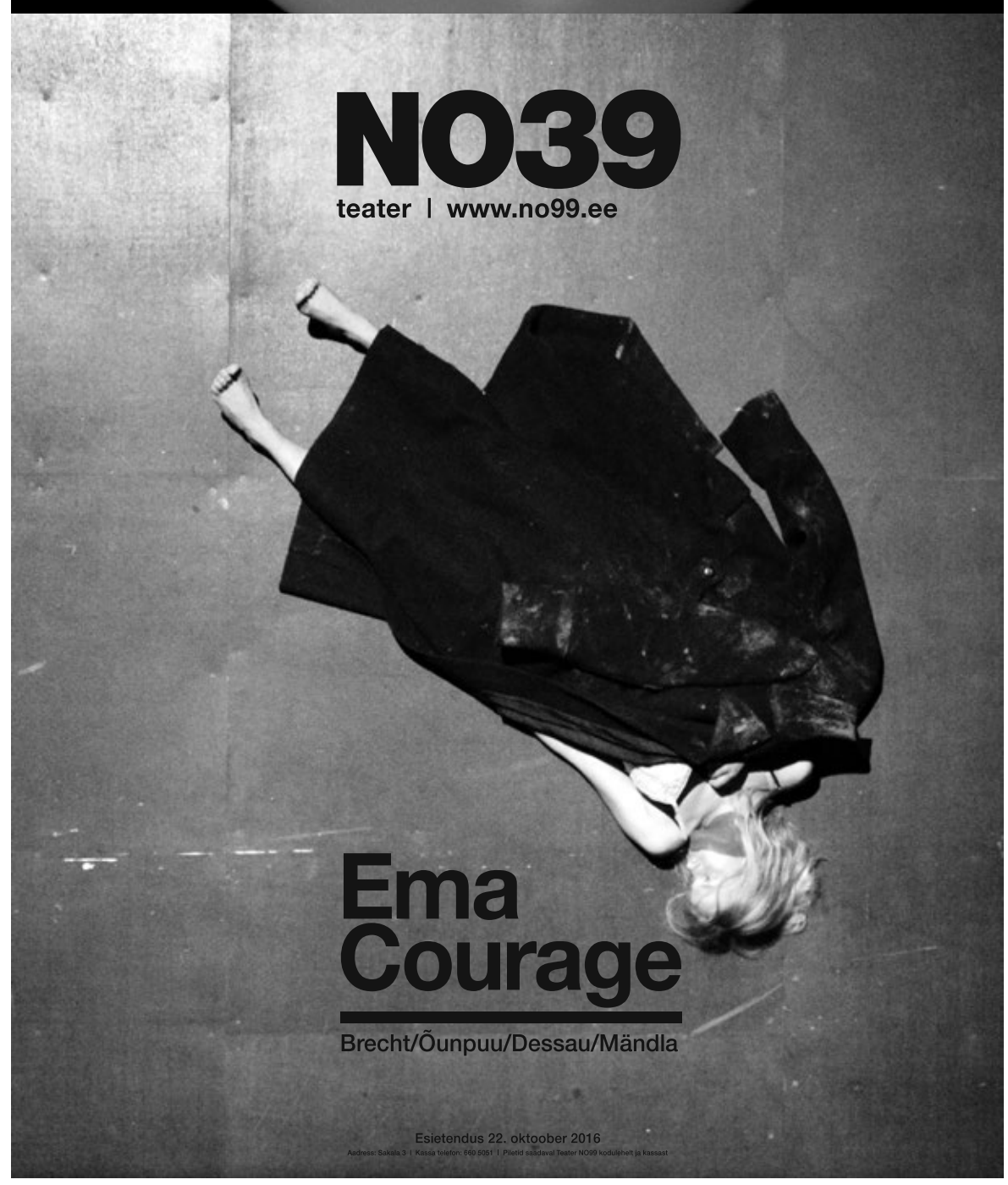

KUI JOOGIVEEST SAAB HARULDUS

Kliimamuutused toovad mitmes maailma paigas kaasa joogiks kõlbuliku veevaru vähenemise. Eestimaalasi veekitsikus niipea veel ei kimbuta, pigem hakkab siinne kant meelitama neid, kes on oma kodukandis janusse jäänud.

Piiratud ligipääsu tõttu puhtale veele kannatab kolmandates riikides paljude laste ja noorukite – iseäranis tüdrukute – haridus, kuna nad on igapäevaselt hõivatud vee otsimise ja kogumisega. Foto: Pierre Holtz, UNICEF (CC BY 2.0)

Marko Vainu

Puhas joogivesi on loodusvara, mille olemasolu tundub ilmselt enamikule eestlastest nii iseenesestmõistetav, et selle peale sageli ei mõeldagi. Mujal maailmas on vee puudus, selle reostatus või oht reostuda muutumas järjest tõsisemaks probleemiks. ÜRO hinnangul elab praegu absoluutses veepuuduses (vähem kui 500 m^3 aastas inimese kohta) 0,7 miljardit inimest, kuid aastaks 2025 kasvab nende hulk 1,8 miljardile. Veestressi (vähem kui 1700 m^3 aastas inimese kohta) all kannatab selleks ajaks lausa kaks kolmandikku Maa elanikkonnast. Eelkõige on mõjutatud Aafrika, Lähis-Ida, Kesk-Aasia, Kesk-Ameerika ja ka Kagu-Euroopa riigid.[1]

Vee ega ka magevee koguhulk selle aja jooksul meie planeedil sedavõrd suurel määral kokku ei kuiva. Eelkõige on süveneva veekriisi põhjuseks jätkuv rahvaarvu kasv arengumaades. Suureneva nõudluse tõttu jääks puhast joogivett inimese kohta järjest vähemaks ka juhul, kui vee kättesaadavus ei muutuks. Olukorra teeb aga veel keerulisemaks muutlik kliima. Väga üldistatuna on niigi kuivad alad jäänud järjest kuivemaks ja märjad alad on veelgi märjemad ning sellise trendi jätkumist ennustatakse ka tulevikuks. Paraku on just suure rahvastiku juurdekasvuga piirkonnad ka need, kus kuivem kliima vee kättesaadavust kõige rohkem mõjutab.

Puhta magevee puudus või hirm selle puuduse tekkimise ees on sünnitamas maailmas juba praegu järjest enam suuremaid ja väiksemaid konflikte. Näiteks peetakse Süüria kodusõja üheks põhjuseks riigi ajaloo rängimat põuda, mis jättis rohkem kui miljon inimest nende tavapärasest toidubaasist ilma ning sundis neid linnadesse rändama. Lisandunud inimmassid lõid aluse rahulolematuse kasvuks ja ülestõusu alustamiseks.[2] Hirm joogiveevarude reostumise ees tõi USAs Põhja-Dakota osariigis Standing Rocki reservaadis kaasa üleriigiliseks kasvanud protestiaktsioonid. Kõik algas sellest, et kohalikud siuu indiaanlased olid vastu naftat transportiva torujuhtme rajamisele Missouri jõe alt, kuna selle võimalikud lekked muudaksid nende joogivee kõlbmatuks.[3]

Eestis sellise suurusjärgu probleemid ei kummita. Tänu meie sobilikule kliimale, madalale rahvastikutihedusele ja suhteliselt rangetele keskkonnanormidele võime olla õnnelikud, et joogiveepuudust Eestis tervikuna praegu ei ole. Suuremas osas meie riigist saadakse olmevesi põhjaveest, pinnavesi on peamine veeallikas Tallinnas (Ülemiste järv) ja Narvas (Narva veehoidla). Mõningaid regionaalseid muresid küll on. Näiteks Ida-Virumaal pidid Kohtla-Järve Oru linnaosa elanikud käima veel hiljuti oma joogiveekanistreid tänava peal tsisternist täitmas, sest nende kohaliku puurkaevu veest avastati benseeni.[4] Ida-Virumaalt saab tuua ka näite, kus inimestele küll jätkub vett, aga see veekasutus kahjustab looduskeskkonda. Nimelt on põlevkivi kaevandamine toonud piirkonnas kaasa põhjaveetaseme olulise languse ja kuna kaevandustest pumbatavat vett keegi juua ei taha, tuleb suurele osale idavirulastest ammutada joogivett ainsast piirkonda alles jäänud puhta vee reservuaarist – Vasavere põhjaveekogumist. See aga on põhjustanud põhjaveekogumi veest toituvate looduslikult ja rekreatiivselt väärtuslike Kurtna järvede veetaseme languse.[5]

PAREM REOSTUNUD VESI KUI PÕUD

Millised on aga meie joogivee tulevikuperspektiivid ja kas ka meie võime seista kunagi silmitsi puhta joogivee üleriigilise defitsiidiga?

Joogivee kasutatavus sõltub kahest näitajast – kogusest ja kvaliteedist – ning nende omavahelistest kombinatsioonidest. Kõik on korras, kui joogivett on piisavalt ja see on hea kvaliteediga. Probleemid tekivad juhul, kui a) vett on küll piisavalt, aga see sisaldab tervist kahjustavaid aineid, mistõttu seda ei saa tarbida; b) vett on nii vähe, et seda ei jätku kõigile piisavas koguses, kuigi selle kvaliteet on hea; ning kõige hullem kombinatsioon on muidugi selline, kus c) vett on vähe ja see on veel ka reostunud. Võib üldistada, et magevee puudus on halvem kui selle kehv kvaliteet. Reostunud vett on vähemalt põhimõtteliselt võimalik puhastada, kuigi konkreetsetest saasteainetest olenevalt võib see olla üsna kallis. Kui magevett aga lihtsalt ei ole, siis seda juurde tekitada on veel keerulisem või suisa võimatu. Näiteks merevee või soolase põhjavee magestamine on reostunud magevee puhastamisest vähemalt seni veel märkimisväärselt kallim.[6]

ÜRO hinnangul elab praegu absoluutses veepuuduses 0,7 miljardit inimest, kuid aastaks 2025 kasvab nende hulk 1,8 miljardile.

Joogivee kogusega tunduvad Eestis olevat lood ka tulevikus päris head. Prognoositavate kliimamuutuste mõjul peaks meil olema magevett tulevikus praegusest tunduvalt rohkem. Aastaks 2050 võib aurumisest ülejäävat sademevett (seda, millest kujuneb põhjavesi ning jõgedes ja järvedes olev pinnavesi) olla aastas isegi kuni 50% praegusest rohkem.[7] Euroopas saab olema rohkem magevett ka teistes Balti riikides, Skandinaavias ja Briti saartel. Õhutemperatuur neis piirkondades oletatavasti küll tõuseb nagu ka mujal Euroopas, aga kuna suureneb ka suvine ja talvine sademete hulk, siis kokkuvõttes jääb vett rohkem „al-

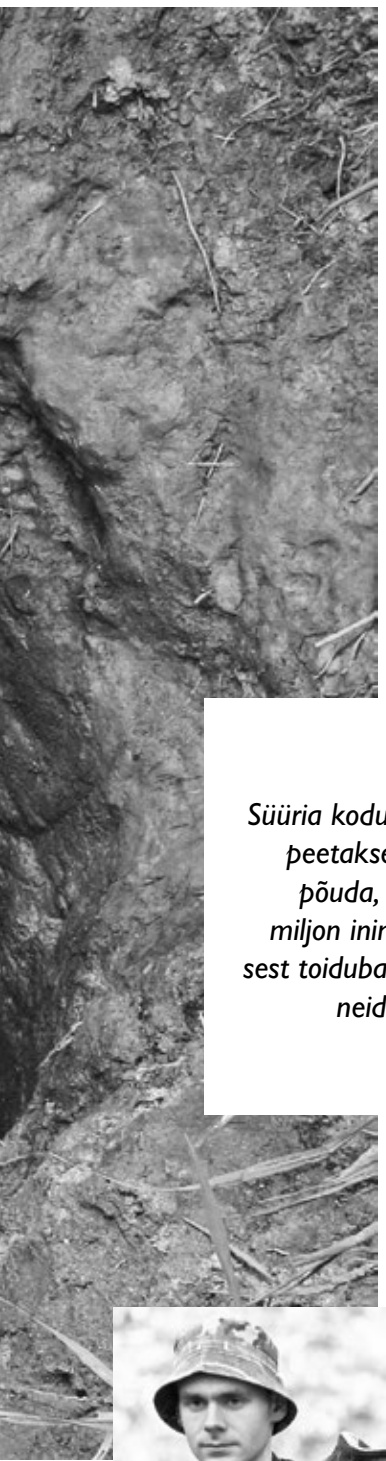

Süüria kodusõja üheks põhjuseks peetakse riigi ajaloo rängimat põuda, mis jättis rohkem kui miljon inimest nende tavapärasest toidubaasist ilma ning sundis neid linnadesse rändama.

les". Vett jääb vähemaks Vahemere ja Musta mere ümbruse riikides, aga ka näiteks Prantsusmaal. Kuna Eestit ootab ilmselt ees eelkõige just talvise õhutemperatuuri tõus, siis lund hakkab kogunema vähem ning ka püsivat jääkatet veekogudele ei teki. See aga tähendab, et nii põhja- kui ka pinnavee talvised madalveeperioodid kaovad. Madalamate veetasemetega periood võib lumesulavee puudumise tõttu nihkuda aga hoopis kevadesse. Tagajärjeks võib olla praegusest suurem kevadine põuarisk, mille tõttu võivad madalamad salvkaevud neil perioodidel ka kuivaks jääda. Nii et kui üldiselt on Eestis tulevikus magevett enamiku ajast pigem isegi liiga palju, siis kohati võidakse maapiirkondades hakata kogema ka ajutist veepuudust.

Kuidas on aga vee kvaliteediga? Kliimamuutustega seoses hoiatatakse selle eest, et paduvihmade ja tormide sagenemisel võib tulevikus pinnaveekogudest ja madalatest salvkaevudest ammutatavasse joogivette sattuda senisest rohkem kahjulikke mikroobe. Samuti võivad õhutemperatuuri tõusust tingituna hakata vohama intensiivsemalt sinivetikad ning pinnavee tarbimisel võivad vetikatoksiinid sattuda ka joogivette.[8] Pideva joogivee kvaliteedi seirega on sellised juhtumid küll hõlpsasti tuvastatavad ja ilmnemisel ka lahendatavad.

Lisaks elusorganismidele võivad muuta vee joogikõlbmatuks ka tööstustest või olmekanalisatsioonist pärinevad saasteained. Kui loota, et tulevikus ei tehta Eestis kannapööret keskkonnanõuete nõrgendamise ja järelevalve vähendamise suunas, siis ei ole põhjust selle ohuallika mõju suurenemist karta. Praegu on punktallikatest (*kindla asukohaga seotud reostusallikas, nt tehase heitveeväljalase, sõnnikuhoidla, kemikaalide ladu vms* – toim.) veekogudesse jõudev reostuskoormus aasta-aastalt kindlalt vähenemas[9] ning viimaste aastate suured investeeringud reovee puhastamisse peaksid vähemalt nähtavas tulevikus olukorda veelgi parandama. Nõukogude ajast pärit jääkreostusallikaid, näiteks vanu asfaltbetoontehaseid, on viimasel ajal hoogsasti likvideeritud ja vähemalt lähimas perspektiivis likvideeritakse ka edaspidi.[10] Järelikult võib loota, et ka aastakümnetetaguse reostuse mõju joogiveele väheneb ajapikku.

Veidi vähem roosiline on lugu põllumajandusest pärinevate vee joogikõlbulikkust mõjutavate ainetega. Kuigi Pandivere kõrgustik ja Adavere ümbrus nimetati juba selle sajandi alguses nitraaditundlikuks alaks, kus põllumajandusega tegelejad peavad täitma rangeid väetiste kasutamise ja kariloomade pidamise nõudeid[11], on seal täheldatud viimasel ajal ikkagi nitraadisisalduse suurenemist põhjavees[9]. Kuna lähitulevikuks on nähtud ette nii rahalisi (toetused uute puurkaevude rajamiseks ja sõnnikuhoidlate nõuetele vastavusse viimiseks) kui ka õiguslikke (väetiste laotamise perioodi lühendamine) meetmeid probleemi leevendamiseks[12], võib ka selles aspektis olla mõõdukalt optimistlik, et väetiselisandiga vee tarbimine meil normiks ei saa.

Üks praegu veel vähe uuritud, aga tulevikus ilmselt järjest olulisemaks kujunev joogivee kvaliteedi aspekt on ravimijääkide sisaldus. Need võivad joogivette sattuda läbi üldise veeringe, kui kodumajapidamiste reovett neist puhtaks ei tehta. Maailma Terviseorganisatsioon on Lääne-Euroopas ja USAs korraldatud uuringutele tuginedes nentinud, et praegu on ravimijääkide oht maailma elanikkonna tervisele küll marginaalne.[13] Nende võimalikku pika aja jooksul avalduvat mõju pole aga piisavalt uuritud, mistõttu ei saa tulevikus selle probleemi suureks muutumist välistada. Eesti elanikkonna vananemise ja nn heaoluühiskonna pingete süvenemise tõttu võib oletada, et ravimite tarbimine kasvab ka meil, ning millalgi võibki sellest saada Eesti peamine joogiveekvaliteedi murelaps.

KLIIMAPÕGENIKUD VEE JAHIL

Seega tundub, et kui me suudame ise olla piisavalt arukad, et oma puhta vee ressursse kestlikult majandada, siis võiksime ka keskkonnatingimuste eeldataval muutumisel oma joogivee tuleviku suhtes mõõdukalt rahulikud olla. Samas tekitab olukord, kus ühtedel on palju ja teistel ei ole üldse, soovi varasid õiglasemalt ümber jagada. Seetõttu suureneb kindlasti immigratsioonisurve aladelt, kus veepuudus kummitab aina tõsisemalt, ehk Lähis-Idast, Aafrikast ja ka Vahemere piirkonnast. Õnneks ei saa Eestist ainsat paika maailmas, kus puhast joogivett jätkub. Tulevikukliima prognoosid näitavad, et sarnases õnnistatud olukorras on peale meie ka teised riigid Põhja-Euroopas ning ka Kanada ja Venemaa põhjapoolsed alad. Võime loota, et mingi perioodi suudame kliimapõgenike lemmiksihtkoha staatusest tänu oma teiste veerohkete riikidega võrreldes madalamale elatustasemele küll hoiduda. Lõpmatult meie vaesus meid ilmselt küll ei päästa, sest kui rahvamassid hakkavad Lähis-Idast, Lõuna-Euroopast ja Aafrikast veepuudusest ajendatuna Põhja-Euroopa suunas liikuma, jõuavad nad pärast Skandinaavia ülerahvastamist lõpuks ka meile, kuna lisaks veeressursi ümberjagamisele põhjustab rahvastiku oluline lisandumine Skandinaavias ilmselt ka jõukuse ühtlasema ja senisest madalama jaotumise, mistõttu Eesti ei tundugi enam nii ebameeldiva elupaigana. Ja lõpuks, kui küsimus on ellujäämises, mis sõltub ligipääsust joogiveele, siis sotsiaalhoolekandesüsteemi tugevusi või nõrkusi elupaiga valikul enam ei vaagita. Nii et puhas joogivesi on meile tulevikus nii õnn kui ka õnnetus. Kui see tumeda varjundi võtnud tulevikuennustus ikkagi positiivses toonis lõpetada, siis vähemalt ei pea meie olema need, kes on sunnitud joogiveepuuduse tõttu oma kodumaalt ära kolima.

Marko Vainu on Tallinna Ülikooli ökoloogia keskuse nooremteadur ja doktorant, kes uurib oma doktoritöös, millistest teguritest sõltub see, kui palju vett mingis järves on. Eelkõige on tähelepanu suunatud sellele, kuidas põhjavesi järvedesse sisse ja järvedest välja liigub. Maailma ja eriti Eesti keskkonnaseisundi ning selle muutuste vastu on ta huvi tundnud juba väiksest peale.

[1] *International Decade for Action 'WATER FOR LIFE' 2005-2015. – ÜRO.*
[2] *Miller, Brandon 2015. Is the Syrian conflict linked to climate change? – CNN, 23.11.*
[3] *Worland, Justin 2016. What to Know About the Dakota Access Pipeline Protests. – TIME, 28.10.*
[4] *Kriis, Külli 2016. Oru linnaosa kraanidest tuleb taas puhast vett. – Põhjarannik, 31.10.*
[5] *Kriis, Külli 2015. Kurtna järvede veetaseme alanemine võib ohustada joogivett. – Põhjarannik, 07.05.*
[6] *Cho, Renee 2011. From Wastewater to Drinking Water. – State of the Planet, 04.04.*
[7] *BIO Intelligence Service (2012), Literature review on the potential Climate change effects on drinking water resources across the EU and the identification of priorities among different types of drinking water supplies, Final report - ADWICE project prepared for. European Commission DG Environment under contract number 070326/SER/2011/610284/D1, lk 101.*
[8] *Kliimamuutuste mõjude hindamine ja kohanemismeetmete väljatöötamine planeeringute, maakasutuse, inimtervise ja päästevõimekuse teemas (KATI). Lõpparuanne, 2015.*
[9] *2. Loodusvarad ja nende kasutamine. – Keskkonnaagentuur, 2013.*
[10] *Tegevused ja meetmed. – Keskkonnaministeerium.*
[11] *Pandivere ja Adavere-Põltsamaa nitraaditundliku ala kaitse-eeskiri, 29.04.2014.*
[12] *Pandivere ja Adavere-Põltsamaa nitraaditundliku ala tegevuskava 2016–2020, 2016.*
[13] *Pharmaceuticals in drinking-water. – Maailma Terviseorganisatsioon, 2012.*

Neeme Külm "Betooni valatud lehm"

TÄNA MIKROEELARVED, HOMME HOLLYWOOD?

Eesti filmimaastikku painav krooniline raha- ja kogemustenappus võib lähiaastatel unustusehõlma vajuda. Koplisse kerkiv filmilinnak on oma potentsiaalilt suuteline mõjutama märkimisväärselt isegi Eesti majanduse arengukõverat.

Andrei Liimets

Viimastel aastatel on eesti filmisõpru rõõmustanud üks kõlav uudis teise järel: Gruusiaga kahasse toodetud „Mandariinide" jõudmine võõrkeelse filmi Kuldgloobuse ja Oscari viie nominendi sekka, esimesena mainitud saavutuse kordamine Soomega koostöös valminud „Vehkleja" puhul, Pimedate Ööde Filmifestivali arvamine absoluutsesse raskekaalu ehk A-klassi selliste globaalse kõlapinnaga festivalide nagu Cannes, Berliin ja Veneetsia kõrvale.

„Oleks ehk palju öelda, et me paistame väga hästi välja, aga meid on siiski tähele pandud," hindab Eesti kohta filmivaldkonna maailmakaardil produtsent Ivo Felt, kes seisab nii „Mandariinide" kui ka „Vehkleja" edu taga ja aitab nüüd arendada Koplisse planeeritavat filmilinnakut. Kui eesti filmimaastikku laiemalt läbi valgustada, näib pilt kontrastne – ühelt poolt vähevõitu raha ja eesti filmi endiselt painav aegluse ja raskemeelsuse maine, teisalt kasvav rahvusvaheline tunnustus ja suured tulevikuplaanid tööstuse poolel.

VAHENDITE NAPPUS MUUDAB LEIDLIKUKS?

2016. aasta oli eesti filmile erakordselt edukas nii filmide arvu, vaatajanumbrite kui ka kunstilise-tehnilise kvaliteedi vallas. Tõsi, kodumaise filmi üle 300 000 vaatajast enam kui kaks kolmandikku kogus taani jämekomöödiast kohandatud „Klassikokkutulek", kuid ka seda võib pidada osaks mitmekesisusest, millest eesti film hädasti puudust on tundnud. Viimase 12 kuu sees on ette näidata nii tehniliselt maailmatasemel psühholoogiline põnevik (Vallo Toomla „Teesklejad"), Eesti lähiajalugu portreteeriv draama (Triin Ruumeti „Päevad, mis ajasid segadusse"), efektne ja tempokas noortefilm (Anu Auna „Polaarpoiss") kui ka ookeani taga üles filmitud raju komöödia (Rain Rannu „Ameerika suvi"). Kõik neli on muide debüüdid, loetelu pole aga jõudnud veel ei jätkuvalt maailmas edukate eesti nuku- ja animafilmide ega sel korral võõrkeelse filmi Oscarile esitatud ja välisfestivalidel suurepäraselt vastu võetud Kadri Kõusaare „Emani".

Netflix kulutab 2017. aastal kuus miljardit oma sisu tootmisele, miks ei võiks näiteks „Kaardimaja" („House of Cards") Eestis valmida?

Põhjuseid kodumaise kino arengu taga on mitmeid. Vilju kannab Balti Filmi- ja Meediakooli järjepidev töö, peale on sirgunud ja muu hulgas rahvusvahelist kogemust omandanud hulk andekaid noori lavastajaid-produtsente-operaatoreid, keda kammitsevad üha vähem eelmise põlvkonna raamid. Hõisata on siiski ennatlik, kuna materiaalne kitsikus on tegijatele jätkuvalt igapäevaseks kaaslaseks. „Kuna mängufilmide kogueelarve on väike, seisavad raha jagajad väga raske valiku ees: kas finantseerida aastas normaalse eelarvega ainult 3–4 filmi või anda võimalus rohkematele projektidele, aga palju väiksema eelarvega," kirjeldab olukorda nii siin- kui ka sealpool piiri menukaks osutunud „Polaarpoisi" lavastaja Anu Aun. „Kui me tahame, et Eestist tuleks maailmatasemel filmitegijaid, tuleb neile anda võimalus pidevalt ennast töös hoida ja areneda. Seda ei juhtu, kui režissöör saab teha viie aasta jooksul ühe filmi. Kui aga eelarved aina kahanevad, et rohkem häid projekte igal aastal filmiks saaks, on tulemuseks alamakstud ja ületöötanud võttemeeskonnad. Seda on nad tõele au andes olnud juba mõnda aega."

Kõigi tublide saavutuste kiuste on filmide riiklik rahastus 2016. aastal üsna samal tasemel 2008. aastaga. Linalugude kerkinud arvu taga seisavad pigem maailma mõistes olematud eelarved kui suurenenud rahastus. „Väiksemad eelarved võivad õpetada leidlikkust. Samas jäävad paljud head ideed raha puudusel lihtsalt teostamata," tõdeb Aun.

Väikeses riigis kasumisse jõudmiseks on ainus lahendus teha film väga-väga odavalt. Ei maksa siiski arvata, justkui tegu oleks Eesti-spetsiifilise murega, et laiem publik vaatab pigem, kui labaselt üldistada, saunalava vahele kinni jäänud munanditega komöödiat kui kujundirahega provotseerivat autorifilmi. Ka taani Dogmameeste riigi toel valminud filmid pole pidanud end kommertslikel alustel tasa teenima, lohutab Felt, ja isegi imelaps „Mandariinid" oleks puhtalt erarahade pealt tehtuna praegu miinuses ja seda vaatamata linastumisele enam kui sajas riigis. „Ei saa seada meile kohustuseks rahastada oma filmid ära erarahast. Teenime siin ju ikkagi keelt ja kultuuri," usub Felt.

Kuidas suhestub selle missiooniga näiteks kassas edukas ja publiku sooja vastuvõtu saanud, kuid kriitikute aastakokkuvõtetes sisuliselt kalevi alla peidetud „Klassikokkutulek"? „Jaan Toomiku „Maastik mitme kuuga" on film, „Klassikokkutulek" on ka film. Ja sinna vahele mahub väga palju asju. Küsimus on tasakaalus," veab Felt mõttelise joone eesti kino hetkeseisust soome filmi tõusuni 1990ndate lõpus ja 2000ndate alguses, kui üle lahe hakati väntama filme, mida inimesed tahtsid näha. Sellest tekkis juurde nii raha kui ka filme – ühtäkki tehti väikeses riigis aastaga 37 linateost. „Sealt tekivad ka Kaurismäkid ja „Olli Mäkid" ehk kunstilise ambitsiooniga tööd, mis levivad üle maailma. Ja samas on olemas ka „Varesed" ja kõik need filmid, mida kodumaal rohkem vaatamas käiakse."

„Seda võib alati rääkida, et raha on vähe," tõdeb Felt ja möönab, et vähemalt sama suur väljakutse on hea materjali, lugude ja käsikirjade leidmine. „Häid stsenariste otsitakse igal pool. Loen palju rahvusvahelisi stsenaariumeid, aga väga tahaks, et alged oleksid Eestis. Eks väikeses riigis ongi pink lühike ja valik väike. Meeskonnaalades oleme ka kehvad," räägib ta ja müristab naerda, kui osutan tema Allfilmi kontori laua nurgal asuvale DVDde kuhjale filmiga „Meeskond", mis jutustab Eesti korvpallikoondise jõudmisest Euroopa meistrivõistluste finaalturniirile.

LA LA LAND KOPLI – NÜÜD VÕI MITTE KUNAGI

Meeskonnaala, millega seni eeskujulikult hakkama saadakse, on Eesti filmitootmisettevõtete ühe katuse alla toomine. Kui veel kümmekond aastat tagasi domineeris klikistumine ja vihane konkurents väheste vahendite nimel, siis nüüd on lepitud kokku ühistes suuremates eesmärkides, mille tulemusena koondusid 17 audiovisuaalse sektori ettevõtet klastriks. Eesti filmi optimismilaine harjal on aga Põhja-Tallinnasse valmimas päris oma suurstuudio, mis peaks rahvusvaheliste koostööprojektide ja teenusepakkumise kaudu sektorisse raha juurde pumpama ning pakkuma filmitegijatele uusi kogemusi. Seeläbi eesti filmi kahte suurimat kitsaskohta adresseeriv stuudio on ristitud meedias juba Eesti Hollywoodiks. Selline võrdlus on üheltpoolt ülimalt atraktiivne – kas poleks mitte uhke, kui Jason Bourne'i või Jyn Ersoga mahuks ühte lausesse „made in Estonia". Teisalt on see silt mõnevõrra eksitav – šansid, et järgmisi „Näljamänge" („The Hunger Games") toodetakse Eestis, on imepisikesed ja see pole ka tegijaile eraldi eesmärk. „Kindlasti ei ole me valmis sajamiljonilist kassahitti vastu võtma," hindab nime Film Wonderland OÜ all toimetava algatuse tegevjuht Liina Maria Lepik. „Aga miks mitte samm-sammult ka sinnapoole liikuda? Netflix kulutab 2017. aastal kuus miljardit oma sisu tootmisele, miks ei võiks näiteks „Kaardimaja" („House of Cards") Eestis valmida?"

Nimekate tootmiste Los Angelese lõputu päikese alt Koplisse toomine võib küll näida utoopiline, kuid just säärase kartmatu ambitsiooniga on planeeritud külalisi Eesti enam kui hüpliku ilma eest kaitsma kolm suurt stuudioruumi ja neid ümbritsev tugistruktuure koondav filmilinnak. Meediasse jõudis uudis ambitsioonikast algatusest koos Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuselt saadud miljonieurose toetusega.

Unistus professionaalsest stuudiost Eesti pinnal on iseenesest vähemalt 20 aastat vana – näiteks Allfilm otsis pidurit vajutama sundinud majanduslike kalkulatsioonide eel sobivat kohta juba 1995. aastal. Nüüdseks on pinnas algatuse teostamiseks küpseks saanud – tekkinud on teatav rahvusvaheline tuntus, suur töö on tehtud ära filmifestivalidel siin- ja sealpool piiri, üha enam teatakse nii eesti filme, filmitegijaid kui ka päritolumaad ennast. Stuudio rajamiseks käis sõbralik võidujooks õigupoolest lausa kahe paiga, Tallinna ja Tartu vahel. Nimelt räägiti juba ammu enne Eesti Rahva Muuseumi valmimist võimalikust filmipaviljonist Raadi linnaosa veerel. Film Wonderlandi edusammude valguses on ülikoolilinna algatusele praeguseks punkt pandud. Tallinna filmiettevõtted suutsid seljad tõhusamalt kokku panna ja filmispetsiifilist arenguraha kaasata, kahele stuudiole jääb aga Eesti väikeseks. Üheskoos mõeldakse siiski Tartusse järeltootmise ja eriefektidega tegelevate ettevõtete koondamisele. Skepsist sedavõrd suure ja kuluka algatuse juures on olnud rohkelt, tõdeb Lepik. „See mõte on korduvalt maha maetud, nii kaugele, kui me praegu oleme, pole veel keegi jõudnud. Isegi välismaal on tähelepanu pälvinud, et riik paneb filmisektorile õla alla. Varem pole sellist ühtehoidmist olnud."

Vajadust stuudio järele on kerge aimata – üleilmastunud tootmise kontekstis on filmiteenuste ekspordipotentsiaal suur. Eesti erinevaid tõmbetegureid loetlevad asjaosalised samal ajal ühe hingetõmbega: hõlbus liikumine linnatingimuste ja metsade-rabade vahel, usaldusväärne töökultuur, asjaajamist kordades kergendav e-riik, konkurentsivõimeline hinnatase, lisaks kauaoodatud *cash rebate* ehk filmivaldkonda tehtud investeeringutelt makstav maksutagastus.

„See on tegelikult tavaline teenuse eksport," kirjeldab Felt võõrfilmide tootmise Eestisse toomist. Ta meenutab mõned aastad tagasi „Kuradisaare kuninga" („Kongen av Bastøy") filmimist Kalvis: „Meie loominguline osa oli null. Puhas teenus. Läksime Virumaale, elasime paar kuud hotellis, söögid-joogid, transport, ehitus- ja muud materjalid filmi tarbeks pealekauba. See raha jääb ju siia, see on majandust ergutav tegevus." Üksikutele juba eesootavatele headele näidetele lisa toomise takistuseks ongi olnud seni oma stuudio puudumine.

Vajadus selle järele pole üksnes välismaiste investorite meelitamiseks, vaid ka eesti lavastajad tunnetavad praktilist otstarvet. Korraliku filmistuudio puudumise tõttu on eesti filmitegijad pidanud ehitama oma võttepaiku üles kõikvõimalikesse kohtadesse väikestest fotostuudiotest vanade laohooneteni. Ühel juhul ei mahu õieti tegutsema ja teisel on tulnud jupphaaval kohale vedada kõik toimetamiseks vajalik elektrist tualettideni välja. Sellised lahendused on aeganõudvad, kulukad ja ebamugavad.

Riske on suure algatuse juures muidugi üksjagu. Maja püstisaamine on alles algus, vaja läheb spetsiifilist oskusteavet, inimesi, tehnilisi vahendeid. „Eelmisel aastal tuli koostööprojekti raames siia võttegrupp Lõuna-Koreast, kus on Hollywoodi järel kõige parem stuudiote süsteem. Eeldused olid, et paari tunniga saaks tellida kunstlund, tipptasemel droone või kaamerakraanasid," kirjeldab oma kogemusi PÖFFi filmitööstusele suunatud Industry-ürituste eestvedaja Sten-Kristian Saluveer. „Eks nad natuke muigasid, kui kohalikku tehnikat nägid, kuigi see oli kogu Skandinaavia pealt kokku otsitud." Saluveeri hinnangul peab stuudio oskama adekvaatselt hinnata, kuidas luua toimimiseks vajalik ökosüsteem: meeskond, majutusteenused, toitlustus, kostüümilaod. „Maja on ainult jäämäe tipp. Siia võib tuua väga hea grupi, aga kui infra vastu ei pea, hakkab kõik väga kiiresti kärisema."

Väljakutseid jagub rohkemgi. „Kui hakkad Eestit müüma, on sageli esimesed küsimused, et kas lennuühendused on ja kas lennujaamast läheb nelja- või kuuerealine tee. Eks mõeldakse eri mastaapides," kirjeldab Lepik võimalike klientide ootusi. „Tõsisem murekoht on ikkagi inimesed. Võttemeeskondi on vähe. Eesti Vabariigi 100. sünnipäeva raames tehakse mitut filmi ja juba on töökätega kitsas käes. See on sektorile mõtteharjutus, et kuidas edasi minna."

Suur küsimus on ka see, kes lõpuks stuudiot täitma hakkavad, kuid tugev huvi olevat juba praegu. „Oluline on mõelda just, et millised on need uued turud ja võimalused, mida see stuudio pakuks. Väga palju võiks ära teha Ameerika, Kanada, Aasia suunal. Meil

on Helsingi kaudu väga head ühendused Aasiaga, meil on läbi ülikoolide hea regioonitunnetus," loetleb Saluveer võimalusi. Samamoodi võiks tema sõnutsi vaadata tugevalt igasugu digitaalsisusse: veebisarjad, voogedastusplatvormid, nagu Netflix, virtuaalne reaalsus. Ka suurprojektid pole Baltimaades midagi utoopilist – Leedus filmiti näiteks 11-miljonilise eelarvega Briti telekanali BBC tarbeks telesari „Sõda ja rahu". Mitmed analoogsed võttepaigad lähipiirkonnas on sarjade jaoks mitmeks aastaks broneeritud. Eeskujude täituvus on vesi Film Wonderlandi veskile – nõudlust uute filmimispaikade tarbeks jagub.

Kui kõik läheb hästi ja puuduolevad investeeringud leitakse, peaks stuudio valmima plaanide järgi 2018. aasta lõpuks ja seejärel kohe ka tööd alustama. Tasuvusajaks on arvestatud 9–10 aastat ja seda pigem konservatiivse kalkulatsiooniga, 50-protsendilise või isegi pisut väiksema täituvusega (sarnase hinnaklassi ja taustsüsteemiga riikides on see seni vahemikus 55–85%). Asjaosalised loodavadki stuudiost kasu filmivaldkonnale kõige laiemas mõttes, aga ka Eesti majandusele laiemalt. „PÖFFi ümber on rahvusvaheline tähelepanu olemas ja see suunab uusi võimalusi Eestisse. Kui festivalil läheb hästi, aitab see edasi filmitegijaid ja vastupidi. Oluline on nüüd mõelda, milline eesti kino tulevikuvisioon on," õhutab Saluveer laiahaardeliselt ja mitu sammu ette mõtlema. „Tähtis roll saab olema tehnoloogial ja digitaalsisul. Peame uue reaalsusega kohanema ja kui me suudame ise seal eesotsas olla, kui ka *start-up*-kogukond tuleb kaasa, siis avanevad väga suured võimalused. Muu Euroopa on meist siin poolteist sammu tagapool. Kui tuua kõik need osad kokku – sisuloome, tehniline võimekus, festival –, võiks Eesti filmimaailmas väga tähelepanuväärse rolli saavutada."

Korraliku filmistuudio puudumise tõttu on eesti filmitegijad pidanud ehitama oma võttepaiku üles kõikvõimalikesse kohtadesse väikestest fotostuudiotest vanade laohooneteni.

EESTI KINOLIIDU MANIFEST

Kes me oleme? Miks me koos oleme? Mida saame koos muuta? Me ei saa istuda maha ja seda endilt mitte küsida.

Eesti Kinoliidul täitub 2017. aastal 55 tegutsemisaastat. Järjepidevalt on kantud endas kodumaise filmikunsti edendamise ja rahvusliku filmikultuuri säilitamise vaimu. Oleme jõudnud väärikasse ikka ning peame oma põhimõtteid siiani au sees. On loomulik, et poole sajandi jooksul muutuvad ühiskondlikud väärtused ja normid. Nii peame ka meie liiduna oma sihte korrastama; vastama ikka uuesti küsimusele, kes me oleme.

TASAKAALUSTAJA

Filmikunst on sild, mis ühendab kunstivaldkondi. Kinoliit on sild erinevate erialade vahel. Poliitika ja loovuse vahel. Tootjate ja loojate, harijate ja professionaalide vahel. Aitame vahendada, suhelda, kokku leppida, leida keskteed ja lahendust. Oleme olemas, et kuulata ja rääkida. Meie ülesanne on tuua erinevad huvigrupid ühe laua äärde, et üksteise hääli kuuldaks.

ATMOSFÄÄRI LOOJA

Oleme *genius loci*. Koos moodustame õhustiku, milles viibime, milles töötame ning milles loome. Oleme oma töös ausad ja avameelsed. Teame, et meie sõnad ja teod loovad õhu, milles töötame ja edasi liigume.

TUGI

Võtame sõna, kui selleks tekib vajadus. Kaitseme omasid, kui kellelegi tehakse liiga. Oleme olemas, kui keegi vajab abi. Seisame seljad koos, sest nii oleme tugevad. Oleme häälekandjad teistele ning küsime abi, kui vajame ise tuge. Oleme toetavad ja avatud partnerid. Oleme oma liikmete summa ning ainult ühiselt omame me tähendust.

SÜDAMETUNNISTUS

Oleme südametunnistus, mis ei lase majandusel domineerida kunsti üle, vaid leiab kesktee, et mõlemad saaksid õitseda. Me ei jäta märkamata, et kõige olulisem infrastruktuur on inimesed. Oleme hääl, mis peab kõlama filmivaldkonna helistikus. Hääl, mis peab julgustama julgust ning tunnustama autoreid, kes loovad ainulaadset ja kordumatut.

FILMIKULTUURI KANDJA

Seisame selle eest, et kodumaine filmikultuur säiliks ja areneks; et meie publik mõistaks filmikultuuri rolli ja tähtsust ning leiaks tee kodumaiste filmideni. Film on keel, mida tuleb osata lugeda. Eriti nüüd, kus liikuv pilt ümbritseb meid igal sammul.

KINOMAJA HOIDJA

Seisame hea selle eest, et Kinomaja säilitaks oma funktsiooni eesti filmikultuuri südamena. Tähtsaima hoonena, mis esindab ja jääb esindama eesti filmitegijaid. Üheskoos Eesti Filmi Instituudiga ühendame mõtte ja jõu, et Kinomaja funktsioon säiliks ja nüüdisajastuks.

RIKKUSE SÄILITAJA

Meie filmipärand on rikas. Hoiame neid inimesi, kes on selle rikkuse aluseks. Nendega ühes hoiame filmikultuuri. Oleme filmiinimeste hoidjad. Oleme eesti filmitegijad – oleme Eesti Kinoliit.

Pildil 6/9 Eesti Kinoliidu juhatusest. Vasakult Alvar Kõue, Hendrik Mägar, Marta Pulk, Tiiu-Ann Pello, Jaanis Valk ja Martti Helde (pildilt puudu Mare Raidma, Kristofer Piir ja Piret Tibbo-Hudgins). Foto: Priit Mürk

TULEVIK, KUS KÕIK ON KIILAKAD JA ALASTI

Tehnoloogilised arengud, mis võimaldavad järjest rohkem reaalsusega manipuleerida või üha sügavamale virtuaalsusesse sukelduda, toovad endaga kaasa ruumilise pöörde ning ühes sellega uued eetilised ja juriidilised dilemmad.

Rao Pärnpuu

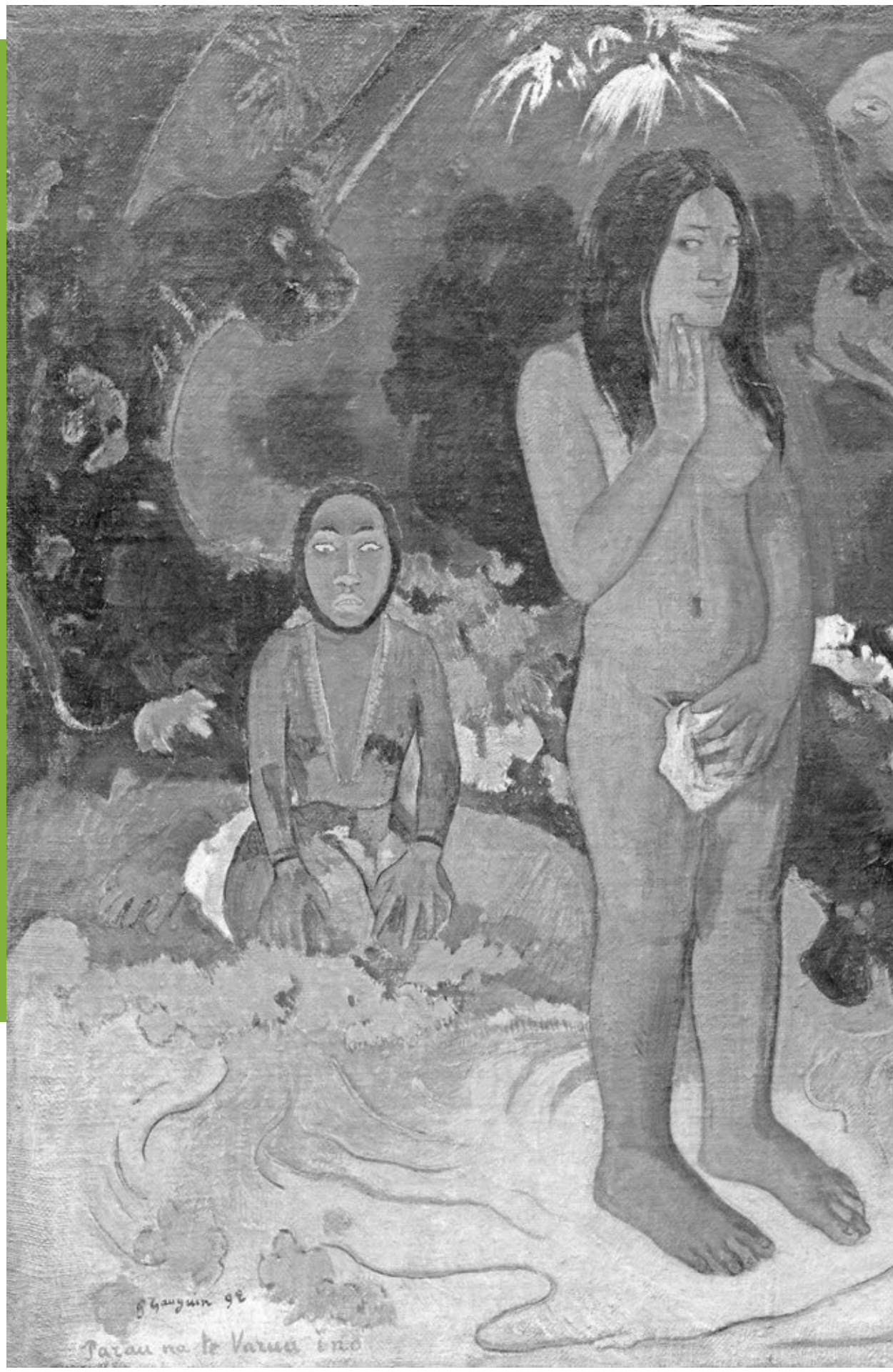

Paul Gauguini maal „Kuradi sõnad", 1892, Washingtoni rahvuslik kunstigalerii

Meie eluaega, täpsemalt viimast kolme kümnendit, kirjeldatakse tulevikus ilmselt kui perioodi, mil toimus digitaalne pööre. Selle keskmes on internet koos kõiksuguste digiteenuste ja -võimalustega selle ümber: otsingumootorid, mis on võimelised leidma miljardite andmepunktide seast just sinule vajaliku; internetipoed, mille valikus on rohkem tooteid, kui ühte füüsilisse poodi eales mahuks; sotsiaalvõrgustikud, mis pakuvad võimalusi püsida ühenduses inimestega, kellega muidu kaoks kontakt, ning palju muud.

Digitaalse pöörde üks peamine tunnus on olnud see, et meile on avatud täiesti uus maailm, mida varem ei eksisteerinud ja milles „ringiliikumiseks" on meil praeguseks peaaegu igaühel kodus või taskus oma „aken". Virtuaalses maailmas saab teha ja näha läbi selle akna asju, mida meie füüsilises maailmas reaalselt olemas ei pruugi olla. See maailm on muutunud peaaegu iga eluvaldkonna loomulikuks osaks.

Aga kuhu edasi? Viimaste aastate jooksul hüppeliselt kasvanud tehnoloogilised arengud masinõppes, autonoomses robootikas ja virtuaalreaalsuses annavad aimu sellest, et oleme liikumas uutmoodi maailma suunas. Kui eespool mainitud suuremat muutust võib nimetada digitaalseks pöördeks, siis eesseisva transformatsiooni nimi võiks olla „ruumiline pööre". Niimoodi võiks nimetada seda maailma, kus digitaalne ja mehaaniline, füüsiline ja virtuaalne on hoopis intiimsemalt põimunud.

Mis on see olulisim tehnoloogia, mis meid selles suunas juhib? Kõige kesksemaks kujunevad siin ilmselt virtuaal- ja liitreaalsusega seotud arengud. Virtuaalreaalsus annab virtuaalsele maailmale palju rohkem tajumõõtmeid, kui seda pakub kahemõõtmeline ekraan. Liitreaalsus aga teeb hüppe füüsilisse maailma, pakkudes võimalust ühendada omavahel reaalselt ja virtuaalselt eksisteeriv ning luues uusi viise ümbritseva keskkonnaga suhestumiseks. Virtuaalreaalsust võimaldavate seadmete hind on viimase paari aastaga märgatavalt langenud, olles varsti võrreldav meie taskus olevate nutitelefonide maksumusega. Lisaks on kiirenenud tootearendustsüklid – turuliidrid, nagu Oculus või HTC, tulevad välja uute ja märkimisväärselt täienenud mudelitega pea iga aasta. Selle tagajärjel on kiirenenud ka sisuloome ning nüüdseks võib leida juba tuhandeid mänge ning erinevaid tööriistu, mis selle tehnoloogia baasil loodud on. Kõrgema hinnaklassi seadmetega on võimalik juba pakkuda kõrgeraldusvõimega kogemusi, mida tajutakse reaalsena. Esimeste laiaks tarbimiseks mõeldud liitreaalsusprillidega on tulnud turule Microsoft ning järgneva aasta jooksul on eeldust oodata sarnaseid tooteid veel mitmelt ettevõttelt. Microsofti HoloLens kaotab pikemas perspektiivis ära vajaduse ekraani vaatamise järele, mis võiks olla kasulik ennekõike disaineritele, arhitektidele ja kujundajatele. Näiteks on juba praegu võimalik kasutada liitreaalsust koduse sisekujunduslahenduse loomiseks, projitseerides erinevaid kataloogis leiduvaid diivaneid oma toanurka, et tajuda paremini, missugune sinna kõige paremini sobib. Või vahetada oma seina värvi ning eksperimenteerida kümnete erinevate variantidega, kuni lõpuks leiad endale sobiva. Virtuaal- ja liitreaalsuse kõrval mängivad toetavat rolli ka masinõppe hüppeline areng ning autonoomsete robotite ja n-ö asjade interneti laialdasem kasutuselevõtt, mis aitavad ümbritsevat keskkonda veelgi individuaalsemaks kujundada.

Kasutasin ennist akna näidet, et kirjeldada meie praegust suhestumist digitaalse maailmaga erinevate ekraanide kaudu. Oma olemuselt võimaldavad aknad vaid teisel pool paikneva keskkonna vaatlemist ja parimal juhul läbi aknaklaasi signaalide saatmist. Kõige suurem muutus ruumilise pöörde toimumisel saabki olema praeguse kujundliku akna lõhkumine ja julgelt teisel pool ekraani eksisteerivasse maailma sammumine. Virtuaalne maailm saab uue tähenduse ega piirdu enam pelgalt konkreetse ekraaniga. Näiteks on mõnes koolis hakatud kasutama arstide väljaõppeks laipade asemel virtuaalseid kujutisi, mis on detailideni täpsed ja mille peal on arstitudengitel võimalik füüsiliselt harjutada, projitseerides need enda ette lauale. Tulevikus võib olla võimalik „asustada" ümbritsev keskkond virtuaalsete loomadega, mille inimesed on ise välja mõelnud – Pokemon Go 2.0. Sellised muutused võivad toimuda potentsiaalselt ükskõik missuguse füüsilise objekti kaudu – meid ümbritsev maailm muutub omamoodi manipuleeritavaks objektiks, kus füüsiline ja virtuaalne reaalsus hakkavad koos toimima. Praegu võib veel olla raske seda ette kujutada, kuid 20 aastat tagasi ei osanud keegi ennustada, mis suunas arenevad mobiiltelefonid.

Pärast kirjeldatud ruumilist pööret ei saa me virtuaalsest maailmast osa pelgalt sõrmevajutuse või puute, vaid kogu oma kehaga.

Pärast kirjeldatud ruumilist pööret ei saa me virtuaalsest maailmast osa pelgalt sõrmevajutuse või puute, vaid kogu oma kehaga. Minu jaoks on üks viimase aja ägedaimaid leide Eyefluence'i arendatav toode, mis suudab inimese silmade liikumise järgi tuvastada, mida ta teha tahab. Näiteks võib tulevikus olla võimalik pelgalt pilguga masinaid tööle panna. Inimesed, kes on saanud seda tehnoloogiat

isiklikult proovida, on öelnud, et tegemist on süsteemiga, millel on potentsiaali saada hakkama kõikide funktsioonidega, mille me oleme usaldanud praegu oma sõrmedele klaviatuuril.

Lisaks sellele hakkavad meie igapäevased tegevused sisaldama palju rohkem informatsiooni kui praegu, mis aitab paremaid otsuseid teha. Näiteks on Volkswagen võtnud oma logistikaosakonnas pilootprojektina kasutusele prillid, mis annavad kasutajale automaatselt teavet selle kohta, milliseid varuosasid sisaldavad inimese füüsilises vaateväljas paiknevad kastid, tehes töötajad nõnda palju efektiivsemaks. Mitmed kõrgtehnoloogilised tootmisettevõtted kasutavad liitreaalsusprille, et aidata oma mehaanikutel ja elektroonikutel paremini töötada, visualiseerides prilliklaasidele selle, mida neil on vaja teha, et toode valmiks. Taolisi tooteid hakkab tulevikus aina rohkem tekkima.

Selline maailm toob lisaks uutele võimalustele kaasa ka potentsiaalseid probleeme ja ohtusid, millega peab aina enam arvestama. Üks neist on eetiliste valikute ja tajude kujundamine. Võtame ühe näite, mis võib tulevikus reaalselt juhtuda. Turule tuleb uus rakendus, mis võimaldab kasutada liitreaalsusprille nii, et kasutaja „näeb" tänaval vastutulevaid inimesi alasti. Nähtavat kehakuju ning virtuaalset kujutist kombineerides toodetakse realistlik kujutluspilt sellest, mis võiks riiete all olla. Inimene, kelle peal seda kasutatakse, ei pruugi midagi aimata, kuid prillide kandja saab kogemuse, nagu ta oleks seda inimest päriselt alasti näinud. Kogemuslikult muutuvad füüsilised ja virtuaalsed maailmad üha sarnasemaks, kuid praegu kehtivad neis kahes erinevad seadused ja eetilised normid. Kuidas peaksime suhtuma kasutajasse eelnevas näites? Kas tegemist on lihtsalt ebameeldiva ja taunitava käitumisega või ebaeetilise tootega, mille väärkasutamisega peaksid kaasnema sanktsioonid? Või on tegemist hoopis kriminaalse teguviisiga, mille käigus inimest vastu tema tahtmist lahti riietatakse? Kui virtuaalne ja füüsiline maailm segunevad, esitab see väljakutse meie õigus- ja eetikakoodeksile.

Oluliseks muutub see, kuivõrd omab inimene kontrolli ja otsustusõigust selle üle, mida tehakse tema osaliste või täielike virtuaalsete kujutlustega.

Sarnane näide on virtuaalne vägivald, mis võib olla sama realistlik kui reaalne vägivald. Kui keegi loob virtuaalse kujutluse inimesest, keda ta vihkab, ning kasutab seda seejärel peksukotina, mille peal ennast välja elada, saab ta reaalse vägivallaga võrreldavad emotsioonid, kuid ilma reaalse ohvrita. Kuidas suhtuda inimestesse, kes vägivallatsevad virtuaalselt ja kasutavad selleks kujutlusi päriselt eksisteerivatest inimestest? Mis on aktsepteeritav maailmas, kus virtuaalne ja füüsiline pole enam nii selgelt eristatavad? Ilmselt peame olema valmis selleks, et teatud intuitsioonid ja normid hakkavad muutuma – mis on nende uus sisu, on praegu raske öelda. Nagu eelnevatest näidetest näha, muutub oluliseks see, kuivõrd omab inimene kontrolli ja otsustusõigust selle üle, mida tehakse tema osaliste või täielike virtuaalsete kujutlustega. Kui keegi kasutab minu virtuaalset koopiat selleks, et teha midagi, mis füüsilises maailmas oleks ebaseaduslik, siis kuidas peaksin mina sellesse suhtuma? Isegi kui me vaatleme konkreetsete inimeste kopeerimise asemel geneeriliste inimkoopiate kasutamist, tekitab see teatud eetilisi dilemmasid. Kui ei eksisteeri füüsilist kannatajat, siis kas üldse on tegemist juhtumiga, millele on vaja eetilist hinnangut? Need on rasked küsimused, mis muutuvad tulevikus üha olulisemaks.

Kohalikel valimistel kandideerib poliitik, kelle ideed sulle ei meeldi, mistõttu seadistad oma seadmed teda eirama.

Teine suurem probleem, mis nende arengutega kaasneb, seisneb selles, kuidas ühelt poolt meie ise ja teisalt algoritmid ning ettevõtted hakkavad meie individuaalset ruumi kujundama ja milline informatsioon sinna pääseb. Viimase aasta ilmselt üks enim kirgi kütnud teema on olnud inimeste inforuumide piiratus ja sotsiaalmeedias tekkivad mullistumised, kus inimesed elavad kajakambrites, mis võimendavad eksisteerivaid arusaamu ega lase sisse uusi. Ruumilise pöördega laienevad sarnased probleemid ka teistesse eluvaldkondadesse, mitte ainult meie sotsiaalmeediakontole ja infotarbimisharjumustesse.

Liitreaalsusseadmed võimaldavad füüsilisel ja virtuaalsel maailmal seguneda ning muuta seeläbi kasutaja füüsilist keskkonda talle sobivamaks. Järgnevalt spekuleerin natuke, mismoodi selline tehnoloogia võib tulevikus mullistumise probleemile uue sisu anda. Võtame näiteks olukorra, kus uudistes tihti esinevad vägivaldsed stseenid mõjuvad inimesele ebameeldivalt, nii et ta kasutab seadistust, mis asendab need neutraalsemate kaadritega, näiteks piltidega sellest, kuidas praegune sõjatsoon nägi välja siis, kui oli veel rahu. Uudised sõjakuritegudest muutuvad pehmemateks ning ei tekita inimeses enam nii tugevaid emotsioone. Või oletame, et kohalikel valimistel kandideerib poliitik, kelle ideed sulle ei meeldi. Sa ei soovi teda kuulata ning seadistad oma seadmed teda eirama. Üllatus võib olla suur, kui ta siiski valituks osutub. Või kujutame ette, et sulle ei meeldi kiilakad inimesed ja kasutad liitreaalsust selleks, et visualiseerida kõiki tänavapildis vastutulevaid inimesi juustega, nägemata erinevust. Viime selle näite kraadi võrra drastilisemaks – võimalus kasutada sama süsteemi nahavärvipõhiselt…

Lisaks eelnevatele näidetele, mis kätkevad endas konkreetseid individuaalseid otsuseid, võib sama protsess toimuda ka automaatselt ehk algoritmiliselt, ilma et sa ise seda teaksid. Uudistekanal registreerib, et kui nad näitavad vägivaldseid pilte sõjakoledustest, vahetad sa kiirelt kanalit – lahendus on näidata nendele kasutajatele, kellele see ei sobi, midagi neutraalsemat. Poliittehnoloogid selgitavad välja, et kandidaat, kelle võidu nimel nad töötavad, tekitab sinus niivõrd suuri negatiivseid emotsioone, et on vähetõenäoline veenda sind tema poolt hääletama. Lahendus on sinu peale mitte reklaamiraha kulutada, mille tagajärjeks on see, et kokkupuude kandidaadiga võib olla minimaalne, kuna kogu füüsiline maailm on tajutav läbi liitreaalsuse, mida on võimalik kasutada reklaamisõnumite muundamiseks vastavalt kasutajale. Sellisel juhul võib riigijuhiks saada inimene, kellest sa pole võib-olla isegi varem kuulnud.

Kõlab päris hirmuäratavalt. Olemuslikult pole tegemist uue probleemiga – see on käinud inimkonnaga kaasas kogu aeg. Alguses tulenevalt sellest, et inimesed elasid eraldatult ja nende infoväli oli piiratud, nüüd seetõttu, et sotsiaalmeedia soodustab samasugust eraldatust digitaalses maailmas. Tulevikus võib probleem saada uue vormi ja väljendusviisi. Head vastumeetmed sellele on tugev haridus ja ühiskondlik kaasatus, mis soodustavad dialoogi erinevate inimeste vahel ning tõstavad teadlikkust sellest, kuidas ümbritsev keskkond kujundab nende arusaama maailmast. Empaatia kui oskus suhestuda teistsuguste inimestega muutub oluliseks. Selleks et soosida neid protsesse, on võimalik kasutada tehnoloogiat ka viisil, mis leevendab neid probleeme. Kui liitreaalsuse negatiivne tagajärg on see, et enda jaoks ebameeldivaid inimesi saab lihtsamini oma individuaalsest ruumist välja tõrjuda, siis samamoodi saab seda kasutada positiivselt, ühendades ja viies kokku inimesi, kes poleks varem kokku puutunud.

Tehnoloogia positiivseid pooli on veelgi. Kõik need tehnoloogilised arengud pakuvad paremaid võimalusi ühiskonnast osavõtmiseks nendele inimestele, keda praegused tingimused piiravad. See, kuidas erinevates valdkondades tööd tehakse, muutub totaalselt: tehisintellekti areng võimaldab meil ennustada paremini komplekssete süsteemide toimimist, virtuaal- ja liitreaalsuse tehnoloogia avab uusi võimalusi hariduses, tervishoius ja paljudes muudes valdkondades.

Selles uues maailmas on palju avastamist ning see seab uusi väljakutseid, millest peame üle olema. Peamine neist on uue tunnetusliku, sotsiaalse ja eetilise arusaama kujundamine olukorras, kus füüsiline ja virtuaalne on omavahel segunenud ning keskkonda enda ümber on võimalik lihtsalt teiseks kujundada. Selleks et kohaneda nende muutustega ja uusi võimalusi tulevikus ära kasutada, saab juba praegu tegeleda uue maailma tundmaõppimisega. Proovige virtuaal- ja liitreaalsusprille, testige isesõitvaid autosid, tundke huvi selle vastu, millised targad algoritmid teie igapäevaelu kujundavad ja kuidas need seda teevad. Mida paremini oleme võimelised kohanema nende võimalustega, mida uus tehnoloogia pakub, seda edukam on nende positiivne rakendamine meie ühiskonnas.

Rao Pärnpuu on Tuleviku Tehnoloogiate Sihtasutuse asutaja ja juhatuse liige ning töötab ettevõttes Starship Technologies. Rao jaoks on oluline tegeleda uue tehnoloogia ja selle pakutud võimaluste laiapõhjalise juurutamisega ning mõtestada selle võimalikku mõju meie ühiskonnale.

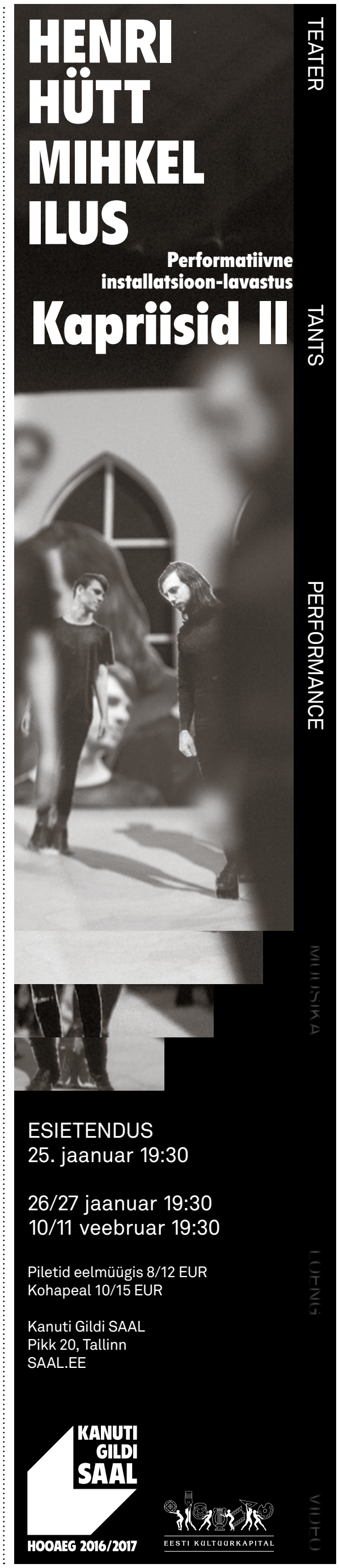

OLEVIKUNÄOLINE TULEVIK – VÕI VASTUPIDI?

„Black Mirrorist" on saanud meiegi vaatajate seas kultussari ning mitmed selles esitatud tulevikuvisioonid on osutunud otsesel või kaudsemal moel prohvetlikeks. Segunevad päris ja fiktsionaalne, päris ja virtuaalne ning vaataja jäetakse tihti häiritult hambaid kiristama.

Jaak Ilomets

Kaader sarja „Black Mirror" osast „Nosedive"

„I didn't expect to find myself living in the future, but here I fucking well am."
Karin Parke (Kelly Macdonald) osas „Hated in the Nation"

„Black Mirror" läks esimest korda eetrisse Suurbritannias 2011. aastal ning muutus kiiresti kultushitiks. Sarja autor **Charlie Brooker** sõlmis 2015. aastal Netflixiga uue lepingu veel 12 osa tegemiseks, millest esimesed kuus on nüüdseks vaatajateni jõudnud, ning sarja fännidel on põhjust rõõmustada.

Brookeri kuulsaim teletöö enne „Black Mirrorit" oli sari „Nathan Barley", mis põhines tema sajandivahetusel Inglismaal omajagu laineid löönud fiktsionaalse telekava TVGoHome tarbeks välja mõeldud dokumentaali „Cunt" tegelasel. Koos **Chris Morrisega** („The Day Today", „Brass Eye" ja „Neli lõvi" („Four Lions")) loodud sari rääkis ennasttäis meediastaarist ja inimestest tema ümber. Sotsiaalmeedia ja tehnoloogia tähtsuse kasvu üle irvitav sari on nauditav vaatamine ka aastaid hiljem ning sel on selgeid sarnasusi ka „Black Mirroriga". Kuid veelgi rohkem on Charlie Brookeri omapärast stiili ja huumorisoont tunda TVGoHome'i kirjutistes. Näiteks 1999. aasta 31. detsembril sai telekava andmetel vaadata hommikul kell 8 „Whitney Houstoni teist maailmasõda", kus viimase maailmasõja arhiivikaadrite taustaks on laulja kuulsaimad hitid.

„Black Mirror" võtab näited elust, uputab need satiiri ja taaslavastab groteskina, jättes vaataja nähtu pärast hambaid krigistama

„Black Mirror" on ühiskonna kõige valusam ekraniseerumise, tehnologiseerumise ja võrgustumise kriitika just seetõttu, et Brooker võtab näited elust, uputab need satiiri ja taaslavastab groteskina, jättes vaataja nähtu pärast hambaid krigistama. See, mis meid pärast iga osa vaatamist end ebamugavalt tundma paneb, ei ole mitte hirm selle ees, milliseks tulevik võib kujuneda, vaid just mõistmine, et tegelikult elamegi juba seal.

Brookeri annet ja läbinägelikkust tõestabki see, et nähtused, mida tema on kujutanud sarjas fantastikana, on n-ö päriselus järjest tõeks saanud. Näiteks rääkis esimese hooaja üks tugevaim jagu „The Entire History of You" võimalusest silmas oleva kaameraga oma mälestusi salvestada. Üks häirivaimaid stseene näitas abielupaari, kes eelistas seksi ajal üksteisele otsavaatamisele taasesitada silmade sarvkestadel salvestist oma kunagisest kirglikust armatsemisest. Nüüdseks ongi Samsung loonud nn targad läätsed, millega saab pilti nii salvestada kui ka n-ö silmas esitada, nii et reaalsuse ekraniseerimine sõna otseses mõttes käigu pealt ei olegi enam kauge tulevikumuusika.

Ka poliitilises plaanis on fantaasiasari osutunud hämmastavalt elutruuks. Osas „The Waldo Moment" valitakse parlamenti sinine koomiksikaru, kes pälvib rahva armastuse tänu poliitiliselt ebakorrektsetele kriitilistele seisukohavõttudele. Kui alguses leidsid kriitikud ja Brooker ise, et endise Londoni linnapea ja Briti välisministri Boris Johnsoni prototüübi Waldo juhitud maailm pole siiski väga tõenäoline, siis hiljutiste Ameerika Ühendriikide presidendivalimiste lõppedes ilmus sarja ametlikul Twitteri kontol säuts: „This isn't an episode. This isn't marketing. This is reality."

Kõige kurikuulsam on aga sarja 2011. aastal linastunud esimene osa „The National Anthem", kus Briti kuningatütre rööv lükkas käima sündmuste ahela, mis oli šokeeriv paljudele vaatajatele. Röövija ainus tingimus printsessi vabastamiseks oli see, et suurriigi peaminister nikuks otse-eetris siga. See jagu osutus tagantjärele dramaatiliselt prohvetlikuks 2015. aastal, mil Suurbritannia peaministri David Cameroni (mitteametlikus) biograafias kirjeldati lugu sellest, kuidas ta olla ülikooliajal Oxfordis eksklusiivse klubi liikmeks astumiseks pidanud oma suguelundi surnud sea suhu toppima. Sotsiaalmeedias lõi „Piggate" laineid, aga traditsioonilised uudistekanalid, nagu BBC, teemat ei kajastanud, kopeerides ka seriaali teemaarendust peaaegu üks ühele. Charlie Brooker ei teadnud sarja kirjutamise ajal sellest väidetavast juhtumist midagi.

See, kuidas traditsioonilised institutsioonid ei suuda enam ühiskondlikke protsesse hallata ja sotsiaalmeedia suunab narratiivi, on korduv teema ka kolmandal hooajal, nagu ka reaalse ja digitaalse piiride hägustumine ja selle mõju inimeste käitumisele. Osa „Nosedive" on iga sotsiaalmeediasõltlase halb unenägu, kus absoluutselt kõiki ja kõike hinnatakse skaalal ühest viieni. Inimese avalikust skoorist sõltuvad tema käekäik ja võimalused, talle kättesaadavate teenuste kvaliteet jne. See on tabav lugu nüüdisaegsest ebavõrdsusest, kus kõrgklassi (hinnetega) inimeste elud on ülevalgustatud, standardiseeritud ja seetõttu ka pinnapealsed, samas kui madalama „taseme" inimesed elavad öö varjus, olukorras, kus kõik teenused ei ole kättesaadavad ning kus alles on vaid lootus, et sotsiaalne mobiilsus on võimalik. On muidugi ka neid, kes ei ole hinnetest huvitatud ja saavad nii väga hästi hakkama, kuid peategelasel on võimalik vabaneda hindamisest alles vanglas. Ei ole keeruline arvata, kummal pool trelle sellises maailmas vangis ollakse.

Täbarast olukorrast leiab end ka jao „Shut Up and Dance" peaosatäitja, kes saab pärast sülearvuti ees masturbeerimist tundmatult väljapressijalt tema enda arvuti kaameraga filmitud video äsja toimunust ning ähvarduse, et see postitatakse tema sõprade sotsiaalmeedialehekülgedele. Osa edenedes selgub, et väljapressijal on mitme ohvri kohta valgustkartvat infot, ning see, et ta on alustanud nende kõigiga keerulist mängu. Saladused on piisavalt piinlikud või ohtlikud, et avalikustamise takistamiseks ollakse valmis tegema peaaegu kõike.

Teadupoolest on internetiväljapressimine ka reaalses elus väga problemaatiline teema, kusjuures ehk üllatava faktina seda eriti konservatiivsetes riikides, kus ohvrid kipuvad olema naised. Naise „kuriteoks" võib olla peol käimine, võõraste meestega pildile jäämine, autoga sõitmine jne. Selleks et seda infot varjata, on naised valmis maksma, ja väidetavalt on sellisest väljapressimisest saanud mõnel pool juba omamoodi ärimudel. Uus areng väljapressimistööstuses on pahavara, mis annab ülevõetud arvuti kasutajale võimaluse kas maksta nõutud summa või osaleda veidras püramiidskeemis, kus arvuti tasuta vabastamise hind on kahe uue arvuti nakatamine – ohver muutub ise ründajaks. Olenevalt hoitud saladuse suurusest või arvutis olevate failide tähtsusest võib igaüks arutleda mõttemänguna selle üle, millal ollakse probleemi lahendamiseks valmis just seda teed valima.

Sarjas tegutsevad kurikaelad on tihtilugu anonüümsed. Me puutume kokku nende tegude ja tagajärgedega, kuid vähe infot jagatakse motiivide kohta. Osas „Hated in the Nation" uurivad detektiivid kummalisi surmasid, kui selgub, et riigis on alanud *hashtag*'i-võistlus, mille „võitja" peab päeva lõpuks surema. Internetti jäetakse iga päev massiliselt anonüümseid vihakommentaare, mille eest ei saa keegi karistada – avalikkuse silme all ja takkakiitmisel võidakse hävitada nii inimese karjäär, maine, vahel lausa elu ja meil jääb üle kergendatult hingata, et päriselus ei ole veebipõhises hukkamismängus osalemisel siiski nii karm hind kui sarjas.

Ka järgmise jao „Playtest" peategelasele Cooperile läheb virtuaalreaalse mängu testimises osalemine väga kalliks maksma. Testitav õudusmäng on väga lihtne: jää mõistuse juurde olukorras, mille on genereerinud sinu enda aju, seades sind silmitsi su enda kõige suuremate hirmudega. Cooper peaks ületama iseend, end ise üle mängima, aga kuidas taltsutada irratsionaalset ja afektiivset? Päriselu-mänguentusiaste rõõmustab samas kindlasti, et paljud arvutimängud juba arvestavad mängija käitumist ja loovad selle järgi individuaalseid stsenaariume. Analüüsitakse juba ka seda, mida inimene oma valikuid tehes tunneb. Seda saab mõõta näiteks südamelöökide lugemise, RealSense'i kaamerate ja emotsioone tuvastava programmiga Affectiva. Lubades mängudel pääseda juurde ka sotsiaalmeediakontodele, on tuleviku õudus-virtuaalreaalsusmängudel potentsiaali olla väga jubedad.

Reaalsuse muutmisega tegeleb ka osa „Men Against Fire", mis räägib sõduritest, kelle peas olev kiip paneb neid nägema teatud inimesi ebamääraste, nägudeta koletistena. Tervet sõjatehnoloogia arengut võib vaadelda kui katset vastasest füüsiliselt ja vaimselt kaugeneda ning teda dehumaniseerida. Nii loodi kolonisatsiooniperioodil teise inimese dehumaniseerimiseks pseudoteaduslikke teooriaid sellest, kuidas mõni rass on teistest parem. Kuni 1967. aastani kehtis Austraalias seadus, mis lahterdas pärismaalased floora ja fauna hulka. Väidetavalt ei oleks Briti üldsus suutnud taluda uudiseid nälja tõttu surnud miljonite inimeste kohta, kui nad oleks pidanud neid endasugusteks.

Käesoleva rändekriisi kontekstis räägib see jagu muidugi väga tabavalt suhtumisest erinevatest kultuuridest pärit inimestesse ja sellest, kuidas poliitilise propagandaga avalikkust „võõraste" vastu pöörata. Jääb vägisi mulje, et nii mõnelegi poliitikule on istutatud liigagi edukalt pähe „vaenlast" näotustav „kiip", millega on lihtne põgenikke dehumaniseerida, lahterdades nad kõik ühe klikiga näiteks „vägistajateks ja mõrvariteks", kes „võtavad meie töö ja naised".

Viimase hooaja üheks kõige huvitavamaks osaks on kindlasti „San Junipero", mis murrab „Black Mirrori" kaanoneid, viies tegevuse esmalt näiliselt minevikku. Jagu saab alguse sellest, kui häbelik peategelane Yorkie satub linna, kus tänavatel reklaamitakse 80ndate filme („Kadunud poisid" („The Lost Boys")), ööklubis mängivad eranditult 80ndate hitid (Belinda Carlisle, The Bangles jne) ning kõik inimesed näevad välja kui tegelased John Hughesi noortekomöödiatest „Hommikusöögiklubi" („The Breakfast Club") ja „Neiu roosas" („Pretty in Pink"). See armastuslugu kahe naise vahel osutub aga lihtsalt 80ndate järgi kujundatud virtuaalreaalsuses toimuvaks, kuhu sind võidakse pärast surma üles laadida, et siis seal aegade lõpuni edasi elada. Tegemist on väga kaasakiskuva looga kahe erinevast rassist naise armastusest, kus probleemiks ei ole mitte virtuaalreaalsuses eksisteerivad moraalinormid, vaid piirangud, mis on saatnud peategelasi nende tõelises elus.

Eks ole virtuaalreaalsuski heas ja halvas mõttes ühiskonna moraalinormide piirialadel tegutsevate inimeste pelgupaik, võimalus olla mitte niivõrd keegi teine, vaid just nemad ise. „Black Mirror" seda peegeldabki.

INIMKONNA IDENTITEEDIKRIISIST ROBOTIREVOLUTSIOONIS

Andris Feldmanis „Viimased tuhat aastat"
Varrak, 2016
197 lk

Tõnis Hallaste

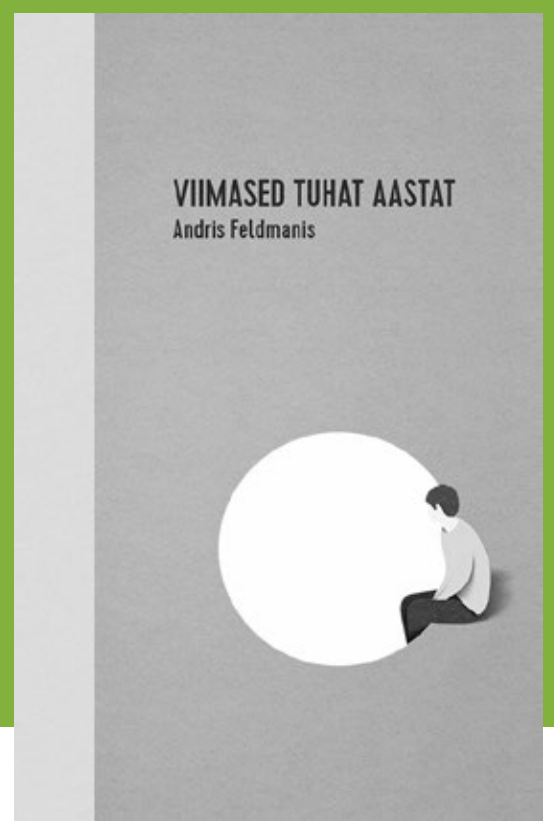

Betti Alveri debüüdipreemia võitnud romaan „Viimased tuhat aastat" on oma alla paarisajaleheküljelise mahu kiuste üllatavalt ideetihe. Esmapilgul näib see haakuvat nende postapokalüptiliste ulmeraamatute mahuka nimistuga, mis on Eestis viimaste aastate jooksul avaldatud. Ainuüksi 2016. aastal ilmunud romaanidest võib nimetada **Margus Haava** teost „Kuidas lõhnab kuri" ja **Mairi Lauriku** romaani „Süsteem". Isegi praeguse eesti ulme tõenäoliselt kõige ülemeelikuma näite, **Maniakkide Tänava** ja **J. J. Metsavana** raamatusarja „Saladuslik tsaar" tegevus toimub postapokalüptilises maailmas. Poliitiliselt huvitavatel aegadel tundub selline düstoopiate soosimine loogiline – mida muud saakski tulevik endaga kaasa tuua.

„Viimased tuhat aastat" räägib loo Nikost, kes püüab leida praegusest kahesaja aasta kauguses tulevikus tähendust oma elule. Robotid on võtnud inimestelt üle nii lihtsamad tööd (näiteks kasutatakse ühest kohast teise saamiseks taksomaate) kui ka vastutusrikkamad ametid (makropoliitiliste otsuste tegemine on selles ilmselgelt tõhusamate superkompuutrite töö). „Ja siis ühel hetkel sai elu otsa" (lk 31) – inimtegevuselt oli võetud senine tähendus, mis viis liigi elutahte kadumiseni. Järele jäi vaid jõuetu jõudeelu. Enesetapulainete ja madala sündimuse tagajärjel on inimesi maailmas järel vaid kolm miljardit. Seega on „Viimased tuhat aastat" postapokalüptiline, aga mitte postkataklüsmiline. Selle romaani maailmalõpukirjeldust lugedes tukslevad refräänina kolba tagaosas T. S. Elioti sõnad „not with a bang but a whimper".

Raamatu tagakaanel on režissöör **Veiko Õunpuu** kommentaar, milles ta ütleb, et igasugune hüpoteetiline tulevik on alati vaid oleviku kirjeldus. Võib küll olla, et selleks, et ulmeteos oleks tunnetuslikult usutav, peaks see osutama millelegi meie lugejapoolses maailmas. Ulmekirjanike lahendus ülemäära suure kognitiivse dissonantsi ärahoidmiseks on kasutada noovumitele (kui olevikus mitteeksisteerivatele, kuid hüpoteetiliselt võimalikele elementidele[1]) vastukaaluks kontranoovumeid, mis aitavad tekitada intensiivset kognitiivset kodusust: „Rööbiti toimivad kaks struktuuri, millest üks on noovumiterikas ning teine rõhutatult realistlik."[2] Ehkki selle raamatu peategelase Niko lugu sisaldab palju väikseid noovumeid – filmide vaatamiseks kasutatakse kiipe, inimesi sõidutavad ringi inimjuhita taksomaadid jne –, on selle karakterite igapäevaelu isegi vähem tehnoloogiast mõjutatud kui mõni usutav olevikukirjeldus. Selle teose juures oli minu jaoks kõige huvitavam noovumite ja kontranoovumite vahekorra viimine piirini, kus lugemise ajal ei tundu teos sugugi ulmelisena.

Põhilisim noovum, mis määrab raamatu emotsionaalse spektri, on kõiki varitsev enesetaputung. See on sedavõrd kõikjalviibiv, et „Nikol oli tunne, et kui ta läheks ruumi kõige tagumisse ossa, siis ta ei jaksakski enam tagasi tulla. Ainus tee oleks siis aknast välja" (lk 9). Ajukeemiat püütakse hoida tasakaalus tablettidega – mainitakse eetikakomiteede vaidlusi geneetiliste muudatuste üle, mida masinad pakuvad, ent jäädakse tablettide juurde, sest need olla lihtsamad. Korraks tekkis lugedes mõte, et ehk on tegemist masinate teadlikult tekitatud viirusliku keemilise ebastabiilsusega, mitte tähenduspaanika taandamisega keemiale. Raamat jätab loosse piisavalt lünki, et selline tõlgendus oleks võimalik, ent taoline lugemisviis võtaks teosest inimkonna hääbumise paratamatuse. Pealegi muutuks romaan niimoodi lugedes klassikaliseks võitluseks inimese ja masina vahel, mis oleks teose suhtes ülekohtune. Feldmanise debüüdi suurim väärtus on minu silmis aga originaalsus inimeste ja masinate konflikti kujutamisel.

Päevi saadetakse mööda ajaviitespordi, kirgliku kulinaariaharrastuse ning pidudega. Kunst ja kultuur, selmet olla inimkonda edasiviiv eetiline jõud, tuletab selle tarbijatele meelde inimkonna paratamatut hääbumist, seega üldiselt hoidutakse raamatutest, filmidest ja muusikast. Üheks erandiks on veidrikuks peetav Martin, kes tarbib filmide, kunsti, uimastite ja kirjanduse elamuslikku kokteili, olles eksperimenteerimisel oma sõnul rangelt süstemaatiline. Antakse mõista, et mida parem on film, seda tugevama hoobi annab see elutahtele (seda ilmestab Niko vestlus Tomasega: „Ma ei vaata enam filme. Mitte kunagi." – „See pidi hea olema." – „Seda enam. Ma tahan elada." (lk 25)). Kunsti mõju selle tarbijatele on ent ebamäärane – ehkki see peaks toimima elutahet pärssivalt, kogeb Niko Martini juures mitut elamusteküllast nädalat, mil ta ei tarvita kordagi tablette. Talle endalegi tuleb üllatusena, et neid pole sealviibimise kestel vaja olnud.

Seega on „Viimased tuhat aastat" postapokalüptiline, aga mitte postkataklüsmiline.

Maailm nende tegelaste ümber kujutab endast luhtunud utoopiat. Üks vastuväide utoopiate võimalikkusele on argument, et keegi peab siiski tööd tegema, et võimaldada teatavale inimgrupile utoopialähedast jõudeelu. Aldous Huxley on loonud romaanis „Hea uus ilm" tööga leppimiseks narkootikumi *soma*, mis summutab rahulolematuse. Minu jaoks on veenvam vastumeede paratamatu töö dilemmale Iain M. Banksi Kultuuri-raamatutes[3]. Kultuuri-utoopia elanikud ei pea oma söögipoolise ega peavarju pärast muretsema, selle eest vastutavad robotid eesotsas inimestest hoomamatul määral targemate superkompuutrite Arudega. Ka Feldmanise romaanimaailmas on ühiskond jõudnud sama lahenduseni – ja leidnud oma otsa.

Masinate distantseeritud ülemvõim toimib depersonaliseeritud ametiasutuste tasandil, mille poole pöördutakse vaid viimase häda korral. Näiteks väljendab raamatu alguses keerulisse olukorda sattuv Tomas tõrksust politseisse mineku suhtes, sest on teada, et tema olukorda mõistetaks vääriti. Nii mõjuvad masinad otsekui noorteromaanide täiskasvanud, kelle arusaam olukorrast on valede rõhuasetustega ja keda tuleks probleemide lahendamisel seetõttu pigem vältida. Feldmanis ise kirjeldab inimeste ja masinate suhet kui laste ja täiskasvanute oma. Vastupidi minu tõlgendusele romaani masinatest kui ratsionaalsetest täiskasvanutest (võrreldes irratsionaalselt ennast tappa soovivate inimestega) on masinaid võrreldud raamatus mitmes kohas hoopis lastega: „Nii hoolitsesidki masinad inimeste eest nagu oma vanadekodusse pandud vanemate eest." (lk 31) Intervjuus **Tristan Priimäele** nimetab Feldmanis raamatu ühe ideelise lähtepunktina mõtlemist „inimkonnast kui lihtsalt ühest lülist evolutsioonilises ahelas, mida võib oma ebatäiuslikkuses olla ennekõike vaja selleks, et panna alus mõnele järgmisele etapile"[4]. Autori viis kirjeldada masinaid hoopis lastena pole siiski mõeldud nende pisendamiseks, vaid aitab neid pigem lugejale sümpaatseks muuta. Nende nägemine lastena, kes püüavad mõista oma vanemaid („Ta peab suhtlema masinaga, kes üritab tema tundeid mõista, et ta ennast ära ei tapaks." (lk 23)), on ainus viis omistada neile mingigi haavatavus. Seeläbi muutuvad nad natuke inimesetaolisemaks.

Üks sageli esinema kippuv motiiv ulmekirjanduses on robot, kelle suhtes on kahtlus, kas ta on ikkagi päriselt masin või juba inimene. Mõnes teoses ei tea seda masin isegi. Sellistes raamatutes on masinad teisel pool õõvaorgu (*uncanny valley*) – on ületanud sellise inimesetaolisuse määra, milles tehisinimene tekitab meis oma peaaegu-aga-mitte-päris-välimusega hirmu ja jälestust. Feldmanise romaan aga õõvaoru küsimust ei adresseeri, inimese ja roboti piiriga ei mängita. See asjaolu ilmestabki ehk enim Feldmanise romaani suhtelist originaalsust võrreldes teiste robotirevolutsioonidega.

Samas näib romaani tegelastel olevat võõristav suhtumine masinatesse. Näiteks öeldakse, et „intiimne suhe masinatega tundus Nikole ja enamikule ühiskonnast tülgastav" (lk 33). Kui boheemlasest tajuekspermenteerija Martin mainib XXI sajandi alguse seksroboteid, kommenteerib ta: „Inimesed olid siis täiesti segi." (lk 45) Selmet olla seotud õõvaoruga, näib see võõristus tulenevat soovist säilitada selged piirid kahe väga erineva eksistentsivormi vahel. Ehkki ka siinsed tegelased on tehnoloogiaküllased – neist igaüks on varustatud kiibiga, mille kaudu on võimalik sõnumeid edastada ja oma asupaika määrata –, ei määra see nende identiteeti. Võib-olla on kahe liigi lahushoidmine ka üks eetiline põhjus ajukeemia tasakaalustamisel geenitehnoloogiast hoidumiseks – see muudaks inimese samasuguseks ümberkujundatavaks olendiks nagu masinad.

Masin jääb inimesele tabamatuks. Ehkki inimesi abistavad automatiseeritud vahendid, on teadvuslike masinate mõtted ja eesmärgid inimestele kättesaamatud. Niko kirjeldab romaani lõpus kokkupuudet sellistega, kes ei tegutse inimeste teenistuses, vaid masinkonna salapäraste eesmärkide nimel. See on küll kohtumine tundmatuga, aga selmet olla kokkupõrge kahe teadvuse vahel, mõjub see pigem ühe elusolendi ebaõnnestunud hoidumisena kontaktist. Nimelt jõuab Niko kaaslastega metsas jalutades ühele jalgpalliväljakusuurusele ovaalsele metallpaneelidega kaetud lagendikule, millel on rütmiliselt edasi-tagasi liikuvad plastkehadega robotid. Inimesi nähes jäävad nad korraks seisma, otsekui tabatuna ootamatult keelatud tegevuse pealt, enne kui jätkavad senist tegevust. Küsimusele, mis see on, ei oska Niko midagi vastata. Masinate tegevus jääb seletamata ka lugejatele – tõlgendusruumi on sedavõrd, et tekitada agorafoobiat. Erinevalt klassikalisematest Võõra-kujutustest on siinkohal tegemist mõistatusega, mida ükski inimene ei püüagi enam lahendada.

Feldmanise debüüdi suurim väärtus on minu silmis aga originaalsus inimeste ja masinate konflikti kujutamisel.

Mõneti tajusin seda raamatut katsena võtta sauterlik (või kas või ashilevilik – tegemist on eesti kirjanduses tüüpkarakteriga) kõige kiuste ikkagi midagi lootev luusertegelane ja ekstrapoleerida tema psühholoogiline kriis liigiliseks katastroofiks. See oli huviga loetav raamat ja võib nõustuda Õunpuuga, kes ütles, et „sa võtad selle vastu kui mingi vastuvaidlemist mitte salliva emotsionaalse reaalsuse, nõustud sa siis sellega ideeliselt või mitte".

Tõnis Hallaste on ulmeajakirja Reaktor kunagine jututoimetaja, nüüd aga transporditööline Rimis. Kooris laulab ka. Kirjutab magistritööd küborgidest.

[1] *Org, Andrus 2001. Ulmekirjandus: žanri dimensioonid. Magistritöö. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond, eesti kirjanduse õppetool, lk 29–31.*
[2] *Sander, Kristjan 2010. Ulmekirjandus ja võimalikud maailmad.* – algernon.ee.
[3] *Iain Banks on kultusteose „Herilase vabrik" autor, kes kirjutas 12 ulmeraamatut, millest 9 kuulub Kultuuri-sarja. Tegemist on utopistliku kosmoseooperiga.*
[4] *Käes on tuhandeaastane lõppmäng. Tristan Priimäe intervjuu Andris Feldmanisega. – Sirp, 25.11.2016.*

HELIPÜÜDJA ÜHEKSANDALT

Ajal, mil meie emotsioonid ja elud on salvestatud nutitelefonidesse ja sülearvutitesse, muusikat esitavad hologrammid ja seda loob inimeste kõrval tehisintellekt, räägime muusiku ja kontserdikorraldaja Aivar Tõnsoga heliloome olevikust ja tulevikust.

Intervjuu **Aivar Tõnsoga**. Küsis **Mariliis Mõttus**, pildistas **Maria Aua**

On see saatuse sõrm või juhus, aga nooruspõlves ühe Tallinna paneelmaja üheksandal korrusel elades ning seeläbi välismaiste raadiolainete kuulderaadiusesse sattudes oli Aivar Tõnso üks neist, kelleni jõudsid sügavatel 80ndatel legendaarse John Peeli BBC Radio 1-s kõlanud saated. Juba kaheksa-aastaselt Kraftwerkist vaimustusse sattunud Tõnso puhul pole seega imekspandav, et 90ndate alguses vormis ta eesti esimese *techno*-pundi Hüpnosaurus, mida võib nimetada julgelt tartlaste Neuronphase'i seltskonna kõrval kodumaise klubikultuuri alussambaks. Tõnso on helide otsimisel alati avangardsemaid samme astunud, millest annab aimu ka festival Üle Heli, mille peakorraldaja mees on – tema selektsioonis peituvad elemendid, mis vihjavad, et muusika on midagi palju rohkemat kui emotsioonide pagas.

Sel sügisel läksid sa EKAsse õppima uusmeediat, mille eesmärk on uue tehnoloogia kaasamine kunstipraktikatesse. Miks just see eriala?
Olen mõelnud juba ammu edasiõppimise peale ja otsinud sobivat eriala, mis haakuks kõige paremini mu tegevustega. Selle määratlemine pole olnud lihtne, sest olen alati huvitunud piiripealsetest nähtustest, kus on palju vabadust ja avastamisruumi. TLÜs bakalaureuseõppe infoteaduse eriala lõpetamine on andnud üsna vabad võimalused magistritasandil edasiliikumiseks. Pärast mõningaid katsetusi kultuurikorralduse ja -teooria vallas leidsin, et EKA uusmeedia võiks olla eriala, mis võimaldab arendada loomingulist lähenemist ümbritseva tõlgendamisel ja kujundamisel. Ja seni ei ole pidanud pettuma. Õnneliku juhuse läbi on uusmeedia osakonna juhataja **Raul Keller** helikunstitaustaga ja kuna käesoleval aastal sattusid õppima ka samade huvidega inimesed, siis meie kursuse fookus ongi helikunstil, unustamata seejuures uusmeedia avaramat konteksti. Minu jaoks tähendab see kahe kärbse tabamist ühe hoobiga. Saan jätkata enese arendamist helikunsti vallas ja siseneda n-ö kunstiväljale, mis oli tegelikult mu peamine huvi EKAsse sisseastumisel, kuna oma senises tegevuses, näiteks Üle Heli festivali kureerimisel, olen jõudnud pidevalt erinevate kunstivaldkondade vaheliste seosteni. „Uusmeedia" on justkui koondmõiste paljudele erinevatele hübriidsetele suundumustele nüüdisaegsel kunstimaastikul.

Mis need teemad on, millega te täpsemalt tegelete?
Seni oleme tutvunud helikunsti ehk *sound art*'i ja tehnoloogia ajalooga, tegelenud helisünteesi ja väljasalvestustega, tutvunud põgusalt keskkonnas Max/MSP programmeerimisega, audiovisuaalsete installatsioonide loomise ja palju muuga. Üks põnevaim valdkond, millega tegeleme, on minu jaoks multifooniline heli. Katsetasin ise sellega üsna primitiivsel moel 2015. aasta Üle Heli festivali raames installatsiooniga „Tajusfäär". Siis sai helile lähenetud kvadrofoonilisel tasandil. Olles kunagi aastaid tagasi külastanud Karlheinz Stockhauseni WDR Electronic Music Studiot Kölnis, mis põhineb 12-kanalilisel helisüsteemil, sain hästi aru ruumilise heliteose eelistest tavaliste stereo- või monofooniliste lähenemiste ees, mis toimivad justkui tegelikult tehniliste piirangute tingimustes, kahandades heliloomingu võimalusi nii looja kui ka kuulaja seisukohast. Nüüd EKAs õppides on mul päriselt võimalik end selles vallas arendada.

Kas teil on antud alal kokkupuudet ka tulevikutehnoloogiaga?
Võimaluste piires ikka katsetame uuema tehnoloogia ja tarkvaraga ning teoorias on nendega seotud teemad kogu aeg õhus. Kuid mida üldse pidada tänapäeval tulevikutehnoloogiaks? Pigem oleme ümbritsetud rutiinsetest hetkeuuendustest ja leian, et tulevikulistena saab kõiki neid käsitleda kontekstis, mille loomine toimub peamiselt mõtlemise tasandil – eelkõige idee ja seejärel teostus.

Siim Nestor kirjutas 2005. aastal ühes sinuga tehtud intervjuus: „Kui te peate klubikultuuri alternatiivseks maailmaks, siis Tõnso maailm on klubikultuuri sisemine alternatiivne maailm, märksa tõsisem ja intellektuaalsem, avangardsekoeline eraldiseisev ala, mis – olgu ka ära öeldud – ulatub klubikultuuri kaanonitest nii esi- kui tagaukse kaudu kaugele välja." 12 aastat hiljem kehtib sinu korraldatavate ürituste kohta seesama tõdemus. Sinu puhul on huvitav, et olgu need muusikud uued või vanad, kuidagimoodi innovaatilised on nad ikkagi. Milline on su protsess muusikasse süüvimisel, millised „andurid" peavad tööle minema, et tegemist oleks sinu jaoks millegi heaga?
Selles protsessis on mu jaoks päris palju intuitiivset, mida lõpuni lahti seletada väga ei tahakski. Olen aja jooksul justkui kasvanud kokku inforuumiga, millega on seotud ka muusikaelus parasjagu toimuv. See on nagu õhk, mida nuusutades saad aru, kust poolt tuuled puhuvad, ja seda mitte ainult muusikamaailmas, vaid üleüldiselt. Muusika- ja laiemalt kultuurivallas toimuvat saab vaadelda väga hästi ka poliitiliste muutuste foonil. Näiteks on vene muusikaskeene põrandaalusem osa muutunud võrreldes vahepealsete arengutega viimasel ajal palju huvitavamaks. Kas tegemist on mingisuguse vastasseisuga või on leitud uued loomingulisust soodustavad ideaalid? Igatahes mõtlemapanev olukord. Kindlasti ei otsi ma selle n-ö inforuumi jälgimisel midagi konkreetset, vaid lasen end pigem üllatada. Tähelepanu äratavad just need nähtused, mis on mingis mõttes raskesti liigitatavad ja mille puhul väline vorm ei kammitse sisemist sädet.

Ma ei ole päris kindel, kas innovaatilisus on mind üldse kunagi tegelikult huvitanud. Uuenduslikkuse kaudu võib esmapilgul tunduda lihtne toimuvat põhjendada ja isegi õigustada, kuid mingist punktist alates muutub see üsna kiiresti mittemidagiütlevaks. Üks mu esimesi tõelisi teadvustatud lemmiklugusid oli Kraftwerki „The Robots". Olin siis kaheksa-aastane. Tajusin, et see on miski, mis mulle päriselt meeldib. Omal ajal oli see kindlasti innovaatiline, aga kaheksaaastase alles maailma avastava poisina ma kindlasti ei tunnetanud seda nii. Selles pidi olema midagi muud. Nagu hiljem selgus, osutuski „The Robots" ja suurem osa Kraftwerki loomingust aegumatuks. Ja just siin peitubki võti, miks mõned ammused artistid kõlavad endiselt värskelt. Vaid innovaatilisust püüdlev looming vananeb eriti kiiresti. Ilmselt on kõik märganud, et nii mõnigi tänane moeröögatus on homseks meelest läinud. Taolist uuendused-uuenduste-pärast-lähenemist eirates on võimalik ka paremini aru saada, millistest uutest tulijatest võivad tegelikult tulevikus olulised tegijad kujuneda.

Elasid nooruses paneelmajas, kuhu raadiolained ulatusid paremini.
Internetieelsel ajastul polnud just lihtne informatsiooni kätte saada ning siis tuli kasutada tänapäeva mõistes selliseid kiviaegseid lahendusi nagu lampraadioga kesk- ja lühilainesageduste kuulamine, mis omakorda tegi vähemasti minu jaoks küll elu päris põnevaks. Kõige olulisemaks raadiojaamaks kujunes BBC Radio 1 ja seal kolm korda nädalas kõlanud John Peeli saade. See levis kesklainesagedustel, mis on teatavasti väga tundlikud keskkonna suhtes. Iseenesest ei olnud parema kuuldavuse teguriks paneelmaja, vaid see, et elasin 9. korrusel. Mida kõrgemal, seda parem levi. Samuti mõjutas aastaaeg. Suvel võisin kuulda oma lemmikjaama läbi sahinate õrnalt ööpäevas vaid mõned öised tunnid. Talvel aga juba alates varaõhtusest ajast. Leviga seotud omadustest palju olulisemaks oli siiski pigem fanaatiline huvi taolise muusika avastamise vastu. Enamik mu tolleaegsetest sõpradest pidas seda lihtsalt mingiks imelikuks veidruseks, rääkimata soovist ka ise midagi taolist ette võtta.

Mida üldse pidada tänapäeval tulevikutehnoloogiaks? Pigem oleme ümbritsetud rutiinsetest hetkeuuendustest ja tulevikulistena saab neid käsitleda kontekstis, mille loomine toimub peamiselt mõtlemise tasandil – eelkõige idee ja seejärel teostus.

Kuidagimoodi ei saa lükata ümber fakti, et sinu projekt Hüpnosaurus oli Eesti esimene korralik *techno*-punt. See oli 80ndatel. Kuidas sul toona see pusimine üldse välja nägi? Kuidas sa neid maailmu praegusega võrdleksid?
Võib öelda, et Hüpnosauruse juured on küll 80ndates, kuid päriselt sündis duo 90ndate alguses ja kui täpsem olla, siis 1991. aasta suvel, samal ajal kui Eesti Vabariik *vol.* 2. Need olid keerulised, kuid samas väga lootusrikkad ajad. Õhus oli palju uut energiat ja tegutsemissoovi. Vaatamata ületamatule lõhele tehniliste võimaluste ja soovitud tulemuste vahel ei pidurdanud see olematute vahenditega katsetamist. Enamasti tuli huvitava kõlapildi saavutamiseks kasutada traditsioonilisi tarvikuid neid kuidagi ümber ehitades või ebaharilikul moel kombineerides. Nt veel Hüpnosauruse-eelsel ajal keskkooliaegsete sõpradega oma esimest bändi tehes kasutasime *distortion*-efekti saavutamiseks heli ülevõimendamist läbi lintmagnetofoni või siis elektroonilise kõlaga rütmide loomiseks trummide katmist eriliste kilede või muude materjalidega. Igas mõttes domineeris katse ja eksituse meetod. Inspireerituna 80ndate industriaalmuusikast *à la*

Einstürzende Neubauten sai ka ise töökojas salvestamas käidud ning katsetatud haamriga tühja plekktünni peksmise ja kõikvõimalike teiste helidega. Ka olemasolevate instrumentide laenamine oli üsna levinud. Mõned küllaltki primitiivsed seadmed käisid kogu tollase skeene käest läbi, nt üks legendaarne modifitseeritud LELi efektimasin. Vaid selle instrumendiga on loodud näiteks Hüpnosauruse albumi avalugu „Õhust ja armastusest". Kõige enam on siiski kujundanud Hüpnosauruse arengut Polivoksi süntesaator. See praeguseks kultusinstrumendiks saanud pill oli neil keerulistel aegadel üks väheseid süntesaatoreid, mida sai muusikapoest vabalt osta, kuna keegi ei osanud taolise monstrumiga midagi peale hakata. Normaalset muusikat on sellega ju väga raske luua. Ega isegi algul sellest väga vaimustunud ei olnud, aga tasapisi sai hakatud katsetama ja pikapeale hakkas ka soovitud tulemusi tulema.

Väga suureks mõjutajaks olid salvestustehnika üliprimitiivsed võimalused. Tollased vähesed stuudiod tundusid oma suunitluse poolest justkui teisel planeedil olevat ja nii saigi kasutatud kodustes tingimustes kõige odavamaid mikrofone ning tavalisi kodukasutuseks mõeldud kassett- ja lintmakke. Erinevalt tänapäevasest *lo-fi*-heliesteetika võidukäigust domineeris 90ndate alguses elektroonilise muusika vallas siiski üsna kõrgete standarditega kvaliteetne helipilt, mida meil ei õnnestunud oma vahenditega kuidagi saavutada.

Ma ei ole päris kindel, kas innovaatilisus on mind üldse kunagi tegelikult huvitanud. Uuenduslikkuse kaudu võib esmapilgul tunduda lihtne toimuvat põhjendada ja isegi õigustada, kuid mingist punktist alates muutub see üsna kiiresti mittemidagiütlevaks.

Käisin hiljuti muusikanädalal kuulamas vestlust transhumanismist. Toodi välja väide, et kui AI hakkab muusikat tegema, ei pruugi sellest sündida midagi väga erilist, aga samas ilmuks muusikat trobikondades rohkem. Tulevikku me ette ennustada ei saa, aga mis sa arvad, kas AI võime muusikat luua mõjuks sellele kuidagi hävitavamalt või oleks need arengud sinu arvates pigem positiivsed? Kuidas võiks see mõjutada meie loovust?

Oleneb, mida tehisintellekti all silmas pidada. Nii-öelda pehme AI on ju igapäevane nähtus, suurem osa elektroonilistest vahenditest alates kodumasinatest kuni arvutiprogrammideni, mida kasutame, sisaldab selle elemente. Selles mõttes aitab tehisintellekt küll loovusele kaasa, et rutiinsele käsitööle kulub meil vähem aega ja energiat. Kuigi juhtimine on siinkohal inimeste käes, võib taoline pehme lähenemine hakata märkamatul moel mõjutama meie otsuste tegemise protsessi. Näiteks sotsiaalmeedia puhul ei panegi enamasti tähele, kuidas algoritmid meile infot ette söödavad, aga tahes-tahtmata mõjutab see meid. Sellest tulenevalt ongi võib-olla tuleviku tehisintellekt hoopis inimene ise, kuna elame masinlikult genereeritud informatsiooni keskel, kus millessegi süvenemiseks jääb üha vähem aega ja väga kiiresti tuleb võtta vastu võimalikult palju otsuseid – sarnasel printsiibil töötavad arvutiprotsessorid.

Kui rääkida aga algoritmilisest muusikast ja kunstist, siis need on juba ammused ning kergelt isegi retrohõngulised lähenemised ning väga heaks näiteks on see, kuidas looming muutub tähenduslikuks alles siis, kui tekib soov mõista, millistest impulssidest lähtuvalt on vastavad algoritmid genereeritud. Piltlikult öeldes huvitab meid looja taga olev maailm, tema lapsepõlv, tema suhted teiste inimestega, tema arvamus maailma nähtuste kohta, tema areng ja kasvamine läbi aja inimesena ehk oluliseks on sotsiaalne ja emotsionaalne intelligentsus, mida tehisintellektil valmis kujul looduna taolisel moel olla ei saa. Kui, siis mingil teisel viisil, mis võib ehk maailma rikastada ja asendada olemasoleva millegi muuga, aga ma ei oska öelda, kas see on hea või halb. Mu isiklikust seisukohast lihtsureliku inimesena võib see olla halb, aga globaalselt vaadatuna äkki mitte.

Kindel on see, et kui soovime inimestena püsima jääda ja olla endiselt need, kes oma loodu üle ka mingit kontrolli omavad, siis peaksime tegelema isikliku suhte kujundamisega ümbritsevasse ja selles protsessis on olulisel kohal ka suhestumine helikeskkonnaga. Praegu algab meie heliharidus muusikaharidusest, kuid võiks olla vastupidi. Muusikast rääkimisele võiks eelneda arusaamine ümbritsevast helimaailmast, tuleks õppida kuulmise kaudu paremini ümbritsevat keskkonda tajuma ja harjutada lähenemist, et muusika ei koosne mitte nootidest, vaid helidest. See aitaks ehk ka muusikat uuel moel ümbritsevaga rohkem kooskõlas olevana väärtustada.

Sinna alla läheb siis ka näiteks *field recording*?

Seda ka, aga pigem pidasin silmas üldist võimet tajuda paremini ümbritsevat helikeskkonda. Näiteks hiljuti **John Grzinichi** juhtimisel Moostes toimunud helisalvestus-*workshop*'il tegi ta lihtsa harjutuse. Kui tavaliselt on meie mälupildid pigem visuaalsed, siis tema palus meenutada lapsepõlvega seotud helimälestusi ja just selliseid, mis ei oleks seotud muusikaga. Isegi mind kui helivaldkonna inimest valdas esmalt tühjus, kuna ei olnud lihtsalt harjunud minevikku niimoodi kujutlema. Tasapisi end rohkem keskenduma sundides hakkasid aga mõningad helikujutlused minevikust esile kerkima ja see oli uut laadi kogemus.

USAs tegutseb helilooja, innovaator ja leiutaja Tod Machover. Ta on loonud näiteks tarkvara nimega Hyperscore, millega saavad muusikat luua isegi väiksed lapsed. Ta ise nimetab tehnoloogia kaasamist muusikasse ka viimase demokratiseerimiseks, kuna nii on igaühel võimalik sellega tegeleda, ja ütleb, et kunst saab muuta inimeste elusid. Milline võiks olla muusika sotsiaalne võimekus tulevikus?

Loomingu teraapiline mõju on olnud teada juba aegade hämarusest. Tehnoloogia areng on teinud loominguga tegelemise kindlasti lihtsamaks sellisel moel, et tulemus kõlab ilma eelnevate pikaajaliste õpingute ja harjutamiseta päris hästi. Kindlasti kaasneb sellega ka omajagu probleeme, milleks on näiteks muusikaproduktsiooni ülekõllus või kvaliteedikriteeriumite hägustumine. Ühtlasi muutuvad sellises olukorras üha olulisemaks sisulise kvaliteedi asemel turunduslikud oskused. Nende probleemidega tuleb lihtsalt õppida mingil uuel moel toime tulema. Kui muusikal on olnud läbi aegade sõpruskondi, kogukondi ja sarnaselt mõtlevaid inimesi liitev roll, siis tänu tehnoloogia arengule on nüüd ja edaspidi üha enam võimalik täita sama funktsiooni globaalseid vahemaid ja keelebarjääre ületades. Näiteks improviseerida reaalajas teisel mandril asuvate muusikutega või jälgida interneti vahendusel kontserte ja neile kaasa elada. See omakorda võib rikastada kohalikul tasandil suhtlust, kuid sõltuvalt inimesest ja kontekstist mõnel juhul seda ka pärssida. Sotsiaalse võimekuse plaanis pean siiski kõige olulisemaks inimeste loomingulisuse pideva kasvu üldist nõuet. Kuna ümbritsev reaalsus, nii töö- kui ka elukeskkond, on muutumas üha komplitseeritumaks, lihtsad töökohad on asendumas robotitega ja inimese mõõt igas valdkonnas sõltub just loomingulise mõtlemise võimekusest, siis näen siinkohal ka muusika ja helikunsti potentsiaali selles muutuste protsessis toeks olla, seda siiski ühe võimalusena paljude erinevate loomevaldkondade ja nende kombinatsioonide kujul. Muusika positsioon selles protsessis on seda tähtsam, mida paremini ta suudab integreerida teisi valdkondi.

Muusik Holly Herndon on ühes intervjuus öelnud, et sülearvuti on praegusel ajal hüperemotsionaalne vahend, kuna selles peitub tegelikult lugematul hulgal meie emotsioone. Teda huvitab, kuidas kõlab muusikategemine praegu ja kuidas me väljendame oma emotsioone. Tema näiteks kasutab sämpleid sellest, kuidas ta küüned nutitelefonil klõbisevad või kuidas ta Skype'is maha jäetakse, ning peab imelikuks neid emotsioone hoopis kas või viiulihelidesse panna. Kas me oleme digitaalsesse maailma liiga kinni jäänud ja võime sellele tulevikus analoogmuusika üldsegi kaotada?

Sülearvuti on tõesti olenevalt kasutatavast tarkvarast vahend, mis pakub tohutult võimalusi, ja sellele emotsionaalse laengu andmine tundub igati loomulik. Samas sõltub see vägagi inimesest ja mul on tunne, et sülearvuti üheks miinuseks on just see, et see võimaldab liiga palju ning mugavam on kasutada midagi lihtsamalt hallatavat ja käega katsutavamat. Sellest tulenevalt on toimunud ka mõningane tagasilöök tarkvarapõhise muusika vallas ja kõikjale on levinud analooginstrumentide ehitamise trend. Olles ka ise selles osaline, leian, et nii on omakorda lihtne kalduda teise äärmusse.

Praegu tundub, et oleme õppinud digitaalse maailma kaudu nägema uusi võimalusi. Meie helikogemus on niivõrd palju rikastunud, et suudame tajuda ümbritsevas keskkonnas reaalseid helisid uuel moel, nähes ka seni avastamata võimalusi nende edasisel sünteesimisel. Niisiis, igasugustele vahepealsetele äärmustele vaatamata usun, et oleme olukorras, kus digitaalne ja analoogne jäävad teineteist täiendama, mitte ei vastandu.

Kuidas sa ise sellesse tänapäeva muusikatulva suhtud?

Ühelt poolt on hea, et kõike on palju ja see on ka kiirelt kättesaadav, aga teisest küljest, kuna loome kõigele väärtuse eelkõige oma peas, igatsen taga aega, mil oli võimalik kujundada millegi suhtes tänu ajalisele ja ruumilisele distantsile kõrgendatud ootuseid. Näiteks kunagi John Peeli saadet kuulates ja mõnelt albumilt läbi mitmesuguste segajate ainult üht või kaht lugu kuuldes võisid tekkida päris kõrged ootused, mida aitasid üles kütta erinevad fantaasiad võimalikust ideaalmuusikast. Just see tunne, et sul on meeletu huvi ja soov millegi kuulmiseks. Tänapäevase muusikatulva ja levikiiruse tõttu on sul kõik olemas veel enne, kui üldse huvi jõuab tekkida. Oluliseks on muutunud hoopis teised küsimused. Kuidas üldse leida üles need kõige põnevamad ja avastamist väärivad pärlid ning lisaks on vaja ka aega, mil sa tõesti saad pühendunult ja sügavuti nende leidude mõjuväljas viibida.

Oled sa selle lahenduse leidnud?

Ma tunnen küll, et liialt palju kulub aega pealiskaudsele kiirkuulamisele ja nii-öelda pärlite otsingule, aga see sõltub ka hetkeolukorrast. On rahulikumaid momente, nagu talvine vaheaeg ja suvepuhkus, mil on võimalik hoog maha võtta ning uuteks väljakutseteks end koguda. Endiselt on üks hea moodus seda teha just mõne värskelt ilmunud ajatu heliplaadi saatel, kui saad aru, et tegelikult ei pea olema ümbritsevas maailmas toimuvaga viimse detailini kursis, vaid pigem oleks vaja leida sisemine tasakaal.

OUDEIS
UUS EESTI BIIT

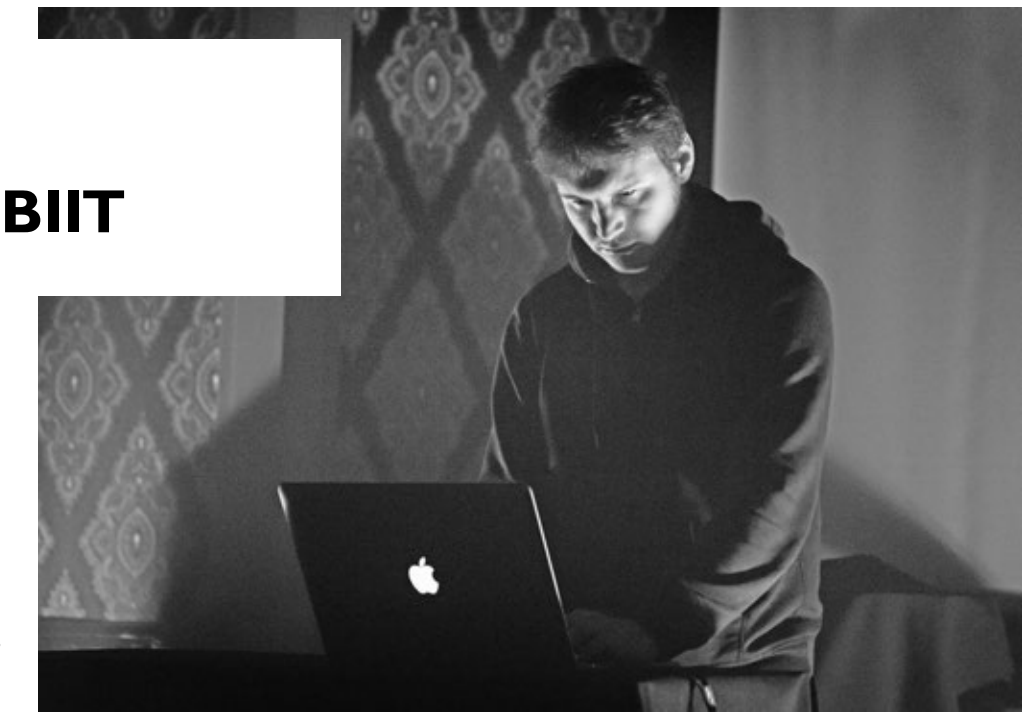

Foto: Evert Palmets (Body Machine Body)

Oudeis on artist, kelle muusikat on kohalik kassetinduse isa Trash Can Dance nimetanud „tööstussümfooniaks ja ülistuseks industriaalsele draakonile". Tõeliste masinate „muusikat" on ta kogenud otsekontaktis, ehitades sellele üles nii kõnealuse kui ka industriaalsele *techno*'le keskenduva kõrvalprojekti Democide.

Küsis **Mariliis Mõttus**

Räägi lähemalt, kes on Oudeis ja kuidas sa tema muusikat defineeriksid?
Ideaalis on Oudeis pigem eksperimentaalne muusikaprojekt. Idee on teha võimalikult erinevates žanrites muusikat, sest kuulan ju erinevaid asju, mistõttu ühte liini ajada tundub tobe. Kuigi viimasel ajal olen jäänud toppama teatud žanrite juurde, nagu *dubstep*, *rhythmic noise*, *industrial* ja elektroonika, kõige üldisemas mõttes, on Oudeisi motoks endiselt „experimental everything".

Kuidas sa muusikategemiseni jõudsid?
Muusikaline suundumus algas melomaaniast, mida sisendas mulle mu isa – The Beatles, The Rolling Stones, Kansas ja muu klassikaline rokk. Mingil hetkel õpetas ta mulle ka kitarrimängu, millega ma hiljem oma esialgseid kompositsioone lõin, alul muidugi mainitud eeskujude järgi. Hiljem mängisin oma vanemate ostetud muusikakeskusega. Ehitades paberist torbiku ning ühendades selle vinüülimängija helipea/nõelaga, sain teha oma esimesed salvestused kassetile. Tulemuseks olid äärmiselt robustsed ning segased helid, kuid mind see ei morjendanud. Selline heli tekitamise viis ning tulemus ainult innustasid. Seejärel, juba Windows 98 ja XP ajal, kui sain oma esimese arvuti, tutvustas mu sugulane mulle programmi Dance eJay, milles sai *sound bite*'idega lugusid teha. See ammendus kiiresti, kuna neid oli piiratud kogus. Mul oli vaja midagi, millega oleks võimalik neid baite ise luua. Nii tutvusin programmiga FruityLoops. Kuna ma millegipärast õpetusi ei vaadanud, avastasin selle kõige primitiivsemaid funktsioone omapäi. Sel ajal oli kitarr veel oluline osa mu loomingulisest protsessist, mõtlesin sellel välja oma esimesed meloodiad ning taustad. Hiljem see taandus.

Pane kõrv peale: soundcloud.com/aapeejott

Olen kuulnud, et pidid tegema ühe loo päevas.
Oli aeg, mil tegin terve albumi või EP päevas. See oli puhtast tungist luua helisid. Praeguseks on see taandunud. Minu kohta on öeldud, et mul on „esikoht muusika devalveerimises", millest sain veidi hiljem aru. Praegu olen põhjalikum ning teen loo poole nädalaga, mis on ikkagi mingite standardite kohaselt liiga kiiresti.

Trash Can Dance on su muusika kohta öelnud, et see on justkui tööstussümfoonia, ülistuslaul industriaalsele draakonile. Kas su lugudel on ka mingi kontseptuaalsem taust kui pelgalt erinevate helidega katsetamine? Kas kuskilt poevad need tehased ka tegelikult sisse?
Industriaalne suunitlus on mul olnud juba pikemalt – ajast, mil elasin Tartus ja üks inimene mulle seda maailma tutvustas. Enne kõrgkooli töötasin industriaalses keskkonnas, kus kõik on nagu mingi hiiglaslik masinavärk, mida tuleb mõista, kuid eriti muuta ei saa. Puhkehetkedel veetsin aega koostetsehhi kõrval ning kuulasin sealseid helisid. Mingi sagimine oli ka, aga enamjaolt toimus kõik nagu kellavärk, ning sealt ilmusid välja esimesed rütmid, mida ma siis veel nime APJ all avaldasin. Kuna olin suvetööline, pilluti mind ühest osakonnast teise ning sain kuulata peaaegu kõiki tsehhe, mis selles ettevõttes olid. Lood on mul vist ikkagi tõesti tehnoloogiaülistused, nagu Trash on maininud. Mind lummab masinate rütm. Kontseptuaalsus tuleb välja aga lugude pealkirjades. Valin mingi teema ning kasutan sünonüüme, mis seda kirjeldavad. Tihtipeale lisan sinna mingi orgaanilise elemendi, et poleks liiga masinlik. Kompositsioon on minu jaoks esmane.

Oudeisi kõrval teed sa ka nime Democide alt tõeliselt musta industriaalset *techno*'t. Miks sa seda muusikat Oudeisiga ühendada ei tahtnud?
Techno'l on olnud oma kõrg- ning madalhetked, kuid industriaalne *techno* seisab sellest minu meelest kuidagi väljaspool. See oleks justkui stabiilne. Leidsin, et see on nišš, milles ma tahaks Oudeisist eraldatult midagi konkreetset teha – too jäägu pigem sinna eksperimentaalse muusika maailma. Oudeisina ma avastan helisid, Democide'ina rakendan neid kindla stiili all.

Mis järgmiseks plaanis on?
Edasi tuleb veel rohkem eksperimenteerimist ja industriaalset *techno*'t. Mu sõprusringkond on adekvaatne mu muusikat kirjeldama ja hindama ning võtan aegajalt nende soovitusi kuulda. Lähitulevikus on plaanis anda välja *dubstep*'ilik kauamängiv Agnostik Recordsi alt ning lugematu arv EPsid, nagu mul kombeks on. Või noh, mitte lugematu arv, üsna kasin võrreldes varasemaga, sest tööprotsess on nüüd tunduvalt põhjalikum. Tumemuusikafestivalil Body Machine Body mängimine ning Cly/Suva soovitused andsid mulle kriitilisema nägemuse muusikaloomisest. Väärt soovitus, mida ma hakkan nüüdsest rakendama.

ABRAMOVA
DJ-ANKEET

Foto: Aleksander Kelpman

Kuigi enim vast peosarja ЖЕНЩИНА ühe poolena tuntud Abramovat kuuleb üha tihedamini mängimas ka suuremaid masse mahutavatel pidudel, on ta juured üsna tugevalt sügaval *underground*'i pimeduses. „Abramova on ennast leidnud! Kui ta puldi taga seisab, siis on tunda, et ta on omas nahas. See, millise hasardiga ja kui püüdlikult ta plaate mängib ning kui nauditav see ta jaoks on, vot see on tõesti inspireeriv. Tema initsiatiiv peole temaatika välja mõelda ning näiteks parukate ja vahvate *outfit*'ide toel oma karakterit muuta, ei saa märkamata jääda! Üks asi, mis mul temaga seoses meelest ei lähe, on ajast, mil me esimest korda ASUMis mängisime. Mäletan, kuidas vaatasin sel ajal Abramova tagumikku, kui ta tantsides plaate keerutas, ja mõtlesin, et kahju, et see meie peo visuaal pole – nägi väga professionaalne välja," iseloomustab Abramovat ЖЕНЩИНА kaasvõitleja ja sõbranna Eleonora Šljanda.

Debüüt: Endised kooli- ja klassikaaslased on korraldanud paar aastat augustikuus Kehra lähistel sellist festivali nagu Kühvel. Esimesed aastad hoidsid nad seda kinnisena, olidki umbes kümnekesi omaette, kuid 2015. aastal otsustasid nad sinna veidi rohkem inimesi kutsuda. Too suvi olin juba flirtinud veidi mõttega, et võiks DJnduses kätt proovida. Viimasel hetkel rongi peale minnes pistsingi endale võõrad CDd kotti, aimates enam-vähem, mis tümm nende peal olla võiks. Sõber seisis terve aja kõrval ja näitas, kus CD-mängija peal *play*-nupp asub… Ma ei kujuta ette, mida ma mõtlesin, et lähen pulti nii, et ei teagi midagi, aga kuskilt tuli alustada.

Kuula meie veebiväljaandest ka Abramova Müürilehele tehtud miksteipi.

Muusikas oluline: Sümbioos.

Muusikas ebaoluline: Reeglid.

Mida mängin: Seda, mis parajasti õige tundub.

Eredaimad mängumälestused: Esimesed korrad äftekatel, kui õppisin vinüüliga miksima. Iga kord kui tundus, et on paigas, keerasin ümber, käed püsti, suu naerul, otsides sõpradelt heakskiitu. Millegipärast tunnen end vabamalt võõra publiku kui sõprade ees. Seepärast oli ka möödunud suve Kumu ÖÖ äftekas Punases Majas Heleniga (*Tammemäe* – toim.) mängides midagi vahvat. Ja pärast igat plaadikeerutamist minu Audi90 peo kõrvaljuhiga toimuvad peas huvitavad asjad. Muidu hindan kõiki mängukordi väga, kuna puuduvad kodused harjutamisvõimalused.

Lugu, mida mängiksin oma parima sõbra pulmas: The Cure „Lullaby".

Koht, kus tahaksin kindlasti mängida: Panorama Bar.

***Guilty pleasure*:** Lääge popp. Näiteks Wham!-i „Last Christmas".

Alt üles vaatan…: Sõpradele.

Viis klassikut:
Mood II Swing „Move Me"
Indigo ft. Joy Malcolm „Fly to the Moon"
(The Mood II Swing Sentinal Dub)
Sarah Washington „Everything"
(Mood II Swing Club Mix)
Crustation „Flame"
(Mood II Swing Borderline Insanity Dub Mix)
Moodymann „I Like to Know"

Viis hetkekummitajat:
Ricardo Villalobos „Untitled"
DeepChord Presents Echospace „BCN Dub"
Reboot „Caminando"
Grant Nelson „In My Soul"
Jaymz Nylon „Yemaya"

Tehnilist: Eestis on tase veel päris madal – arusaadav, et kvaliteetne tehnika ongi veidi kallim, aga siis on küsimus selles, et mis on olulisem, kas lihtsalt terve küla kokku ajada ja end õudse müra saatel segaseks juua või säilitada võimalus ka muusika nautimiseks. Kuid asi pole ainult kvaliteetses tehnikas, vaid ka selles, millisesse ruumi see paigutada ja kuidas. Milleks toppida Funktion-One kilukarpi? Mitte kuskil Eestis ei kõla *techno* nii, nagu see kõlab nt Berghainis, mis on ehitatud üles selle mõttega, et seal kõlaks just *techno* sajaprotsendiliselt. Kõik on läbi mõeldud ja kõigega on arvestatud, sellepärast asi ka töötab. Soovitan ka kõigil hakkajatel võimalikult kiiresti käsi vinüüli külge panna. Tean, et siiamaani arvatakse, et YouTube'i *rip*'e on OK esitada, mis on kurb.

Lõppsõna: *Free your mind and the rest will follow.*

Endamisi Salamisi / Luurel Varas – Endamisi Varas
(Trash Can Dance, 2016)

Kuulas: Kristjan Karron

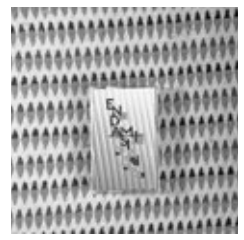

Split-väljaannetel on tihtilugu üks sümptom – nimelt on idioodilegi selge, kumb grupp kuulatava pala kokku meisterdas. „Endamisi Varas" – Endamisi Salamisi ning Luurel Varga kombokassett – seda muret ei tunne (kui just *tracklist*'i abi ei kasuta). Seinast seina mõjutused ning eksperimendid annavad kassetile (või Bandcampi *playlist*'ile, kui kuulaja ei ole üks neist kuuekümnest õnnelikust inimesest, kes kassetti füüsilisel kujul omab) pidevalt voolava tunde, isegi kui kergelt tõusiklikud vokaalsämplid, välja arvatud tükeldatud hõiked elaval *jungle*'i-palal „Hayza", seda vahetevahel rikkuda üritavad. Üldiselt kipub väljalase lõpupoole veidi auru kaotama (tahes-tahtmata tulevad meelde Röyksoppi albumid, millel ühel hetkel supermarketitesse sobivad *filler*-palad võimust võtavad), kuid tipp-punktid, nagu loo „XIK" *aggro-techno*-rütm ning pala „Me kuulasime trana…" *acid*'lik pealetükkiv, peaaegu lämmatav energia, avaldavad kuulajale selget mõju pärast nii esma- kui ka mitmekordset läbimängimist. Ja tegelikult annavadki väikesed iluvead küpsele muusikale karakteri. Tehke veel kassette juurde, päriselt ka!

Alexey Volkov – Cold Blooded Genius EP
(Linda Records, 2016)

Kuulas: Mariliis Mõttus

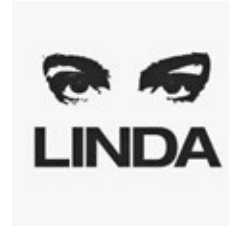

Industriaalse *techno*'ga on paratamatult nii, et enamasti toimib see kõige magusamalt tantsuplatsil, visates keha veidrasse vaakumisse, korralikku *power mode*'i. Teisalt leiab sellest žanrist ka nüansirikkamat loomingut, mis omamoodi kunstiteoseks lahustub ja millest ükshaaval detaile üles noppida annab.

Vene juurtega Alexey Volkovi, kelle arvel on senimaani paras pagas EPsid, korjas 2011. aastal oma leibeli Planete Rouge alla prantslaste rahvuslik EBMi-/*techno*-kangelane Terence Fixmer. Niimoodi ta seal tiksus, kraapides kokku elektrone *techno*'st, *industrial*'ist ja muust tumemuusikast ja jõudes eelmisel aastal oma esimese tööni ka Silent Servanti plaadifirma Jealous God alt.

Külmavereline geenius on Volkovi töödest seni kõige tugevamat rauda taguv, kus varem ikka silma kippunud *minimal*'i tuhk on laiali puistatud ja suruhaamril lastakse rahus hävitustööd teha. See on pigem too esimese kategooria teos, sest selgelt eristuvaid mustreid jääb napiks, aga oma tantsupõrandakohustusi täidab see hästi. Olgu selleks vargsi paranoiarüppe lagunev „Unfriendly Nation", juhatagu vägesid karmikoeline nimilugu või rippugu akende ees „Curtains of Flesh", mis nagu *kaiju*-filmides marssiva koletise sammude rütmis helisid toodab.

The Boondocks – Thriller
(2016)

Kuulas: Kaisa Laurimaa

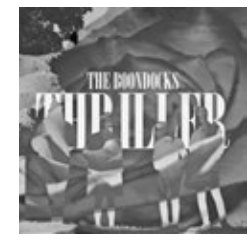

The Boondocks on astunud debüütalbumiga võrreldes suure sammu edasi. Kui nende eelmine plaat „USB" püüdles korraga liiga mitmesse erinevasse suunda, oli laialivalguv ja kõlas kohati lahjalt, siis uuel kauamängival on tunda enesekindlust, küpsust ning terviklikkust.

Nii mõnigi pala jääb pähe kummitama, näiteks „U and Me", mis on The Boondocksi puhul harvaesinev niivõrd selgesõnaline armastuslugu. Selle puhul on eriti meeldejäävad viis, unistavad sõnad ning trummar Karl Kevade lauldav *bridge*, mis on minu jaoks albumi üks täielik lemmikkatkend! „Let Nobody Know" on võluvate kitarrikäikudega kulgemine (kuni lõpu kütteosani) ning „Incognito" rühib uskumatult kaasahaarava rütmi ja meloodiaga üheks plaadi tugevaimaks looks, mida on raske mitte ümisema jääda.

„Thrilleri" helipilt on mitmekülgne – on mida kuulata ja avastada. *Sound*'iga on vaeva nähtud ning sisukad kitarrikäigud ja huviäratavad detailid ilmnevad just tänu sellele. Lood kannavad erinevaid meeleolusid, kuid läbivalt on tunda seda põnevust, millele viitab ka albumi pealkiri. „Thriller" pole veel bändi see album, kus kõik lood toimiksid 100%, aga The Boondocks on praegu rohkem nemad ise kui kunagi varem.

Intsikurmu Talifestival: Oligarkh. Foto: Oligarkh

VIHJE

Ürgne metsapark kolib talvel Põlvast Tallinnasse teatrisse NO99, kus toimub 21. jaanuaril teine Intsikurmu Talifestival. Üles astuvad Oligarkh (RU), Keymono (LT), Triana Park (LV) ning mitmed kodumaised artistid. Vaata lisaks: *facebook.com/intsikurmu*

Go Away Bird – Sleep On It
(2016)

Kuulas: Helle Ly Tomberg

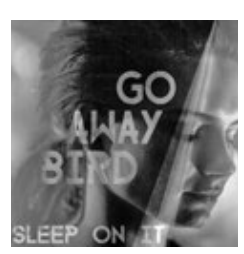

Õrn meloodiajupp Go Away Birdi „Sunday" alguses jätab plaadist erilise mulje – kaugustesse viivad sosinad mõjuvad põhjamaiselt, pea sigurrosilikult ja panevad midagi sees surisema, mõnusaid laisku pühapäevi igatsema, mil maailm seisab, kohustusi pole, on vaid üks väsinud hing, kes puhkab raskest nädalast täis argielu muresid ja vaevu. Sama surin kumab läbi ka pehmest ja sumedast „Late Summertime'ist", muutudes tervet plaati läbivaks rütmiks, mille saatel pea paratamatult paremale-vasakule õõtsuma hakkab, võttes endaga ühes õlad ja jalad. Tõmbab kaasa ja käsib tantsida. Sellepärast tundub, et igal päeval Go Away Birdi väga kuulata ei saakski, pigem sobib see reede- ja laupäevaõhtusse kusagil peol, mis on täis alkoholi ja lugematuid suitsupause. Kui süveneda laulusõnadesse, siis märkab, et neist õhkub kergelt enesepõletamise nooti. Jah, sa võid pidutseda lakkamatult, kas või rongikupees (kuula pala „Drinking Party in a Train Compartment"), jah, sa võid magada lõputult oma ekspoisiga ja ennast pärast haletseda (lugu „Sextoy"). Aga miks sa seda tegelikult teed? Miks vajab su elu üldse seesugust aja maha võtmist, sellist pidutsemist, et muuta see elatavaks? Paratamatult lõppeb selline kiire-kiire-oi-nii-põnev-elu ühel hetkel valusa kukkumisega. Ent „Sleep On It" pühib need mõtted, sest täna on pidu, täna me tantsime ja eks homme vaatame, mis sellest elust siis edasi saab.

Daniel Avery – DJ-Kicks
(Studio !K7, 2016)

Kuulas: Alex Wulf

Daniel Avery, kelle looming on seostunud siiani pigem sulniste meloodiate ja abstraktsete perkussioonidega, näitab sel korral oma tumedamat külge. Miksialbumite sarjale „DJ-Kicks" miksib ta kolm oma värsket pala kokku teiste artistide lugudega. Protsessi on Avery läbi viinud nii sujuvalt, et *track*'id kasvavad ühtlaselt üksteisest välja ja piire nende vahele tõmmata on kõrva järgi peaaegu võimatu. Kogu plaat ongi üks pikalt arenev tume *soundscape*, mis sobib täiuslikult *soundtrack*'iks praegusele pimedale ajale.

Huvitav on Avery oskus mängida väga peenelt tantsumuusika ning abstraktsema heli või *ambient*'i piiri peal. Kogu heliterviku selgrooks on katkematu neli neljandikku basstrumm, aga seda on kasutatud sellisel viisil, et see muutub pulseerivast rütmist peaaegu ühtlaseks tooniks. Selle tulemusel on plaat nii pimedas keldriklubis tantsitav kui ka kodus taustaks nauditav. Abstraktsest aspektist lähenedes võrdleks muljet esmalt Buriali ning tema meisterlike müra ja kaja kooslustega. Teisalt pole puristlikus *techno*-vaimus plaadil ühtegi sõna vokaali ja pigem meenuvad selle žanri süngemad produtsendid 90ndatest. Esindatud artistidest kvalifitseerub sinna kategooriasse kindlasti Planetary Assault Systems, aga ülejäänud neist on tegutsenud rohkem viimasel viieteistkümnel aastal. Pigem ongi Avery suutnud otsida kokku lood, mis tekitavad nostalgiat klubimuusika kuldse kümnendi järele.

Metsakutsu – Kuhu koer on maetud
(Universal Music Baltics, 2016)

Kuulas: Eik Tammemäe

Metsakutsu on jõudnud oma *sound*'iga linna – integratsioon on olnud valutu, ta on uue keskkonnaga üheks sulanud ja urbanistlikud reeglid omaks võtnud. Ta oli ennegi sinnapoole liikumas, kuid jälgis mängu pisut kaugemalt.

Uut albumit saab aga võrrelda vabalt USA räpiskeenes toimuvaga. Stiiliparalleele saab tõmmata ScHoolboy Q või isegi Danny Browniga. Saab nautida plakse, bassi, sahinaid ja muid elektroonilisi vilinaid, mis praegu teemas on.

Riimid on kohati intrigeerivalt nurgelised – tundub, justkui sõnad ei sobiks kokku, aga tegelikult jooksevad küll. Teravat stiili toetab agressiivne lüürika. Kasutusel on repliikide kordamine, need on nüüdsel ajal äkilisemad ja meelega poolikud, et anda kuulajale rohkem fantaasiaruumi.

Lugu „Ära mine närvi" ajab mind närvi! Ei tea, kas olen seda palju kuulnud või on selle refräänil potentsiaali kummitama jääda – igatahes on see täitnud oma eesmärgi. Siit leiame ka retropopiliku pala „Pole piiri", mis on päris hea autosõiduks, kuigi ühes teises loos on ka aknad täiesti all. Vihasemast kraamist tooksin välja loo „Ma 0, sa 100", milles artist ennast välja elab.

Ja nagu ikka, kui räppar saab tuntuks, ilmuvad kohale ka teiste žanrite kuulsused. Antud albumil teevad häält ka Jüri Pootsmann ja Koit Toome. Seda võib kritiseerida või kiita, aga kõik on seni viis, kuni lood töötavad.

See muusika on justkui laia ringi räpp, kuid siiski kindlale seltskonnale, kes teab, kuhu koer on maetud. Kindlasti ei pea enam otsima pimedast metsast, aga öine linn on ka suur ja mitmetasandiline, seega tasub kõrvad kikkis hoida, sest Metsakutsu ei haugu niisama.

PIDU, MIDA EI TASU MAHA MAGADA

Club Felicity #3

Jaanuari kolmandal reedel toimub taas alternatiivse klubimuusika üritus Club Felicity. 2016. aastal EKKMi kohvikus alguse saanud peosari kolib sel korral Lekkerisse ja toob lavale senisest suurema hulga väliskülalisi. Londonist lendab kohale Shanghai juurtega Organ Tapes, kes ammutab inspiratsiooni *dancehall*'ist, afrobiidist ning *rnb*'st. Tallinnas esineb muusik *live*-/DJ-kavaga. Teise külalise, Brüsselist saabuva noore produtsendi Buga muusikat iseloomustavad ängist pulbitsevad helimaastikud, masinlik rütmistruktuur ning vastandlikult helged meloodiad. Peol astuvad ühtlasi üles kohalikule publikule juba tuttavad Dodo Mundo Vilniusest ning nii Berliinis kui ka Tallinnas tegutsev ceekayin2u ehk Carmel Köster. Oma õla panevad alla ka kohalikud muusikavalijad Shift Tides, TTAN, Bleach ja Jakob Tulve.

Kappa, Ljubov Pony!

Peosari Love Pony, seekord küll venepäraselt Ljubov Pony, kutsub reedel, 13. jaanuaril peostaapi Helikopter, kus toimub 2017. aasta esimene ponipidu! Sellel päeval mõjutab meid erakordselt tugev täiskuu, mis paneb tahes-tahtmata käituma metsikumalt kui muidu. Tavai, tavai – teeme ära! Võta see risk ja tule saa oma aasta esimene armastust täis poniannus Helikopterist! Feminiinseid biite ja silmailu pakuvad residendid Helina Reinjärv, Katja Adrikova, Uljana Ponomarjova, Eleonora Šljanda ja Chloe LaGucci.

Kuparilinna. Foto: Tauko Hujanen

Peosari Off-Kilter tähistab teist sünnipäeva!

Eklektilise muusikavaliku poolest tuntud peosari Off-Kilter tähistab 3. veebruaril Helikopteris oma teist sünnipäeva, kus astuvad *live*'iga üles kreeka duo The Rattler Proxy ning posu kohalikke ettearvamatuid külalis-DJsid.

Nime The Rattler Proxy taha peituvad Gerard Papasimakopoulos (vokaalid) ning Lucas Savidis (süntesaatorid). Ammutades inspiratsiooni Suicide'ist ja John Carpenteri tumedatest süntesaatoripõhistest *soundtrack*'idest, kuvab duo intensiivsete ja klaustrofoobsete helimaastike kaudu pildi urbanistlikust võõrandumisest. Elektrooniline hiilimine vaheldub plahvatuslike rokkbändilike kõrvalepõigetega – rütmika pulseerimise saatel laskutakse kõrvaltänavate põrgulikku allmaailma.

Lisaks astuvad peol üles Aivar Tõnso, 90ndate algusest elektroonilise muusika skeenes figureerinud ja piire nihutanud mees, DJ Ultrashit ehk Aleksander Puumets, kes on lubanud teha *black metal*'i seti, DJ Fuzzolini ehk Valter Nõmm, kes navigeerib küll kitarrimuusika valdkonnas, kuid valmis tasub olla üllatusteks, ning loomulikult Off-Kilteri residendid Born To Bang, H8ly Matrimony, DJ Diligence ja Four4two.

Peol IN I OUT kohtuvad *silent disco* ja etenduskunst

IN I OUT on Vaba Lava kuraatoriprogrammis etenduvate lavastuste järgne sündmus, mis sisaldab mitut osa: klassikalist esietenduse pidu ning etenduskunstnike *performance*'eid nii laval kui ka publiku seas.

14. jaanuaril toimuva IN I OUTi teeb eriliseks *silent disco* formaat, kus peolised saavad tantsida, kuulates muusikat läbi juhtmevabade kõrvaklappide. Vaiksel diskol astuvad üles DJd Kat Sun, Barbara Lehtna ja Kristi Steel, lisaks üllatavad peomuusika valimisega etenduskunstnikud. Etenduskunstide lühivormide õhtu ise kannab seekord alapealkirja „Tabu". Esinejatelt on oodata erinevaid lähenemisi antud teemale ning peale selle avaneb publikul võimalus katsetada töötoas vedela lateksi omapärasid.

Peosarja üks missioon on luua nii noortele kunstnikele kui ka teistele heade ja isikupäraste ideedega kogenud tegijatele platvorm, mille kaudu oma loomingut tutvustada ja end proovile panna. Vaata lisaks: *facebook.com/inoutpidujaplatvorm*

Psühhodisko esitleb: Kuparilinna (FI) *live* ja DJd

Reedel, 20. jaanuaril kõlab Tartus Genialistide Klubis meloodiline ja nostalgiline folkrokk, sest lavale astub Kuparilinna Soomest.

Kuparilinna on Helsingi kooslus, kelle 2016. aastal ilmunud debüütalbumi on meedia ja publik väga hästi vastu võtnud nii kodu- kui ka välismaal. Bändi lood on kõlanud näiteks BBC Radio lainetel ning mitmetes USA raadiotes. Bändi laulja Tuomas Palonen kirjeldab nende muusikat kui 60. ja 70. aastate folkrokki, mille eeskujud on vanad Meloodia plaadifirma heliplaadid ja California psühhedeelne rokk. Tähelepanelik kuulaja võib märgata Kuparilinna loomingus ka soome 1960ndate tantsulise pop- ja estraadmuusika ning *surf rock*'i mõjutusi. Bändi heas mõttes naiivsed ja väga meloodilised lood jäävad kummitama pikaks ajaks ja toovad pimeda talve keskele rõõmu.

Kontserdile eelneb ja järgneb meeleolukas Psühhodisko DJ-õhtu kahel korrusel. Üles astuvad DJd Martin Jõela ja Erki Pruul (Frotee), Misha Panfilov (Funked Up East), Jussi Kantonen ja Anssi Nieminen (Overfitting Disco, FI), Ahto Külvet, Andreas McKeough ja Villi (Psühhodisko).

TOETA MENTALITEETI, MILLESSE USUD.

VORMISTA ENDALE TELLIMUS VÕI OLE MEILE TOEKS ÜHEKORDSE TOETUSEGA AADRESSIL

MUURILEHT.EE/TELLIMINE

UUS EESTI ANIMATSIOON: YYHELY HÄLVIN

Yyhely Hälvin on Setumaa külakesest pärit animaator, kelle töödes kohtuvad maalähedus, sügavus ja sünge poeesia. Praegu keskendub noor kunstnik graafikale ja õpib Tallinna Ülikoolis kunstiõpetajaks.

Küsis **Aurelia Aasa**

Su töödes võib tajuda pärimuskultuuri ilminguid ja teatavat spirituaalset tunnetuslikkust. Kas su tööd on otseselt pärimuskultuuriga seotud?
Mulle on ka varem öeldud, et mu töödes on pärimuskultuuri väljendusi, aga see ei ole taotluslik. Huvitav, kuidas teatud aspektid kerkivad esile, aga need ei ole kunagi planeeritud. Ma ei mõtle, et nüüd teen mütoloogilist asja. See lihtsalt kujuneb nii.

Kust sa ideid ammutad? Kas need tulevadki alateadlikult?
Ma usun küll. Kõik algas sellest, kui EKAs oli kursus „Alateadvuslik joonistamine". Käisin seal ja mulle tundus, et oo, ma olen ju kogu aeg nii joonistanud. See oli äratundmise hetk. Paljud hakkavad joonistama, eeldades kindlat tulemust. Mulle meeldib tegutseda spontaanselt, ilma kavanditeta. Filmi tegemise ajal tekitas see mulle probleeme. Mul ei olnud kindlat kava ja ma ei tahtnudki seda, kuna see võtab palju aega ja vähendab põnevust. Mulle ei sobi, kui on kindel *storyboard*, millest lähtuda.

Nii et kui hakkad animatsiooni tegema, ei ole sul kindlat *storyboard*'i, vaid alustad ja vaatad, kuhu lugu kannab?
See oleks ideaalne. Seniste filmidega ma oleksingi tahtnud nii teha, aga paraku see päris nii ei tööta. See on täielik tupiktee. Lõpuks kuluski palju aega tegevusplaani konstrueerimisele. Tegelikult on seda vaja, kuigi osa minust sõdib selle vastu.

Mulle tundub su joonisfilm „Bouillabaisse" autobiograafiline. Seal on sassis juustega tüdruk, kellele ei meeldi kalasupp. On see sinuga otseselt seotud?
See olengi mina. Ma tegin endast filmi, aga filmitegemisega oli probleeme. Tegin seda paljuski nukufilmi kõrvalt ja, jällegi, ilma plaanita. Alguses oli kõik hoopis teistsugune. Lõpus panin kokku killukesed, mis olid kuidagi tekkinud ja mille puhul tundus, et need võiksid filmis olla. Nagu mosaiigi kokkupanemine.

Millest tuleneb kurjade jäneste motiiv? Kas sellel on su eluga seos või kujunesid need juhuslikult?
Filmi lõppjärgus jõudis minuni sõbranna kaudu informatsioon keskaegsetest illustratsioonidest, kus jänesed olid kurjad, roimarlikud tegelased. Sealt tuligi idee. Lisaks on lõpus Monty Pythoni lauluke. Ühes Monty sketšis oli ka väike valge jänes, kes pöördus mõrvarlikuks kurikaelaks. Jänesed ei ole minu filmis midagi konkreetset, vaid sümboliseerivad võimalikku õudu, ettekuulutavat hirmu.

Yyhely Hälvini „Baleriin", ofort, akvatinta, 2016

VISKA PILK PEALE:
YYHELYHALVIN.WEEBLY.COM

„Ja mina nagu linnukene…" on oma tonaalsuselt pehmem, erinedes veidi ka sinu üleüldisest stiilist.
Minu jaoks on need kaks filmi nagu ühe mündi kaks poolt. Need ei ole koopiad, aga peategelane on üks ja sama. Kuigi „Ja mina nagu linnukene…" oleks tervikuna võinud olla tunduvalt parem. Mul on tunne, et lõppkokkuvõttes näeb see natuke liiga armas välja. Proovisin seda festivalidele saata. Üks festival paigutas selle lastefilmide kategooriasse. Ma ise ei esitlenud seda lastefilmina. Siis mõistsin, et kui seda vaadata, tundub pealispind nii pehme, õrn, villane. Mitte magus, aga nunnu. Kusjuures vill tuli materjalina käiku seepärast, et mu emal oli kodus üle palju lambavilla. Siis ma tegingi filmi sellest.

Väga öko mõtlemine. Igal juhul meeldib mulle su nukufilmi terviklikkus. Isegi lõputiitrid on tikitud.
Õudne! Kui tegin tiitreid, siis ütlesin endale mõttes: „Hull. Mida sa teed?" Tiitrid on ekraanil paar sekundit, aga mulle tundus, et nende stiil sobib. Teiseks näis tikkimine filmi lõpetamiseks sobiliku meditatsioonina. Lisaks ei meeldi mulle arvutiga töötada – hea meelega teeksin kõiki asju käsitsi.

Ideaalne filmitegemine oleks sinu jaoks siis selline, et sina joonistad käsitsi ja keegi teine monteerib?
Täpselt nii! Mina võin käsitsi kõik valmis teha – nukud ka. Pärast oma filmide monteerimist ja lõikamist mõtlesin, et ei tee enam kunagi ühtegi.

Õpid Tallinna Ülikoolis kunstiõpetajaks. Kuidas sa selleni jõudsid?
Mul on tunne, et kõik juba teavad seda lugu. See on nagu saatuse sõrm. Ma õppisin animatsiooni. Kusjuures esimesed kaks aastat ei saanud ma midagi aru. Kõik oli raske. Kui lõpetasin, oleks muidugi olnud tore jätkata, aga EKAs ei rõhuta keeleõppele. Nii ma ei õppinudki. Magistriõppesse astumiseks on aga vaja sooritada keeletaseme test. Ma kukkusin sellest läbi. Nii ei saanudki animatsiooniga jätkata. Kuna mulle meeldib õppida, läksingi kunstiõpetaja magistrisse. Nüüd mõtlen, et ju siis pidi nii minema.

Kas sa ise näed ennast õpetajana?
Ma kindlasti ei kujuta ette, et läheksin hommikul kooli, tuleksin kell viis koju ja siis tegeleksin veel õpilaste töödega. Õpetajad on need, kes suudavad õppekeskkonnas ellu jääda, on nõus Eesti palgaga töötama ja rikuvad oma vaimset tervist. Õpetaja annab etendust. See on nagu *performance*. Õpetus on korda läinud, kui õpilased vaatavad sind ja mõtlevad, et vau.

Sa tegeled palju graafikaga.
Graafika puhul on huvitav, et selles säilib kunstiteose aura, kuigi see on trükitud, mehaaniline aspekt on juba sees. Kui graafikateost omakorda printida, muutub see aga klišeepildiks, aura kaob. Urbanistlikud inimesed ei taju seda enam. Neile piisabki klišeepildist või reprost. See tuleb sellest, et puudub side käsitööga. Mulle tundub, et illustratsioonid ja illustratsioonikunst tervikuna on muutunud. Kasutatakse palju digitehnoloogiat. Loomulikult ei käi see kõikide kohta, aga säärane tendents levib jõudsalt. See paneb mõtlema, kas kunstnikul on üldse mõtet jännata traditsiooniliste viisidega, sest tegija seisukohast on see pöörane töö. Tegelikkuses on aga suur erinevus, kas kunstiteose saab lihtsalt välja printida või on see miski, mis trükitakse käsitsi plaadi peale.

Sul on tulemas graafikanäitus Seto talumuuseumis.
Jah. Kusjuures see toimub, sest kunagi heegeldasin ma palju pitsi ning põhikoolis ja gümnaasiumis olid pitsivõistlused. Seetõttu on mul muuseumis sidemed. See on tore, sest näitus kestab kolm kuud. On oluline, et tööd, mis sinna tulevad, oleksid piisavalt head, et neid terve suve järjest vaadata.

Kas arvad, et inimesed peaksid traditsioonilisi meetodeid rohkem kasutama?
Muidugi. Praegu on kaasaegne kunst läinud suunda, kus see on nagu ühepäevaliblikas – on ja siis kaob ära. Näiteks Kumus videot vaadates on sageli tunne, et video küll on, aga see jääbki sinna. Seda ei saa isegi mälupildis kaasa võtta, sest tihti on see arusaamatu. Sarnane on olukord skulptuuriga. Näiteks võib seda õppida ilma ühtegi pronksskulptuuri tegemata. Kõik need skulptuurid on ebapüsivad. Skulptuuri ilus mõte oli ju see, et see säiliks kaua. Samas peab tänapäeva kunstnik kontseptuaalset kunsti tegema, sest see on tõsiseltvõetav. Kui teha traditsioonilist kunsti, nagu mina teen, võidakse tõsiseltvõetavus kahtluse alla seada. Traditsiooniline kunst, muinasjutulised pildikesed ei tekita kaasaegse kunsti ringkondades sellist lööki. Asi on tasakaalus. Kunagi tehti palju käsitsi asju ja nüüd püütakse sellest eemalduda. See on tihtipeale nii, et kui ühte asja on saanud liiga palju, üritatakse sellest kaugeneda. Hariduses on samamoodi. Praegu räägitakse meile uuest õpetamissuunast ja ma ei ole kindel, et see, mida tahetakse hariduses teha, on hea.

Kas vihjad digipöörde programmile ja digitaalsele survele koolitundides?
Ma saan aru, millest see surve tuleb. Me tahame olla uuenduslikud ja viia muutused ka haridusse. Aga milleks? Me kasutame nutiseadmeid ju kogu aeg. Kooli mõte on otsesuhtluses. Praegu liigub asi selles suunas, et inimene tahab mingil põhjusel saada masinaga üheks. See on justkui ulmekirjandusest võetud. Miks me loome roboteid, kes on nagu inimesed, ja üritame põgeneda võimalikult kaugele reaalsest suhtlusest? Oluline on tasakaal. Kõike võib kasutada, aga mõistlikult. Lugesin ideest anda nutitelefonidele õppevahendi staatus ja mind tabas õudus. Keegi justkui ei mõtle, mis siis toimuma hakkab. Teatud juhul aitaks telefoni kasutuselevõtt asjad kiiremini ära teha, aga see, kuidas ja mil moel seda teha tahetakse, on mõtlematu. Juba praegu on probleem, et lastel puudub peenmotoorika. Inimesed ei suuda ise asju teha, sest nende eest tehakse kõik ära. Mina näiteks ei ole endale teadlikult nutitelefoni ostnud.

JAANUAR 2017

jazz.ee
EESTI JAZZLIIT

14.01 kl 21.00 Vind Prana Philly Joe's Jazziklubi
17.01 kl 19.00 Vind Prana Viljandi Jazziklubi
20.01 kl 21.00 Aitäh, Valter Ojakäär! NO99 Jazzklubi
20.01 kl 21.30 Villu Veski Jazzgroup Endla Jazzklubi
21.01 kl 18.00 Gourmet Duo Plus Voffka Club
21.01 kl 22.00 Ryo Kawasaki & Level 8 Rakvere Jazzukohvik
27.01 kl 21.00 Linda Kanter Kvartett NO99 Jazzklubi
27.01 kl 18.00 Ivi Rausi Trio Jazzklubi WALK

www.jazz.ee

EESTI KULTUURKAPITAL · KULTUURIMINISTEERIUM · NO99 · Eesti Instituut · TELETORN

ANDRUS KIVIRÄHKI ROMAANI

«REHEPAPP»

AINETEL

KINODES

3. VEEBRUARIST

2017

NÕIA VEMBLIK

REŽISSÖÖR

RAINER SARNET

OSADES

REA LEST, JÖRGEN LIIK, ARVO KUKUMÄGI,
KATARIINA UNT, TAAVI EELMAA

STSENARIST-REŽISSÖÖR RAINER SARNET, OPERAATOR MART TANIEL,
KUNSTNIKUD JAAGUP ROOMET & MATIS MÄESALU, MONTEERIJA JAROSLAW KAMINSKI,
HELIREŽISSÖÖR MARCO VERMAAS, HELILOOJA JACASZEK, GRAAFILINE DISAIN MARGUS TAMM,
PRODUTSENT KATRIN KISSA, KAASPRODUTSENDID ELLEN HAVENITH & ŁUKASZ DZIĘCIOŁ

© Homeless Bob Production, PRPL, Opus Film 2017

homeless bob production · PRPL · opus film · Estonian Film Institute · EESTI KULTUURKAPITAL · NL FILM FONDS · PRODUCTION INCENTIVE · POLISH FILM INSTITUTE · EURIMAGES · COUNCIL OF EUROPE · Creative Europe MEDIA